MUZEUL
JUDETEAN
DE ISTORIE
SI ARHEOLOGIE
MARAMURES

MARMATIA

ARCHAEOLOGY & HISTORY

11

ARHEOLOGIE - ISTORIE

2014

BAIA MARE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ŞI
ARHEOLOGIE MARAMUREŞ

MARMATIA

11

Baia Mare
201.

https://biblioteca-digitala.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Viorel RUSU, redactor şef
Dan POP, secretar de redacție
Marius ARDELEANU
Raul CARDOŞ
Bogdan BOBÎNĂ
Oana LEȘIU
Marius CÂMPEANU
Ioan BOTIȘ

COLEGIUL ŞTIINȚIFIC:
Academician Alexandru VULPE
Dr. Nona PALINCAŞ, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti
Dr. Ioan STANCIU, Institutul de Arheologie şi Istoria Artei, Cluj-Napoca
Dr. Ionuț Virgil COSTEA, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș- Bolyai", Cluj-Napoca

MARMATIA – publicație periodică a Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş

Lucrările şi corespondența vor fi trimise la adresa:
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
Baia Mare, str. Monetăriei, nr.1-3
cod: 430406; jud. Maramureş
Telefon: 0040-262-211924; Fax:0040-262-211927
e-mail: maramuresmuzeu@gmail.com
www.maramuresmuzeu.ro; muzeubaiamare.ro

Răspunderea pentru conținutul ştiințific al lucrărilor şi calitatea rezumatelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor

Tehnoredactarea: Tünde PÉCSI
Coperta: Emanuel LUCA
Pe coperta I: *Solidus de la Valentinianus I, transformat în medalion*

Editor: Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
© Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş 2014

ISSN - 1582-9979

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS – CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

ARHEOLOGIE

Bogdan BOBÎNĂ	Trei „topoare - vălătuc" (Walzenbeile) din colecția Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș / Three "round-butted stone axes" (Walzenbeile) from the collection of the Maramureş County Museum of History and Archaeology.	7
Victor SAVA	Descoperirile Bodrogkeresztúr de la Sânpetru German, județul Arad / The Bodrogkeresztúr Discoveries from Sânpetru German, Arad County.	17
Mihai SĂSĂRMAN	O nouă inscripție din vechea colecție a Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureș din Baia Mare / A new inscription from the old collection of Maramureș county Museum of History and Archaeology.	45
Raul CARDOȘ	Un medalion roman de aur din timpul împăratului Valentinianus I / A Roman gold medallion from the time of Valentinianus I.	51
Radu ZĂGREANU	Two new roman gemstone from Gherla / Două noi geme romane de la Gherla.	57
Andrea DEMJÉN **Marius ARDELEANU**	Săpături arheologice la biserica reformată din Tăuții Măgheruș (jud. Maramureș) / Archaeological Excavations at the Reformed Church in Tăuții Măgherăuș, Maramureș District.	63
Radu-Alexandru DRAGOMAN **Sorin OANȚĂ -MARGHITU**	A Comment on the *Contemporary Archaeology Programme*, Romania / Comentarii privind programul de arheologie contemporană din România.	87
Radu-Alexandru DRAGOMAN **Sorin OANȚĂ -MARGHITU**	Manifest pentru o arheologie critică a capitalismului din România / Manifesto for a critical archaeology of capitalism in Romania.	93

ISTORIE

Lucia POP **Viorel RUSU**	Contribuții la istoria muzeului băimărean, 1898-2014 / Contributions to the history of the Baia Mare Museum, 1898-2014.	103
Ioan BOTIȘ	Forme de rezistență la încercările de colectivizare a agriculturii în Regiunea Baia Mare / Forms of resistance to collectivisation of agriculture in the Baia Mare region.	145

Prescurtări bibliografice / Bibliographische Abkürzungen / Bibliographical abbreviations

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Trei *„topoare - vălătuc" (Walzenbeile)* din colecția Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş

BOGDAN BOBÎNĂ

Cuvinte cheie: *topor de piatră de tip vălătuc / Walzenbeil, neolitic timpuriu, neolitic mijlociu, cultura Criş, greutate de piatră.*
Keywords: *round-butted stone ax, Early Neolithic, Middle Neolithic, Criş culture, stone weight.*

Deşi s-a discutat încă din anii '70 despre importanța pieselor de piatră ieşite la iveală într-o săpătură arheologică[1], unii cercetători continuă să publice piesele doar prin simpla menționare, iar în unele cazuri, când acestea sunt ilustrate, fie lipsesc detaliile tehnice – secțiuni longitudinale sau transversale, fie sunt desenate greşit. Încadrarea tipologică şi cronologică a obiectelor de piatră lasă de dorit chiar dacă prima tipologie de la noi din țară a apărut în anul 1972 - autor fiind E. Comşa[2] - urmată de cea al lui I. Paul[3], Doina Ignat[4], N. Ursulescu[5] etc. Totuşi, obiceiul de a întocmi tipologii pentru fiecare aşezare în parte este eronat din punctul meu de vedere şi cred că ar trebui urmat exemplul cercetătorilor sârbi[6] care au studiat piesele litice din toate siturile neolitice în care au fost întreprinse săpături arheologice sistematice, iar după treizeci de ani de cercetări au reuşit să elaboreze o singură tipologie a pieselor de piatră, observându-se un anumit tipar folosit în acea perioadă.

În rândurile ce urmează voi prezenta trei piese de piatră şlefuite, din colecția veche a Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş: două topoare din județul Sălaj şi unul cu locul descoperirii necunoscut. Cele două piese din județul Sălaj, sat Chechiş, comuna Bălan, au fost donate Muzeului din Baia Mare de către Isaia Maghiar[7]. Din aceeaşi localitate mai avem menționate trei topoare de piatră şlefuită şi câteva fragmente ceramice din epoca romană descoperite în punctul *Büdőskút*[8].

Pentru descrierea pieselor am folosit următoarele caracteristici: *L* (lungime) – distanța de la ceafă la tăiş, *gr* (grosimea maximă) – distanța dintre cele două laterale ale piesei, *G* – greutatea piesei.

Primul topor a fost descoperit în anul 1980, în punctul *Homortér*. Este un topor din andezit microcristalin de tip „vălătuc" (*Walzenbeil*), are forma aproximativ conică, partea proximală conică boantă, ciobită în vechime, frontul activ este arcuit, ciobit în vechime, secțiunea transversală este de formă aproximativ ovală (Pl. 1/1). Dimensiuni: *L* – 16,7 cm; *gr* – 4,2 cm, *G* - 560 g. (nr. inventar 19347).

Cel de-al doilea topor, tot de tip „vălătuc", este realizat din andezit şi a fost descoperit în anul 1986 în punctul *Poduri*, de către Aurel Maghiar. Are forma aproximativ conică, partea proximală boantă, se observă urme de lovire din vechime, frontul activ este arcuit, cu urme de folosire a piesei în dreptul tăişului, aproximativ paralele cu acesta, secțiunea transversală este ovală (Pl. 1/2). Dimensiuni: *L* – 17,3 cm; *gr* – 4,3 cm; *G* – 662 g. (nr. inventar 19348).

[1] Comşa 1975, 209.
[2] Comşa 1972; 1975.
[3] Paul 1991.
[4] Ignat 1998, 32-42.
[5] Ursulescu 2000.
[6] Antonović 2006; Antonović 2003a; Antonović 2003b.
[7] Informație preluată din registrul de inventar.
[8] Marțian 1909, 333, nr. 296.

https://biblioteca-digitala.ro

Cel de-al treilea topor de tip „vălătuc", cu locul descoperirii necunoscut, are formă aproximativ cilindrică, este şlefuit doar în dreptul frontului activ, pe una din laturi mai mult. Secțiunea transversală aproximativ rotundă, frontul activ puțin arcuit spre oblic, partea proximală este boantă şi se observă urme de folosire. Este posibil ca piesa să fi fost folosită şi ca zdrobitor. De menționat că una din suprafețe a avut o depunere de calcit. Piesa a fost ținută într-o soluție compusă din acid acetic cu apă distilată (CH_3-COOH[42%] + H_2O[58%]), după 48 de ore a fost extrasă şi curățată cu apă distilată[9]. Datorită secțiunii transversale poate fi încadrată în neoliticul timpuriu (Pl.2/1-2). Dimensiuni: *L* – 15,6 cm; *gr* – 5,6 cm; *G* – 712 g. (Nr. inventar 4922). O piesă asemănătoare se cunoaşte de la Ocna Sibiului – Triguri[10], alta există la Muzeul din Sebeş (nr. inv. 3917 – piesa a fost achiziționată de la Dan Trifan, din Sebeş de pe Str. Câmpului, fără alte detalii)[11].

Cele două topoare din județul Sălaj au fost publicate de C. Kacsó, fiind greşit atribuite tipului calapod[12]. După cum se ştie, topoarele calapod au secțiunea transversală plan-convexă sau plan-plan. Cele două piese pot fi încadrate cu certitudine în neoliticul mijlociu, datorită secțiunii transversale cu forma ovală. După E. Comşa: „aceste erau fixate paralel cu coada, fiind folosite ca tesle şi săpăligi (fixate pe un mâner în formă de **1**, cu tăişul perpendicular pe axul cozii) mai rar ca topoare"[13]. Forma celor două topoare de la Chechiş este conică şi prin urmare am înclina mai mult spre introducerea lor într-un manşon sau prin perforarea cozii la un capăt pentru fixarea piesei. Cât priveşte secțiunea transversală a frontului activ, acesta este simetric, deci piesele au fost folosite ca topoare.

Alte piese de acest tip există la Gura Baciului, un exemplar descoperit într-un mormânt (aceasta a apărut în ruptura carierei, în dreptul mormântului, autorul presupunând că face parte din inventar)[14], o descoperire întâmplătoare la Sârbi – dealul *Măgura*, comuna Ilia, județul Hunedoara[15]. Se cunosc două exemplare de la Moreşti, unul la Cipău, iar altul provine de la Inucu[16]. Un topor asemănător celor de la Chechiş a fost descoperit la Călineşti-Enache[17]. Altul provine dintr-o descoperire întâmplătoare de la Mănăstirea Bistrița, jud. Neamț[18].

Majoritatea topoarelor *Walzenbeile* au fost descoperite în nivele „Criş pure" ceea ce ne uşurează încadrarea lor cronologică, însă este cunoscut şi un topor descoperit de Silvia Marinescu-Bîlcu la Grumăzeşti, într-o aşezare Criş târzie, dar cum piesa nu a fost publicată nu putem să ne pronunțăm în privința ei[19].

Cu această ocazie am vrea să aducem în atenția cercetătorilor o piesă din piatră cu posibile urme de şlefuire, descoperită în timpul unei cercetări de suprafață în localitatea Măgoaja, jud. Cluj[20] (Pl. 3; Pl. 4/1).

Are forma ovală, lungimea maximă 12,7 cm, grosimea maximă 5,9 cm, greutatea 853 g, secțiunea transversală plan-convexă. Partea activă arcuită iar în apropiere de partea proximală există două şanțuri, posibil formate în urma prinderii acesteia cu o sfoară. Pe una dintre laturi se observă o încercare de şlefuire. Deşi piesa pare nefinisată, am înclina mai mult spre folosirea ei ca greutate pentru pescuit[21] sau pentru războiul de țesut (Pl. 3/2).

[9] Informații: D. Ghiman, restaurator la Muzeul județean de Istorie şi Arheologie Maramureş.
[10] Paul 1995, Taf. IV/3; Ciută 2005, pl. VIII/5, 96.
[11] Informație Radu Totoianu.
[12] Kacsó 2004, 77-78.
[13] Comşa 1975, 209.
[14] Vlassa, Palkó 1965, 13.
[15] Bărbat 2012, 27, 61.
[16] Vlassa, Palkó 1965, 14.
[17] Ursulescu 2000, 154, pl. 1/5, 164.
[18] Mătasă 1959, 729, fig. 9/4, 731.
[19] Marinescu-Bîlcu 1975, 502.
[20] Ardeleanu, Cardoş 2015.
[21] Antonović 2006, 25.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Antonović 2003a	Dragana Antonović, *Tipološka analiza glačanog kamenog materijala iz potporonja*, Vršac, 2003.
Antonović 2003b	Dragana Antonović, *Neolitska industrija glačanog kamena u Srbiji*, Belgrad, 2003.
Antonović 2006	Dragana Antonović, *Stone Tools from Lepenski Vir*, Belgrad, 2006.
Ardeleanu, Cardoş 2014	M. Ardeleanu, R. Cardoş, *Raport privind cercetările de suprafață şi sondajele efectuate pe culmea Breaza - județul Maramureş (I)*, Marmatia 12, 2015.
Bărbat 2012	I. Al. Bărbat, *Descoperiri aparținând neoliticului timpuriu din colecțiile de arheologie ale muzeului devean*, Terra Sebus 4, 2012, 23-64.
Ciută 2005	M. Ciută, *Începuturile neoliticului timpuriu în spațiul intracarpatic transilvănean*, BUA XII, Alba Iulia, 2005.
Comşa 1972	E. Comşa, *Date despre uneltele de piatră şlefuită din epoca neolitică şi din epoca bronzului, de pe teritoriul României*, SCIV 23-2, 1972, 245-262.
Comşa 1975	E. Comşa, *Uneltele de piatră şlefuită din neoliticul timpuriu de pe teritoriul României*, MuzNaț 2, 1975, 209-222.
Kacsó 2004	C. Kacsó, *Contribuții la topografia arheologică a Județului Sălaj*, ActaMP 26, 2004, 77-87.
Lazarovici 1984	Gh. Lazarovici, *Neoliticul timpuriu în România*, ActaMP 8, 1984, 49-104.
Lazarovici, Maxim 1995	Gh. Lazarovici, Zoia Maxim, *Gura Baciului, monografie arheologică*, BMN XI, Cluj-Napoca, 1995.
Marinescu-Bîlcu 1975	Silvia Marinescu-Bîlcu, *Asupra unor probleme ale culturii Criş*, SCIVA 26-4, 1975, 487-506.
Marțian 1909	I. Marțian, *Archäologisch-prähistorisches Repertorium für Siebenbürgen*, MAGW 39, 1909, 321-358.
Maxim 1999	Zoia Maxim, *Neo-eneoliticul Transilvaniei. Date arheologice şi matematico-statistice*, BMN XIX, Cluj-Napoca, 1999.
Mătasă 1959	C. Mătasă, *Descoperiri arheologice în raionul Piatra Neamț*, Materiale 5, 1959, 723-734
Paul 1995	I. Paul, *Vorgeschitliche Untersuchungen in Siebenbürgen*, BUA I, Alba Iulia, 1995.
Ştefan 1999	A. Stefan, *A few considerations regarding certain new archeological materials discovered at Calanul Nou "La Podina" (Hunedoara district)*, Apulum 36-1, 1999, 35-54.

https://biblioteca-digitala.ro

Ursulescu 2000	N. Ursulescu, *Contribuții privind neoliticul şi eneoliticul din regiunile est-carpatice ale României*, vol. I, Iaşi, 2000.
Vlassa, Palkó 1965	N. Vlassa, A. Palkó, *Un mormânt de inhumație aparținând culturii Criş timpurii din Transilvania*, Apulum 5, 1965, 13-17.
Vlassa 1966	N. Vlassa, *Cultura Criş în Transilvania*, ActaMN 3, 1966, 9-48.
Vlassa 1976	N. Vlassa, *Neoliticul Transilvaniei*, BMN III, Cluj-Napoca, 1976.

https://biblioteca-digitala.ro

Three "round-butted stone axes" (Walzenbeile) from the collection of the Maramureş County Museum of History and Archaeology

This article presents three polished stone axes (Walzenbeil), from the old collection of the Maramureş Museum of History and Archaeology: two from Sălaj County (Fig. 1/1-2), village Chechiş, and one with the unknown place of discovery (Fig. 2).

In addition we present a possible stone weight discovered in Cluj County, near Măgoaja (Fig. 3-4) which was used either for fishing or as loom weight.

Trzy siekiery „głowica / walzenbeile" ze zbiorów Muzeum Historii i Archeologii Powiatu Maramures

W artykule przedstawiono trzy szlifowane topory z kamienia (Walzenbeil) ze starej kolekcji Muzeum Historii i Archeologii Maramures: dwa z powiatu Sălaj, ze wsi Chechiş, gmina Bălan, a jeden z nieznanego miejsca odnalezienia.

Oprócz tych trzech eksponatów przedstawiamy kamienny przedmiot, prawdopodobnie używany jako ciężarek, odnaleziony w powiecie Cluj, w pobliżu wsi Măgoaja. Mimo tego, że, przedmiot wydaje się niedokończony, jesteśmy skłonni przypuszczać, że był on wykorzystywany jako ciężarek do wędkowania lub do krosna.

Dumitrița Szajczyk

Bogdan BOBÎNĂ
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
bghbobina@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro

Pl. 1: 1-2 - Topoare de piatră descoperite în localitatea Chechiș, județul Sălaj.
Pl. 1: 1-2 - Round-butted stone axes discovered in Chechiș, Sălaj County.

https://biblioteca-digitala.ro

1

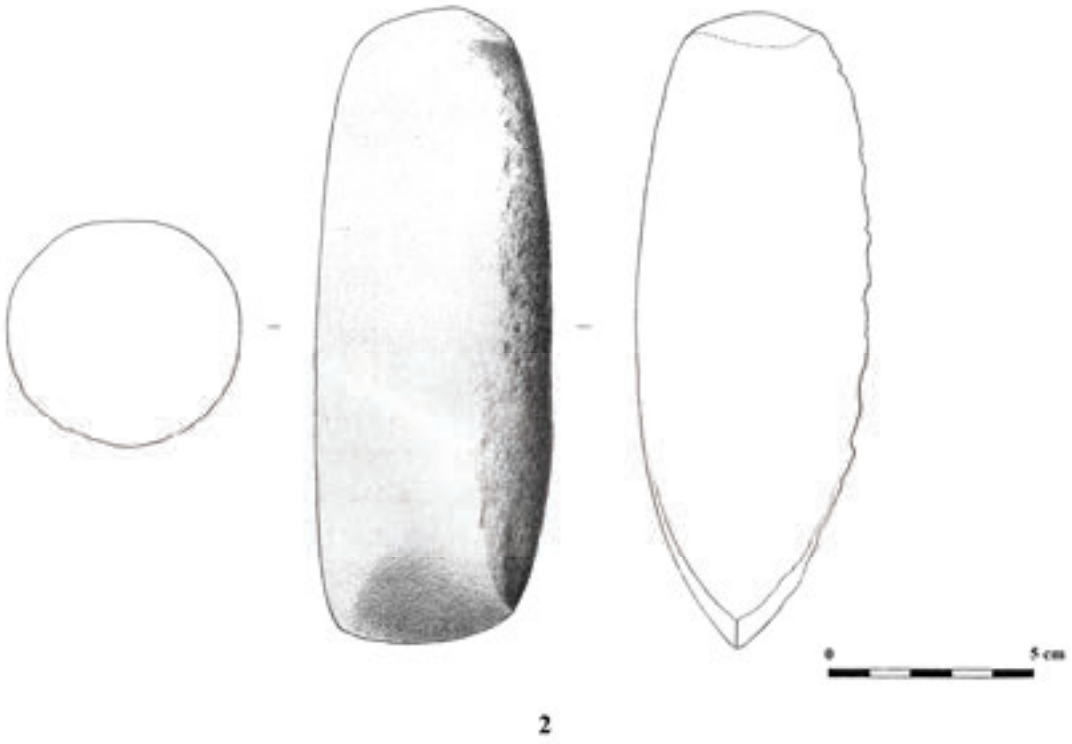

2

Pl. 2: Topor de tip vălătuc cu locul descoperirii necunoscut.
Pl. 2: Round-butted stone axe with the place of discovery unown.

https://biblioteca-digitala.ro

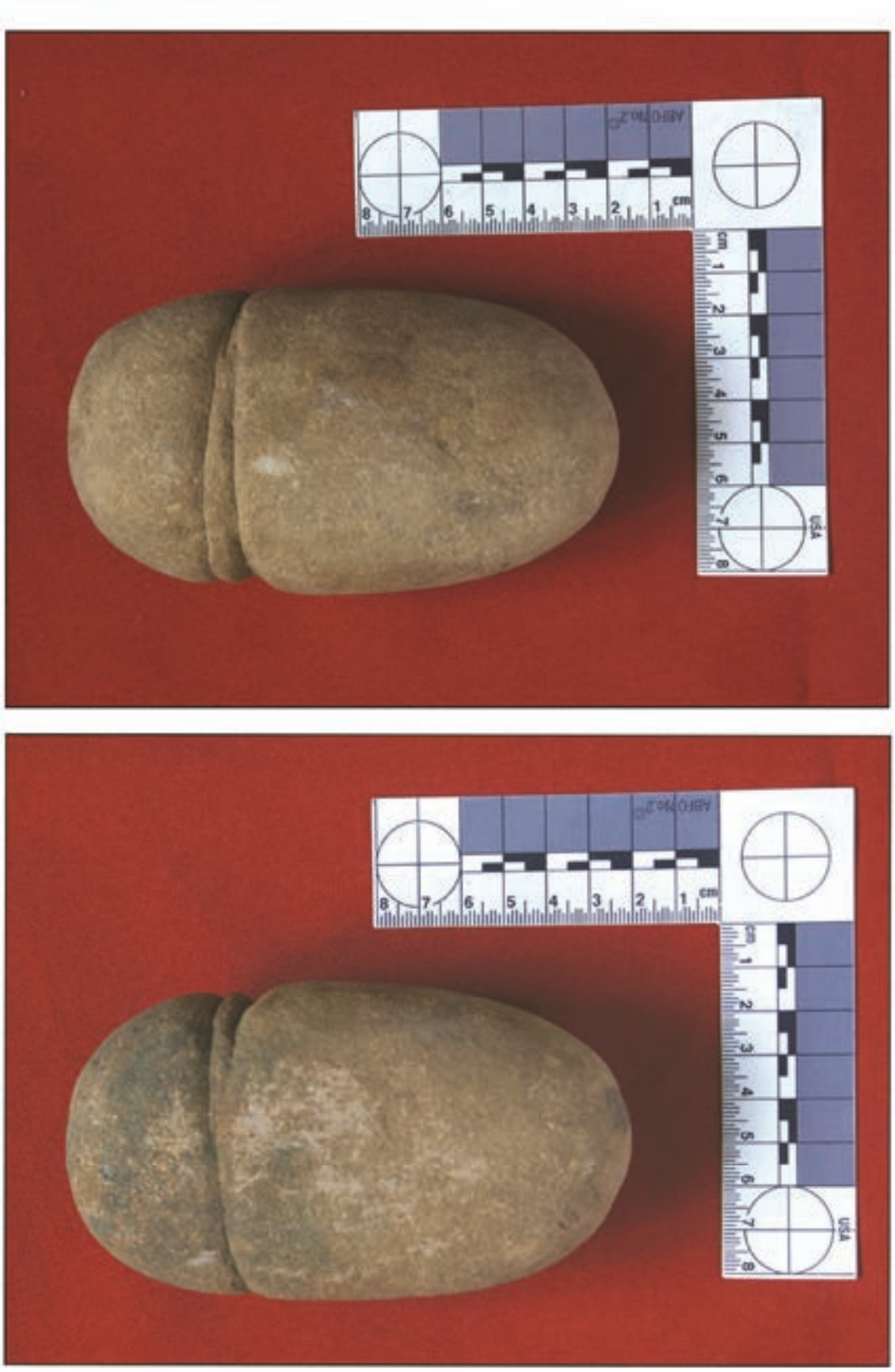

Pl. 3: O posibilă greutate de piatră descoperită în județul Cluj, în apropiere de Măgoaja.
Pl. 3: Possible stone weight discovered in Cluj County, near Măgoaja.

https://biblioteca-digitala.ro

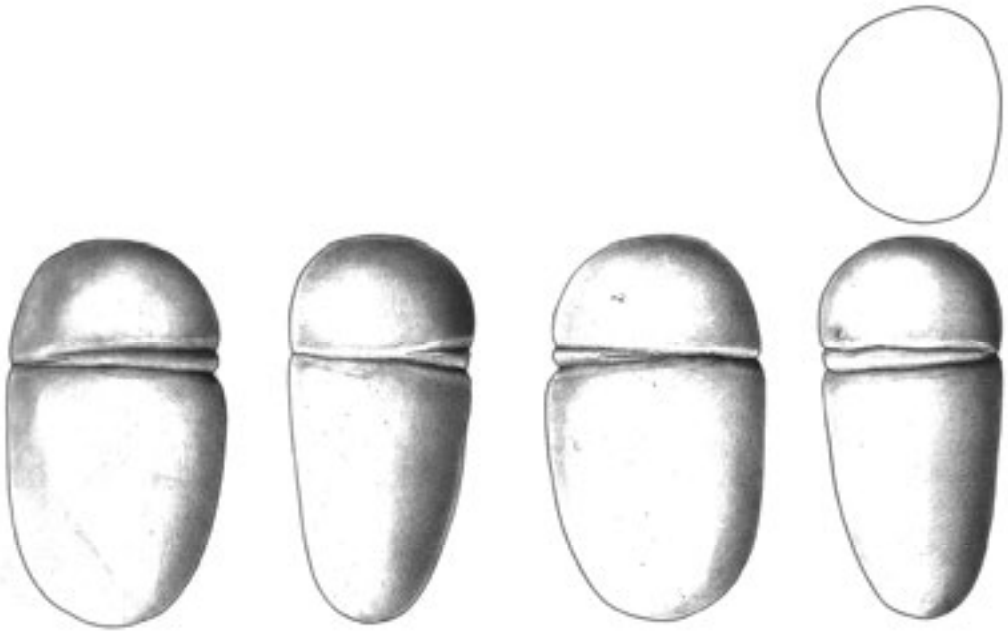

1

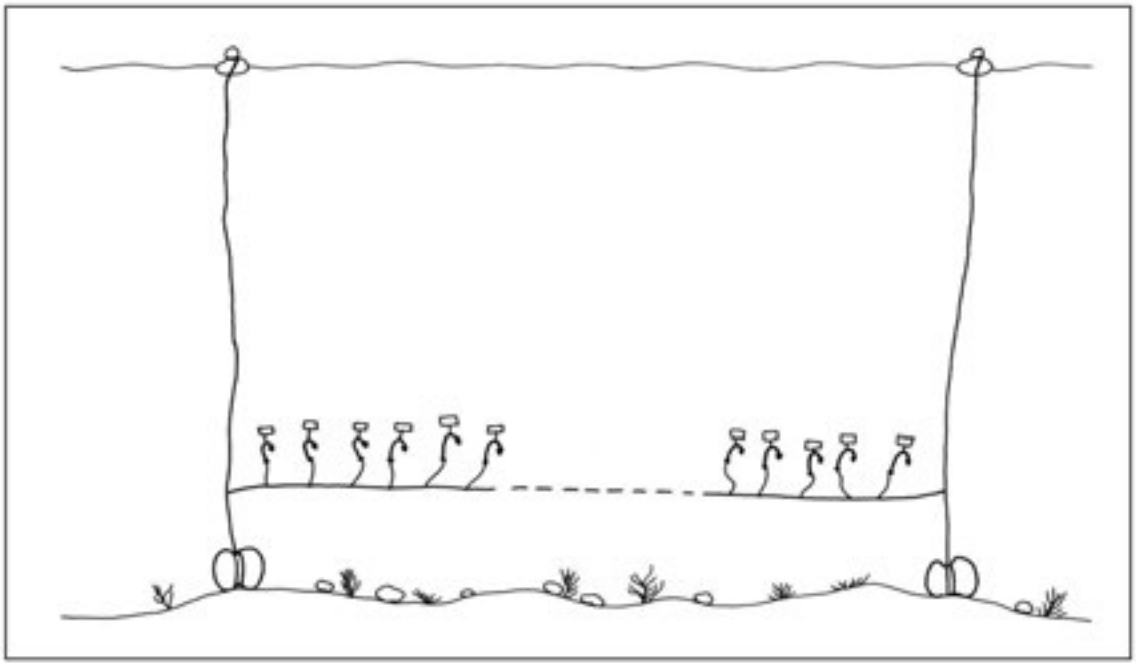

2.

Pl. 4: 1 - O posibilă greutate de piatră descoperită în județul Cluj, în apropiere de Măgoaja;
2 - Reprezentare grafică a dispozitivului de prins peşti de la Porțile de Fier (după Antonović 2006, 25).
Pl. 4: 1 - Possible stone weight discovered in Cluj County, near Măgoaja; 2 - Graphic representation of the Iron Gates „beluga rod"– simple device created for catching beluga (Antonović 2006, 25).

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Descoperirile Bodrogkeresztúr de la Sânpetru German, județul Arad

VICTOR SAVA

Cuvinte cheie: *cultura Bodrogkeresztúr, practici funerare, necropolă de înhumație (?) sau așezare (?), ceramică, silex, topor de piatră, obiect de silex; cultura Baden, așezare, ceramică; secolele III-IV d.Chr. practici funerare, ceramică; secolele XI-XIII d.Chr. ceramică.*
Keywords: *Bodrogkeresztúr culture, cemetery (?) or settlement (?), pottery, stone ax, flint object; Baden culture, settlement, pottery; grave from the 3rd - 4th cen. A.D.; pottery fragments from the 11th-13th cen.*

Introducere

Odată cu reorganizarea din 1951 a expozițiilor muzeului din Arad se trece și la restructurarea personalului științific, prin înființarea de noi secții. Cu această ocazie la secția de istorie veche a fost angajat ca și asistent E. Dörner. Pe parcursul a trei decenii de activitate în cadrul muzeului arădean E. Dörner a susținut o activitate prolifică în domeniul arheologiei de teren. În acest sens a întreprins numeroase săpături arheologice și cercetări de teren desfășurate, în special, pe Valea Inferioară a Mureșului. Printre acestea se numără situl de la Sânpetru German *Fântana Vacilor*, care reprezintă unul dintre obiectivele arheologice importante ale județului Arad[1].

Scopul acestui studiu este de a pune la dispoziție toate datele, atât edite, cât și inedite legate de cercetările întreprinse de către E. Dörner la Sânpetru German *Fântâna Vacilor*. Deși situl este unul multistratificat vom pune în discuție doar descoperirile de tip Bodrogkeresztúr. Trebuie precizat că celelalte descoperiri nu intră în cadrul cercetării noastre deoarece tratarea tuturor orizonturilor cronologice ale acestui sit ar ocupa un larg spațiu editorial, neadecvat prezentului nostru studiu.

Situl arheologic Sânpetru German *Fântâna Vacilor* se află la aproximativ 200 m est de localitate, pe cursul canalului Aranca (fig. 1-2). Din punct de vedere al amplasamentului geografic situl se află în lunca majoră a râului Mureș, într-o zonă mai înaltă, ferit de inundații.

Atât din documentația întocmită de către E. Dörner, cât și dintr-o cercetarea de suprafață efectuată în 2014, se poate cu ușurință observa faptul că situl a fost puternic afectat de o groapă folosită la exploatarea nisipului[2]. Datorită acestui impediment major nu se pot preciza dimensiunile sitului și nu se pot face precizări de alt ordin, cu excepția celor oferite de E. Dörner. În acest sens a fost necesară consultarea succintelor rapoarte întocmite la încheierea fiecărei campanii de săpături și a unor însemnări ale lui Dörner cu privire la descoperirile provenite din acest sit; toate păstrate în arhiva departamentului de arheologie al Complexului Muzeal Arad.

Istoricul cercetărilor

Primele informații de care dispunem asupra acestui sit arheologic provin dintr-o serie de donații făcute către muzeul din Arad; informații în acest sens găsim în Registrul de inventar al Departamentului de arheologie al Complexului Muzeal Arad. În 1961 au fost donate muzeului mai multe vase ceramice de către A. Hamerak (nr. inv. 13765, 13766) și I. Bulai (nr. inv. 13739, 13740, 13804, 15009)[3]. Conform informațiilor oferite de Registrul

[1] Activitatea arheologică a lui E. Dörner a fost discutată în alte rânduri, vezi Sava 2010a, 53-55; Hügel *et al*. 2010; Hügel *et al*. 2012.
[2] Cercetarea de teren a fost efectuată în 02.04.2014, împreună cu dr. Florin Gogâltan.
[3] E. Dörner amintește în 1970 că din acest sit provin vase de lut care au fost donate muzeului din Arad între anii 1959 și 1962 (Dörner 1970, 451). Este posibil ca o parte dintre vasele amintite să fi fost donate începând cu 1959 și înregistrate abia în 1961.

https://biblioteca-digitala.ro

inventar se poate preciza faptul că vasele au fost descoperite în urma extinderii gropii folosite la extragerea nisipului.

În vara anului următor, 1962, lucrători ai fermei agricole din localitate au descoperit un schelet uman la adâncimea de 1,2 m, în timpul săpării unor fundații. Alături de schelet au fost identificate câteva piese din inventarul funerar şi astfel învățătorul pensionar A. Hamerak a anunțat Muzeul din Arad. Astfel E. Dörner s-a deplasat la fața locului şi a efectuat o săpătură cu dimensiunile de 1,5 × 1 m, pentru a dezveli în întregime mormântul. Scheletul a fost orientat pe direcția vest-est, cu privirea spre răsărit. Ca şi piese de inventar a fost identificată o zăbală din fier, două scărițe din fier, o cataramă confecționată din acelaşi metal şi 38 de aplici din bronz. Cât priveşte datarea acestui mormânt autorul săpăturii înclină spre secolul X d.Chr.[4].

Fig. 1. Fotografie satelitară a zonei Sânpetru German,
cu localizarea sitului *Fântâna Vacilor* (sursa Google Earth)

Fig. 2. A doua ridicare topografică militară austriacă (1819-1869),
cu localizarea sitului *Fântâna Vacilor*

[4] Informația cu privire la descoperirea acestui mormânt provine dintr-un raport întocmit de către E. Dörner, probabil înaintat direcțiunii muzeului. Din păcate inventarul funerar nu a putut fi identificat în depozitul Complexului Muzeal Arad şi astfel datarea acestui mormânt rămâne incertă.

https://biblioteca-digitala.ro

Odată descoperite cele amintite mai sus, E. Dörner devine interesat de acest obiectiv arheologic şi întreprinde o mică spătură de salvare, în vederea stabilirii unei coloane stratigrafice a sitului. Trebuie precizat că la această săpătură din 1963 participă şi L. Mărghitan. Atât pentru săpătura efectuată în 1963, cât şi pentru cea din 1965 vom folosi ca şi surse de informare rapoartele întocmite de E. Dörner spre ştiința direcțiunii muzeului şi raportul săpăturilor publicat în 1970[5]. În vederea planurilor celor două săpături se vor folosi atât cele pubilcate[6], cât şi cele originale, păstrate în arhiva Complexului Muzeal Arad. Demn de remarcat ar fi o mică diferență existentă între planurile originale şi cele publicate, în special pentru săpătura din 1963[7].

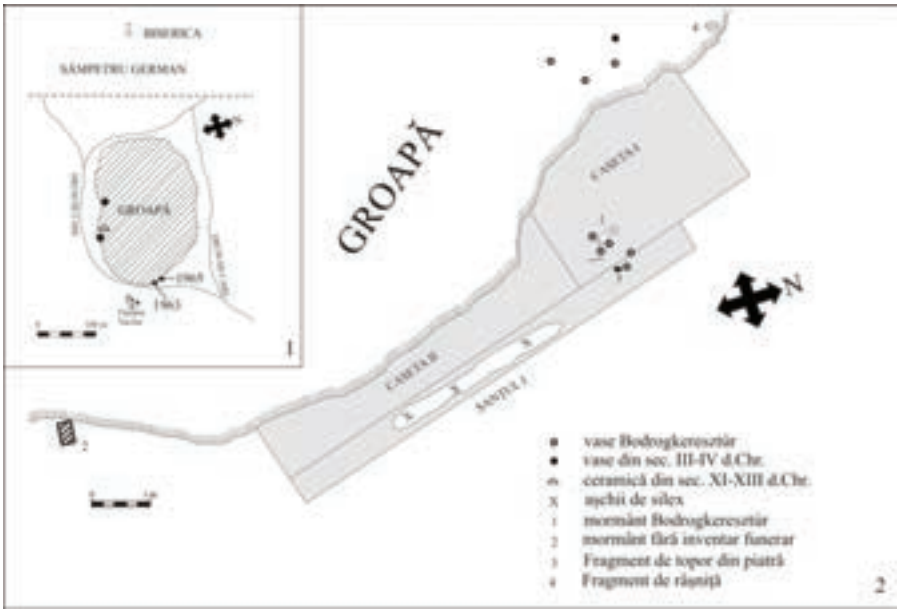

Fig. 3. 1. Planul general al săpăturilor de la Sânpetru German *Fântâna Vacilor*; 2. Planul săpăturii din 1963 de la Sânpetru German *Fântâna Vacilor*

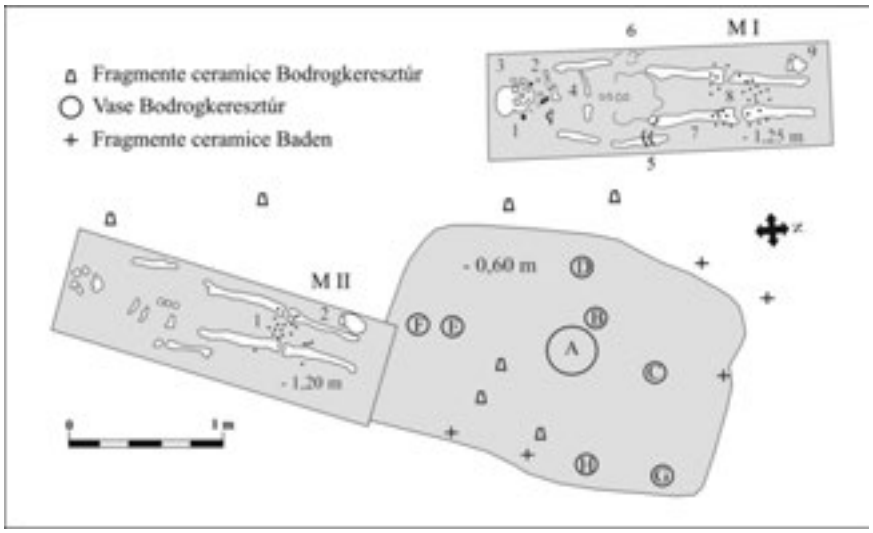

Fig. 4. Planul săpăturii din 1965 de la Sânpetru German *Fântâna Vacilor* (după Dörner 1970)

[5] Dörner 1970, 451-455.
[6] Dörner 1970, fig. 9.
[7] Planul original al săpăturii din 1963 este mai detailat decât cel publicat în 1970 şi astfel am optat, în studiul nostru, pentru prima variantă.

https://biblioteca-digitala.ro

Astfel în 1963 au fost trasate şi excavate două secţiuni şi o casetă: S1[8]: 0,5 × 7,30 m, S2[9]: 1,10 (1,6) × 6 m, C1: 1,60 × 3 × 5 m (fig. 3). Trebuie menţionat că secţiunea S2 a fost numerotată astfel de către mine; ca şi locaţie ea a fost amplasată între SI şi marginea gropii de nisip. Orientarea ambelor secţiuni este nord-nord-vest – sud-sud-est. În secţiunea S1, la adâncimea de 0,50-0,70 m au fost descoperite mici aşchii din silex, iar la capătul de nord al secţiunii, un vas şi un fragment de topor confecţionat din piatră. Având în vedere aceste descoperiri săpătura a fost extinsă cu 1,1/5 m spre nord, urmată de deschiderea unei casete (C1) până la marginea gropii de nisip. Cu această ocazie au fost dezvelite mai multe vase, dispuse grupat, alături de care au fost descoperite oase umane slab conservate (fig. 3/2; 5/2, 4-6). Din grupul de vase făceau parte: un vas înalt cu picior găurit[10], care a fost acoperit cu un mic vas în formă de pâlnie[11], apoi alte două vase „ghiveci"[12] şi un vas-castron. Toate acestea făceau, probabil, parte dintr-un mormânt de înhumaţie de tip Bodrogkeresztúr. La marginea gropii de nisip a mai fost dezvelit un mormânt puternic deranjat, fără inventar funerar, datarea acestuia fiind problematică. În partea de sud au fost identificate două ulcioare din secolele III-IV d.Chr. şi fragmente ceramice din secolele XI-XIII d.Chr.

Fig. 5. 1-6. Fotografii din timpul săpăturii de la Sânpetru German *Fântâna Vacilor* (1963); 7-9. Fotografii efectuate de E. Dörner, după restaurarea vaselor descoperite la Sânpetru German *Fântâna Vacilor*.

[8] Şanţul I pe planul original. În publicaţie nu sunt prezentate dimensiunile secţiunilor şi a casetei.
[9] Caseta II pe planul original.
[10] Dörner 1970, fig. 10/2.
[11] Dörner 1970, fig. 10/3f.
[12] Dörner 1970, fig.10/3e, 3i.

https://biblioteca-digitala.ro

Deoarece la cca. 26 m nord-nord-vest de suprafaţa dezvelită în 1963 au fost descoperite, în malul surpat al gropii de nisip, numeroase fragmente ceramice Bodrogkeresztúr, în 1965 E. Dörner a deschis o casetă cu dimensiunile de 6 × 4 m, orientată sud-vest – nord-est (fig. 4). Din punct de vedere stratigrafic, de la nivelul vegetal şi până la adâncimea de – 0,90-1,00 m au fost descoperite, atât fragmente ceramice Bodrogkeresztúr, cât şi Baden. De la această adâncime – 0,90-1,00 m, a fost identificat un pământ de culoare galbenă, sterilul din punct de vedere arheologic. În colţul nord-estic al casetei, pe o suprafaţă de formă rectangulară, au fost dezvelite la adâncimea de – 0,60 m mai multe vase de tip Bodrogkeresztúr. Deşi nu au fost descoperite oase umane, probabil acest grup de vase reprezintă inventarul funerar al unui mormânt.

Descoperirile de la Sânpetru German *Fântâna Vacilor* sunt pentru prima dată amintite în literatura de specialitate cu ocazia unui raport, asupra unor cercetări efectuate în judeţul Arad, de către E. Dörner, publicat în 1970[13]. Aici sunt prezentate succint săpăturile efectuate la *Fântâna Vacilor*, menţionate unele consideraţii cu privire la cronologia descoperirilor, ilustrate 11 vase Bodrogkeresztúr[14] şi două lame de silex[15]. Ulterior descoperirile Bodrogkeresztúr de aici sunt amintite, tangenţial, în mai multe studii[16]. În cadrul unelor lucrări cu caracter monografic sunt amintite şi ilustrate câteva recipiente[17] şi piese din piatră cioplită[18].

Catalogul ceramicii ilustrate[19]

1. Pahar?, tip Luca VIII?; piciorul prezintă patru perforaţii circulare; nr. inv. 13739; fig. 8/1; H[20]: 11,4 cm; $Ø_{gură}$: 13,3 × 13,06 cm; $Ø_{picior}$: 5,96 ×5,76 cm; $g_{parte\ superioară}$: 0,59 cm; $g_{parte\ inferioară}$: 0,5 cm; ardere reductantă; culoarea cărămiziu-cenuşie (Munsell 10YR, 4/2 *dark grayish brown*), o mică porţiune sub buză prezintă culoarea cenuşiu-închis (Munsell 10YR, 3/1 *very dark gray*), pastă degresată cu nisip, pe exterior încă se mai păstrează slipul de culoare cărămiziu-cenuşie (Munsell 10YR, 4/2 *dark grayish brown*). Donaţie Ion Budai, 1961.
2. Vas de tip „ghiveci de flori", tip Luca VIa1, decorat cu două proeminenţe ascuţite şi două proeminenţe rotunjite, de mai mari dimensiuni (se păstrează doar una), buza este crestată cu mici incizii; nr. inv. 13740; fig. 7/7; H: 9,4 cm; $Ø_{gură}$: 9,5 × 9,48 cm; $Ø_{fund}$ 6,8 × 6,6 cm; $g_{buză}$: 0,46; ardere reductantă/oxidantă, culoarea cărămiziu-cenuşie (Munsell 10YR, 5/2 *grayish brown*), pe o mică porţiune are culoarea cărămiziu-roşiatică (Munsell 5YR, 5/4 *reddish brown*), iar miezul are culoarea cenuşiu-închis (Munsell 10YR, 4/1 *dark gray*), pastă degresată cu nisip, netezit. Donaţie Ion Budai, 1961.
3. Strachină adâncă, tip Luca IIa; decorată cu două mici proeminenţe circulare dispuse la baza pântecului; nr. inv. 13765; fig. 8/2; H: 10,4 cm; $Ø_{gură}$: 17,5 × 17,46 cm; $g_{buză}$: 0,36 cm; ardere reductantă, culoarea cărămizie (Munsell 10YR, 5/3 *brown*), pastă degresată cu nisip, slip lustruit, pe interior şi exterior. Donaţie Anton Hamerak, 1961.
4. Vas de tip „ghiveci de flori", tip Luca VIa1, decorat cu două proeminenţe dispuse pe pântec; o parte din buză şi pântec a fost restaurată; nr. inv. 13766; fig. 7/4; H: 11,2 cm; $Ø_{gură}$: 12,3 × 12,08 cm; $Ø_{fund}$ 8 × 8,6 cm; $g_{buză}$: 0,68; ardere oxidantă/reductantă, culoarea cărămiziu-roşiatică (Munsell 5YR, 5/4 *reddish brown*), cărămiziu-închis (Munsell 10YR, 3/3 dark brown), pastă degresată cu nisip, netezit. Donaţie Anton Hamerak, 1961.

[13] Dörner 1970, 451-455.
[14] Dörner 1970, fig. 10/2-3.
[15] Dörner 1970, fig. 4.
[16] Roman 1971, 91-92; Rusu 1971, 81; Roman 1973, 60; Pădurean 1982, 34.
[17] Lazarovici 1975, 25, fig. 7/1-11, aici sunt ilustrate aceleaşi vase ca şi în Dörner 1970, fig. 10/2-3. Alte vase sunt ilustrate în Luca 1999, 54, nr. 45, fig. 24/1, 4-7, 9; 25/1, 3-7.
[18] Luca 1999, fig. 24/2-3, 8; 25/2. Piesele confecţionate din piatră cioplită nu au fost inventariate şi de aceea nu au putut fi identificate în depozitul Complexului Muzeal Arad.
[19] În catalogul ceramicii ilustrate a fost descrisă ceramica identificată în depozitul Complexului Muzeal Arad. Unele recipiente ilustrate în Dörner 1970, fig. 10/2; 10/3f nu au putut fi identificate.
[20] H: înălţime; Ø: diametru; g: grosime.

https://biblioteca-digitala.ro

5. Vas de tip „ghiveci de flori”, tip Luca VIa1, decorat cu patru proeminențe dispuse pe pântec; este restaurată o mică porțiune din buză; nr. inv. 13804; fig. 7/6; H: 8,4 cm; $Ø_{gură}$: 9,4 × 9,3 cm; $Ø_{fund}$ 6,4 × 6,7 cm; $g_{buză}$: 0,9; ardere reductantă, culoarea cărămiziu-roşiatică (Munsell 5YR 3/2 *dark reddish brown*), pastă degresată cu nisip, netezit. Donație Ion Budai, 1961.
6. Strachină, tip Luca Ic, decorată cu două proeminențe lunguiețe dispuse sub buză şi două proeminențe circulare (una găurită în mijloc) dispuse pe pântec; nr. inv. 13805; fig. 7/12; H: 7,04 cm; $Ø_{gură}$: 12,42 × 12,5 cm; $g_{buză}$: 0,4; ardere reductantă, culoarea cenuşiu-închis (Munsell 10YR, 4/1 *dark gray*), pastă degresată cu nisip, pe alocuri se păstrează un slip lustruit de culoarea cărămizie (Munsell 10YR, 4/3 *brown*). Donație Ion Budai, 1961.
7. „Oală de lapte”, tip Luca Xc; o bună parte din vas este restaurat; nr. inv. 14347; fig. 6/3; H: 20,12 cm; $Ø_{gură}$: 10,4 × 10,26 cm; $Ø_{pântec}$: 16,2 × 15,9 cm; $Ø_{fund}$: 8,5 × 8,6 cm; $g_{buză}$: 0,72 m; ardere oxidantă, culoarea cărămiziu-roşiatică (Munsell 5YR, 4/3 *reddish brown*), pastă degresată cu nisip, netezit. Săpătură Egon Dörner, Liviu Mărghitan, 1963.
8. Ceaşcă fără toartă?, decorul consă în patru proeminențe dispuse la baza pântecului; nr. inv. 14592; fig. 7/10; H: 8,7 cm; $Ø_{gură}$: 9 × 9 cm; $g_{buză}$: 0,4; ardere reductantă, culoarea cenuşie (Munsell 10YR, 5/1 *gray*), pastă degresată cu nisip, slip lustruit, atât pe interior, cât şi pe exterior, culoarea cenuşie-închis (Munsell 10YR, 4/1 *dark gray*), neagră (Munsell 10YR, 2/1 *black*). Săpătură Egon Dörner, Liviu Mărghitan, 1963.
9. Vas de tip „ghiveci de flori”, tip Luca VIa2, decorat cu două proeminene dispuse sub buză şi două pe pântec; nr. inv. 14293; fig. 7/2; H: 13,8 cm; $Ø_{gură}$: 16,34 × 15,6 cm; $Ø_{fund}$: 9,8 × 10 cm; $g_{buză}$: 0,94; ardere reductantă, culoarea cărămiziu-cenuşie (Munsell 10YR, 3/2 *very dark grayish brown*), pastă degresată cu nisip, netezit. Donație Anton Hamerak, 1964.
10. Vas cu picior, tip Luca XIIa; decorat cu patru toarte dispuse în partea superioară a pântecului şi patru mici proeminențe circulare dispuse în partea mediană a pânteclui; piciorul a fost restaurat; nr. inv. 14294; fig. 8/3; H: 48,4 cm; $Ø_{gură}$: 13,2 × 13,22 cm; $Ø_{pântec}$: 22 × 22,1 cm; $Ø_{picior}$: 16,1 × 16 cm; $g_{buză}$: 0,5 cm; ardere oxidantă, culoarea cărămiziu-roşiatic (Munsell 5YR, 5/4 *reddish brown*), pastă degreată cu nisip, slip lustruit pe exterior şi interior (doar partea superioară). Donație Anton Hamerak, 1964.
11. „Oală de lapte”, tip Luca Xa; vasul este decorat cu o mică proeminență dispusă pe pântec; restaurată o parte din buză; nr. inv. 14295; fig. 6/2; H: 21,6 cm; $Ø_{gură}$: 9,3 × 9,16 cm; $Ø_{pântec}$: 14,92 × 14,8 cm; $Ø_{fund}$: 6,1 × 5,98 cm; $g_{buză}$: 0,5 m; ardere reductantă/oxidantă, culoarea cenuşiu-foarte închis (Munsell 10YR, 3/1 *very dark gray*), cenuşiu-închis (Munsell 10YR, 4/1 *dark gray*), cenuşiu (Munsell 10YR, 5/1 *gray*), cărămiziu-roşiatic (Munsell 5YR, 5/3 *reddish brown*), pastă degresată cu bobițe de nisip, slip de culoarea cenuşiu-foarte închis (Munsell 10YR, 3/1 *very dark gray*), atât pe interior, cât şi pe exterior, se păstreaz pe alocuri. Donație Anton Hamerak, 1964.
12. „Oală de lapte”, tip Luca Xa; restaurată o parte din buză şi gât; nr. inv. 14423; fig. 6/4; pl. 87/2; nr. inv. 14295; H: 23,1 cm; $Ø_{gură}$: 7,6 × 7,9 cm; $Ø_{pântec}$: 16,2 × 16,1 cm; $Ø_{fund}$: 9,1 × 9,4 cm; $g_{buză}$: 0,6 m; ardere reductantă, culoarea neagră (Munsell 10YR, 2/1 *black*), pastă degresată cu bobițe de nisip, slip căzut? Donație Anton Hamerak, 1964.
13. Strachină cu două toarte, tip Luca VIIb, o latură este restaurată; nr. inv. 14348; fig. 7/11; H: 7,84 cm; $Ø_{gură}$: 19,1 × 19,38 cm; $g_{buză}$: 0,68; ardere reductantă/oxidantă, culoarea cenuşie-închis (Munsell 10YR, 3/1 *very dark gray*), cărămiziu-roşiatică (Munsell 5YR, 5/4 *reddish brown*) pastă degresată cu nisip, pe o mică porțiune din peretele exterior se păstrează slip de culoare cărămiziu-roşiatică (Munsell 5YR, 3/2 *dark reddish brown*). Săpătură Egon Dörner, 1965.

https://biblioteca-digitala.ro

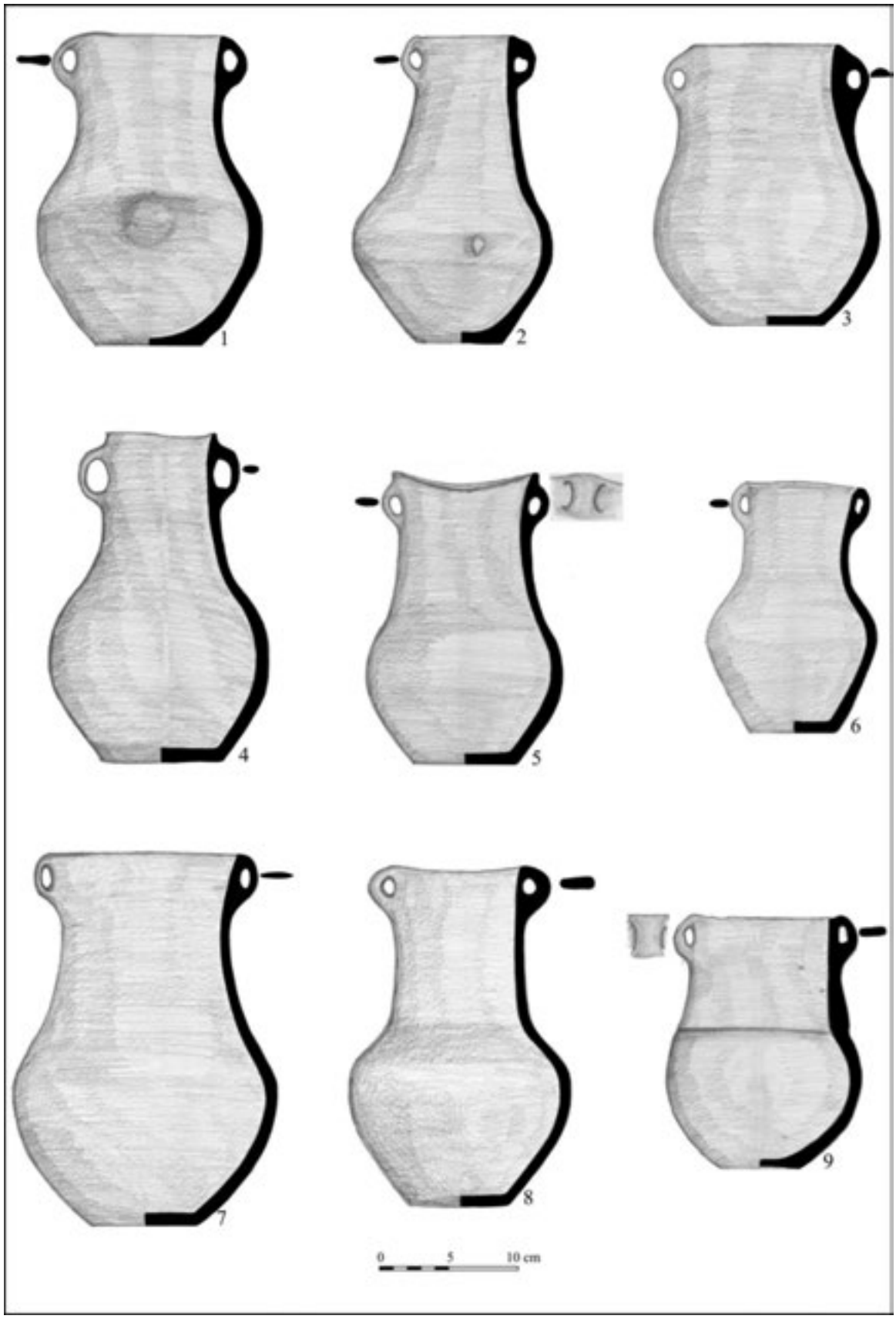

Fig. 6. Ceramică descoperită la Sânpetru German *Fântâna Vacilor.*

https://biblioteca-digitala.ro

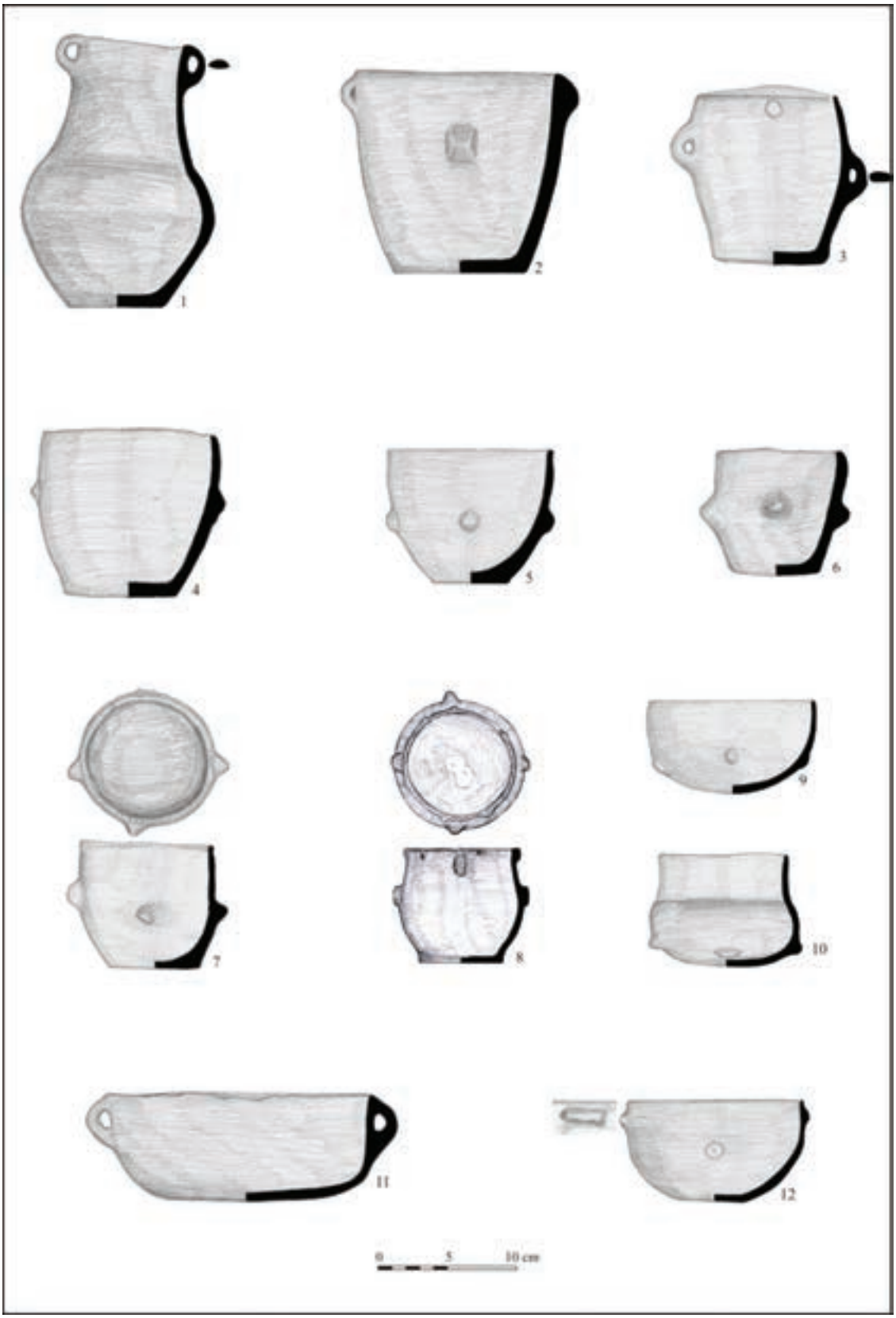

Fig. 7. Ceramică descoperită la Sânpetru German *Fântâna Vacilor*.

https://biblioteca-digitala.ro

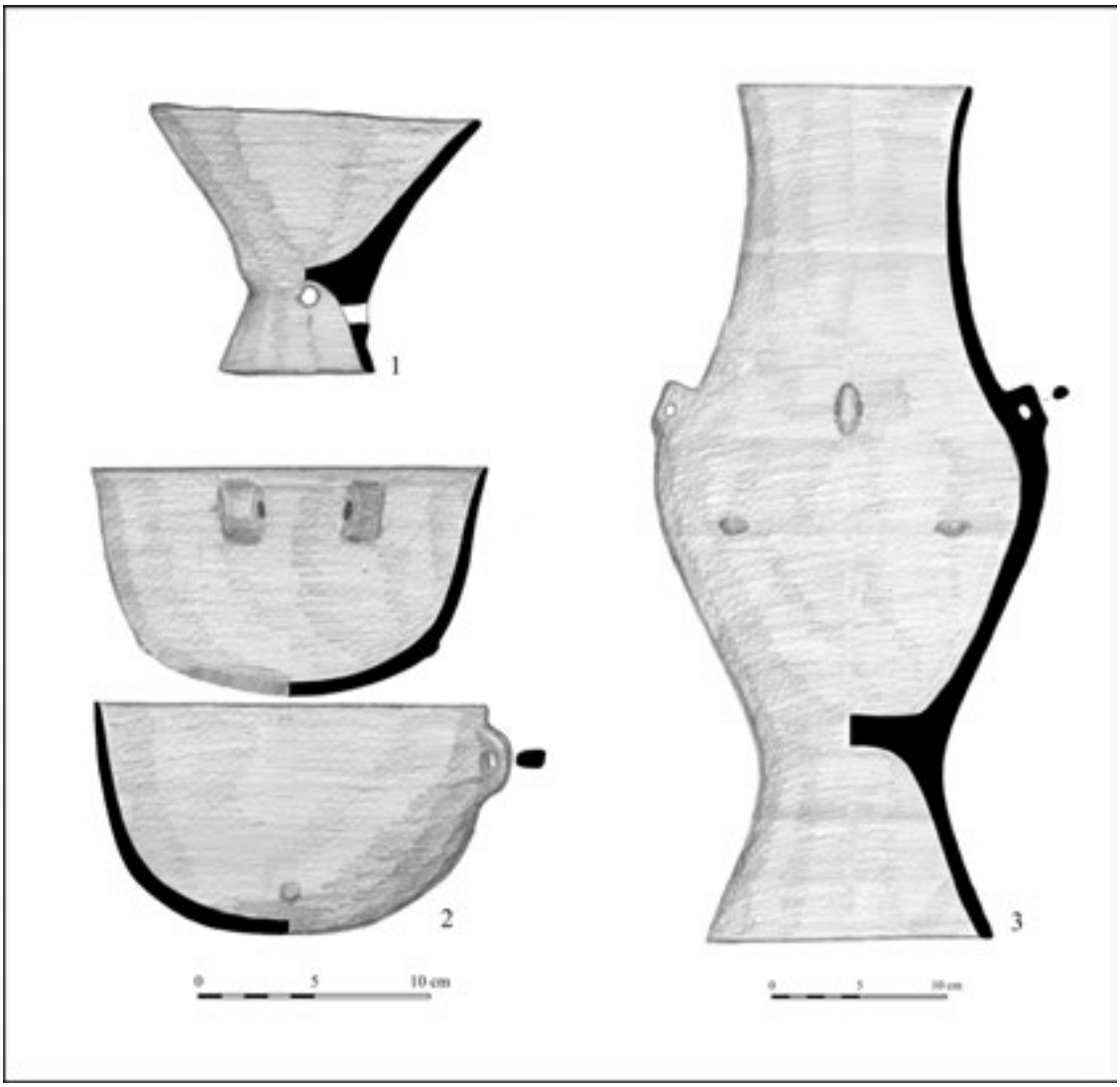

Fig. 8. Ceramică descoperită la Sânpetru German *Fântâna Vacilor*.

14. „Oală de lapte", tip Luca Xa; nr. inv. 14424; fig. 7/1; H: 19,52 cm; $Ø_{gură}$: 8,5 × 8,68 cm; $Ø_{pântec}$: 14,2 × 14,1 cm; $Ø_{fund}$: 7,24 × 6,9 cm; $g_{buză}$: 0,6 m; ardere reductantă; culoarea cenuşie (Munsell 10YR, 6/1 *gray*), pastă degresată cu bobițe de nisip, slip, pe interior şi exterior, pe exterior se păstrează pe aproape toată suprafața şi are culoarea cenuşie (Munsell 10YR, 5/1 gray). Săpătură Egon Dörner, 1965.
15. Vas de tip „ghiveci de flori", tip Luca VI, decorat cu două proeminențe dispuse sub buză, pe pântec sunt dispuse două toarte; nr. inv. 14425; fig. 7/3; H: 17,02 cm; $Ø_{gură}$: 9,7 × 10,24 cm; $Ø_{fund}$ 8,1 × 8,6 cm; $g_{buză}$: 0,48; ardere reductantă/oxidantă, culoarea cenuşie (Munsell 10YR, 5/1 *gray*), cărămiziu-roşiatică (Munsell 5YR, 5/4 *reddish brown*), pastă degresată cu bobițe de nisip, netezit. Săpătură Egon Dörner, 1965.
16. „Oală de lapte", tip Luca Xb; vasul este decorat pe pântec cu două proeminențe, realizate prin împingere, o parte din pântec este restaurat; nr. inv. 14553; fig. 6/1; H: 22,7 cm; $Ø_{gură}$: 11,2 × 11,28 cm; $Ø_{pântec}$: 17,02 × 16,8 cm; $Ø_{fund}$: 7,78 × 8,18 cm; $g_{buză}$: 0,78 m; ardere oxidantă/reductantă, culoarea cărămizie (Munsell 10YR, 4/3 *brown*), neagră (Munsell 10YR, 2/1 *black*), pasta degresată cu bobițe de nisip, slip atât pe interior, cât şi pe exterior, la exterior este lustruit şi are culoarea cărămizie (Munsell 10YR, 4/3 *brown*). Donație Anton Hamerak, 1967, vas descoperit de către Guțu Cristea.
17. „Oală de lapte", tip Luca Xa; nr. inv. 15004; fig. 6/8; H: 22,5 cm; $Ø_{gură}$: 9,64 × 9,5 cm; $Ø_{pântec}$: 15,2 × 15,4 cm; $Ø_{fund}$: 7,5 × 7,4 cm; $g_{buză}$: 0,9 m; ardere oxidantă/reductantă, culoarea cărămizie

https://biblioteca-digitala.ro

(10YR, 4/3 *brown*), culoarea cenuşiu-închis (Munsell 10YR, 4/3 *brown*) – pe o mică porțiune a pântecului, pastă degresată cu nisip, netezit. Donație Anton Hamerak, 1972.

18. „Oală de lapte", tip Luca Xa; nr. inv. 15005; fig. 6/5; H: 22 cm; $Ø_{gură}$: 9,7 × 9,8 cm; $Ø_{pântec}$: 14,3 × 14,2 cm; $Ø_{fund}$: 7,3 × 7,4 cm; $g_{buză}$: 0,58 m; ardere reductantă, culoarea cărămiziu-cenuşie (Munsell 10YR, 5/2 *grayish brown*), pasta degresată cu nisip, slip lustruit, pe interior şi exterior (se păstrează doar pe una dintre laturile vasului), culoarea cenuşiu-închis (Munsell 10YR, 4/1 *dark gray*). Donație Anton Hamerak, 1972.
19. „Oală de lapte", tip Luca Xb; nr. inv. 15006; fig. 6/9; H: 18 cm; $Ø_{gură}$: 10,18 × 10 cm; $Ø_{pântec}$: 14 × 14,02 cm; $Ø_{fund}$: 5,6 × 5,3 cm; $g_{buză}$: 0,62 m; ardere oxidantă, culoarea cenuşiu-roşiatică (Munsell 5YR, 5/2 *reddish gray*), pastă degresată cu nisip, slip lustruit atât pe interior, cât şi pe exterior. Donație Anton Hamerak, 1972.
20. „Oală de lapte", tip Luca Xb; nr. inv. 15007; fig. 6/6; H: 17,36 cm; $Ø_{gură}$: 9,2 × 8,16 cm; $Ø_{pântec}$: 12,52 × 12,76 cm; $Ø_{fund}$: 6,5 × 6,2 cm; $g_{buză}$: 0,56 m; ardere oxidantă, culoarea cenuşiu-roşiatică (Munsell 5YR, 5/2 *reddish gray*), miezul cenuşiu închis (Munsell 10YR, 4/1 *dark gray*), pastă degresată cu nisip, slip. Donație Anton Hamerak, 1972.
21. Vas de tip „ghiveci de flori", tip Luca VIa2, decorat cu patru lobi dispuşi simetric sub buză şi şase lobi de mai mici dimensiuni dispuşi pe buză; fundul vasului prezintă două mici perforații circulare, făcute după ardere; nr. inv. 15008; fig. 7/8; H: 13,68 cm; $Ø_{gură}$: 13 × 12,38 cm; $Ø_{fund}$ 9,9 × 9,6 cm; $g_{buză}$: 0,6; ardere oxidantă/reductantă, culoarea cărămiziu-roşiatică (Munsell 5YR, 5/4 *reddish brown*), cenuşiu-închis (10YR, 3/1 *very dark gray*) – pe o latură şi înspre fund, pastă degresată cu bobițe de nisip, netezit. Donație Anton Hamerak, 1972.
22. Vas de tip „ghiveci de flori", tip Luca VIa1, decorat cu patru proeminențe dispuse pe pântec; nr. inv. 15009; fig. 7/5; H: 9,8 cm; $Ø_{gură}$: 12,1 × 12 cm; $Ø_{fund}$ 5,8 × 5,9 cm; $g_{buză}$: 0,6; ardere oxidantă/reductantă, culoarea cărămiziu-roşiatică (Munsell 5YR, 5/4 *reddish brown*), cenuşiu-închis (10YR, 3/1 *very dark gray*), pastă degresată cu nisip, netezit. Donație Anton Hamerak, 1972.
23. Strachină, tip Luca Ic, decorat cu patru proeminențe dispuse pe pântec; nr. inv. 15010; fig. 7/9; H: 7,1 cm; $Ø_{gură}$: 12,3 × 12,32 cm; $g_{buză}$: 0,4; ardere reductantă, culoarea cenuşiu-închis (Munsell 10YR, 4/1 *dark gray*), pastă degresată cu nisip, netezit. Donație Anton Hamerak, 1972.
24. „Oală de lapte", tip Luca Xa; nr. inv. 16538; fig. 6/7; H: 27,2 cm; $Ø_{gură}$: 12,2 × 11,9 cm; $Ø_{pântec}$: 19,3 × 19,2 cm; $Ø_{fund}$: 8 × 8,6 cm; $g_{buză}$: 0,72 m; ardere reductantă, culoarea cenuşiu-închis (Munsell 10YR, 4/1 *dark gray*), pasta degresată cu nisip, slip, pe interior şi exterior (pe exterior se păstrează doar pe o mică porțiune a pântecului). Donație Nicolae Kugelman, 1988, cercetări de teren.

În urma analizei ceramicii descoperite la Sânpetru German *Fântâna Vacilor* se pot observa unele trăsături specifice stilului ceramic Bodrogkeresztúr. Astfel, putem preciza că majoritatea recipientelor au fost arse reducător sau reducător/oxidant, ceea ce a conferit ceramicii culoarea cenuşie în cele mai multe cazuri; arderea oxidantă sau oxidant/reducătoare a oferit ceramicii culoarea cărămizie-roşiatică sau cărămizie. În privința degresantului, majoritatea ceramicii a conținut nisip, iar în mai puține cazuri bobițe de nisip. Ca şi tehnică de tratare a suprafețelor, slipul lustruit, atât pe exterior, cât şi pe interiorul vasului, este predominant; celelalte tehnici de tratare a suprafeței ar fi slipul dispus doar pe exteriorul vasului şi netezirea. Ceramica provenită din situl de la Sânpetru German *Fântâna Vacilor* poate fi analizată şi din punct de vedere al formelor, deoarece de aici provin multe recipiente întregi sau întregibile. Astfel, categoria cea mai răspândită de recipiente o reprezintă aşa numitele „oale de lapte" (fig. 6; 7/1; 9/6,8), urmată de vasele de tip „ghiveci de flori" (fig. 7/2-8), străchini (fig. 7/11-12), boluri (fig. 7/9-10), un vas de mari dimensiuni cu picior (fig. 8/3) şi un pahar (fig. 8/1). Se poate observa faptul că distribuția şi numărul acestor tipuri ceramice îşi are o foarte bună analogie în cadrul necropolei de la Hódmezővásárhely *Kishomok* (fig. 9/2). Din punct de vedere al decorului unul dintre vasele de tipul „oală de lapte" este decorată cu o mică proeminență circulară dispusă pe pântec (fig. 6/2); un alt vas de acelaşi tip este decorat pe pântec cu două proeminențe, realizate prin împingere (fig. 6/1). În majoritatea cazurilor vasele de tip „ghiveci cu flori" sunt decorate cu

https://biblioteca-digitala.ro

minim două (fig. 7/3-4), maxim patru proeminențe (fig. 7/5-8). Singurul vas cu picior, tip Luca XIIa, este decorat cu patru toarte dispuse în partea superioară a pântecului şi patru mici proeminențe circulare dispuse în partea mediană a pânteclui (fig. 8/3).

Cronologia descoperirilor

Cercetările realizate de către I. Bognár-Kutzián la Tiszapolgár *Basatanya* au condus la dezvelirea unui cimitir cu două etape principale de înmormântare. În mormintele timpurii au fost depuse vase Tiszapolgár, iar în cele târzii, vase de tip Bodrogkeresztúr. În această a doua perioadă, ceramica apare gata formată; cu toate că o serie de morminte ce conțin atât elemente Tiszapolgár, cât şi Bodrogkeresztúr sunt văzute de Bognár-Kutzián ca şi o perioadă de trecere[21]. Această succesiune este dovedită şi în alte situri precum Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatatanya* Hódmezővásárhely *Szakálhát-Bakaytanya*, Tiszadob *Borziktanya* sau Paszab *Hordozódülő*[22].

Din nefericire periodizarea ceramicii Bodrogkeresztúr, ca şi cea a ceramicii Tiszapolgár suferă datorită lipsei cercetării unor aşezări cu mai multe niveluri depoziționale, care să aparțină aceloraşi tipuri cermice. Datorită absenței siturilor multistratificate, cronologia internă a tipurilor ceramice mai sus menționate a fost întocmită pe baze tipologice şi nu stratigrafice.

Cronologia internă a ceramicii Bodrogkeresztúr, aşa cum a fost întocmită de către I. Bognár-Kutzián, se bazează pe definirea etapelor cronologice prin apropierea morfologică față de recipientele Tiszapolgár (faza A) sau prin prezența ceramicii specifice toartelor pastilate, Sălcuța sau Lasijna (faza B)[23].

Gh. Lazarovici propune şi el o diviziune cronologică bipartită, în mare parte asemănătoare cu cea întocmită de I. Bognár-Kutzián[24]. Etapa veche a fost caracterizată prin existența unor forme ceramice care se leagă de tipul Tiszapolgár, iar etapa nouă prin apariția toartelor pastilate.

În 1978, P. Roman propune o periodizare a ceramicii Bodrogkeresztúr, alcătuită din trei etape. Pentru prima etapă sunt propuse ca situri tipice necropola de la Ostrovul Corbului şi aşezările de la Reci şi Deva *Ciangăi*. Etapa a doua reprezintă „individualizarea" ceramicii, în care lipsesc elemente de sincronizare cu alte medii culturale. Ultima etapă reprezintă o „depersonalizare" şi „fondul acesteia este înglobat într-un larg proces de uniformizare culturală ce se întinde din Macedonia până în estul Slovaciei, de la Dunărea mijlocie până la Carpații orientali şi Oltul Inferior"[25].

Cercetarea monografică a descoperirilor de tip Bodrogkeresztúr, îi oferă lui S. A. Luca prilejul expunerii unei noi cronologii[26]. Descoperirile de la Pecica *Forgaci*, Deva *Ciangăi* şi Ilidia *Funii* formează o etapă de tranziție de la ceramica Tiszapolgár la cea Bodrogkeresztúr. Această etapă a fost caracterizată prin existența unor influențe ceramice Tiszaung târzii, prin apariția unor forme noi, precum „oala de lapte" şi prin răspândirea ceştii cu două toarte, sub influența ceramicii Sălcuța. În faza clasică se răspândesc formele ceramice specifice, precum „oala de lapte", „ghiveciul de flori", dar şi vasele patrulatere. O altă caracteristică a acestei etape clasice este apariția influențelor ceramicii cu toarte pastilate şi a ceramicii decorată cu *furchenstich*. Faza finală este tot mai greu de diferențiat de ceramica orizontului cronologic Herculane II-III; tot acum se generalizează decorul de tip *furchenstich*, ornamentele spiralice, toartele pastilate sau vasele patrulatere.

[21] Bognár-Kutzián 1963, 520.
[22] Bognár-Kutzián 1963, 520-524; Bognár-Kutzián 1972, 186-188.
[23] Bognár-Kutzián 1972, 194, 229, 230, 296-299, 407, 516, 519, 521, 523, 524.
[24] Lazarovici 1975, 14, 16-17.
[25] Roman 1978, 220.
[26] Luca 1999, 42-45.

https://biblioteca-digitala.ro

Demn de remarcat ar fi că până în prezent nu au fost observate schimbări sociale majore odată cu trecerea de la ceramica Tiszapolgár la cea Bodrogkeresztúr[27]. Printre cele demne de consemnat aici sunt o mai mare răspândire a pieselor de cupru, în special a pieselor masive de cupru (toporul-târnăcop de tip Jászladány şi toporul-ciocan de tip Mezőkeresztes). Odată cu apariția ceramicii Bodrogkeresztúr apar primele artefacte răspândite pe spații întinse; dintre acestea amintim aşa-numitele artefacte de origine stepică (măciuci cvadrilobate de piatră, sceptre abstracte şi zoomorfe, cuțite lungi de silex) Acestor „influențe stepice" li se adaugă o serie de obiective arheologice, precum cimitirul de la Decea Mureşului, mormântul de la Csongrád *Kettőshalom* sau descoperirile de la Şeuşa *Gorgan*[28].

Pentru o mai bună înțelegere a cronologiei din Bazinul Carpatic putem enumera o serie de situri în care ceramica de tip Bodrogkeresztúr a fost descoperită alături de ceramica Sălcuța sau de ceramica cu toarte pastilate. În acest sens la Pecica *Forgaci*[29] a fost descoperită o aşezare Bodrogkeresztúr timpurie, în care au fost identificate şi fragmente ceramice Sălcuța III[30]. Nivelul inferior al acestui sit aparține perioadei de formare a ceramicii Bodrogkeresztúr, caracterizată prin influențe Tiszapolgár[31] şi Sălcuța[32]. Alte situri din aria de răspândire a ceramicii de tip Bodrogkeresztúr, în care găsim ceramică Sălcuța sunt Deva *Ciangăi*[33], Velky Šariš sau Strede nad Bodrogom[34].

Un sit important în privința relațiilor dintre ceramica Bodrogkeresztúr, Sălcuța şi cea cu toarte pastilate este cel de la Ostrovul Corbului *Botul Cliuciului/km 911*[35]. Aici a fost dezvelită o aşezare Sălcuța III[36], care a fost acoperită de un strat aluvionar gros de aproximativ 0,20-0,35 m. Într-un orizont post aluviune a funcționat un cimitir de înhumație, ale cărui morminte se adânceau atât în sterilul aluvionar, cât şi în nivelul depozițional Sălcuța. Principalele trăsături ale ceramicii sunt de origine sălcuțeană. Alături de numeroasele recipiente tipice Sălcuța IV au fost descoperite strămini Gumelnița, Cernavodă I, cu bune analogi şi în Cheile Turzii. Unele vase au fost decorate în maniera celor de la Herculane II, un vas cu patru orificii comunicante îşi are bune analogii în mediul gumelnițean. Trebuie precizat că au fost descoperite şi numeroase „vase de lapte" tipice pentru ceramica Bodrogkeresztúr[37]. Pe baza ceramicii amintite mai sus se poate alcătui următorul paralelism: Sălcuța IV/Bodrogkeresztúr I-II/Herculane II/Cernavodă I/Cucuteni B.

Încă din anii 70 ai secolului al XX-lea, I. Bognár-Kutzián diviza ceramica Bodrogkeresztúr în funcție de prezența elementelor Sălcuța. Plecând de la aceste premise Bognár-Kutzián defineşte orizontul cronologic Hunyadi-halom[38]. Prin săpăturile lui P. Patay efectuate la Tiszavalk[39] şi Tiszalúc *Sarkad*[40] această etapă cronologică a epocii cuprului a putut fi cunoscută şi evidențiată corespunzător.

[27] Kalicz 1985, 30.
[28] Ecsedy 1979, 11-13; Govedarica 2004; Govedarica 2006, 422-423, T. 2/1-3, T. 5/8; Luca 1999, Fig. 33/1-6; pentru o discuție detaliată asupra elementelor stepice din Transilvania vezi Gogâltan, Ignat 2011.
[29] Pădurean 1982, 29-60; Pădurean 1985, 37, pct. XXIV/A/c; Lazarovici, Munteanu 1982, 125; Lazarovici 1983, 11-12, nr. 108; Lazarovici 1985, 85, 88; Luca 1990, 89-92; Luca 1993, 49-86; Luca 1999, 10, 13-14,17, 53, pct. 35; Plan 1-4; Fig. 4-18.
[30] Luca 1993, 57; Luca *et al.* 2004, 125, 133.
[31] Luca 1993, 72.
[32] Luca 1993, 57, Fig 9/16, 30; 10/4,6; 11/5-6.
[33] Luca 1999, Fig 1/1.
[34] Bognár-Kutzián 1972, 194.
[35] Roman 1978, 218-220; Roman, Dodd-Oprițescu 1989.
[36] Şimon 1989.
[37] Roman, Dodd-Oprițescu 1989, 26, 37.
[38] Bognár-Kutzián 1969.
[39] Patay 1979.
[40] Patay 1987; Patay 1988; Patay 1990; Patay 1995.

https://biblioteca-digitala.ro

Descoperiri precum cele de la Kétegyháza *Tumulul 4*, unde într-o aşezare Bodrogkeresztúr a fost identificată ceramică decorată cu toarte pastilate[41], sau cimitirul de la Tiszapolgár *Basatanya*, unde în cinci morminte a fost descoperită ceramică decorată cu toarte pastilate[42], au dus la concluzia contemporaneității celor două tipuri ceramice, cel puțin în parte[43].

Ceramica decorată cu toarte pastilate sau Hunyadihalom, ori Vajska-Hunyadihalom a fost tratată în decursul anilor atât separat față de ceramica de tip Bodrogkeresztúr[44], cât şi ca o parte integrantă (considerată ca şi o continuare a tipului ceramic Bodrogkeresztúr, faza III)[45].

Cronologia internă a ceramicii Bodrogkeresztúr propusă de P. Roman prezintă unele idei interesante, printre care aceea că ultima fază face parte dintr-un orizont de o vastă întindere culturală. P. Roman observă acum o foarte mare circulație a unor stiluri ceramice specifice acestei etape cronologice[46]. Printre elemente specifice fazei menționate se numără vasul patrulater lobat, care apare la orizontul Bodrogkeresztúr B/Vajska-Hunyadihalom/toarte pastilate/Sălcuța IV/Cucuteni AB. Acest tip de vas se răspândeşte pe un teritoriu vast, din Moldova pe valea Tisei şi din nordul Transilvaniei până nord-vestul Peninsulei Balcanice[47].

O altă dovadă pentru larga răspândire a unor stiluri ceramice ar fi cele trei vase cu slip roşu depuse ca inventar funerar în mormintele Bodrogkeresztúr de la Kiskörös *Seregélyes*, Jászberény *Borsóhalma* şi Mezötur *Felsorény izköz*. Pe baza analogiilor acestor vase cu mediul cultural egean, P. Raczky ajunge la sincronizarea ceramicii Bodrogkeresztúr cu cea de tipul Kephala-Aigiana-Agora[48]. În acelaşi studiu Raczky publică fragmente ceramice cu toarte pastilate descoperite în Grecia continentală, Grecia insulară, şi Anatolia[49]. Aceste descoperiri ajută la demonstrarea sincronismului: Sălcuța IV/Hissar I/Vajska/Galatin/Herculane II-III/Cheile Turzii/ Bodrogkeresztúr B/Hunyadihalom.

Revenind la situl de la Sânpetru German *Fântâna Vacilor*, putem preciza faptul că vasele şi fragmentele ceramice descoperite aici nu prezintă elemente sau influențe Tiszapolgár, Sălcuța, ori toarte pastilate. Conform cronologiei interne a culturii Bodrogkeresztúr, întocmită de către I. Bognár-Kutzián, cimitirul aparține sfârşitului etapei A şi începutul etapei B.

Discuții

Descoperirile accidentale şi micile săpături de salvare efectuate la Sânpetru German *Fântâna Vacilor* nu sunt în măsură să ofere informații clare cu privire la caracterul descoperii. Din punct de vedere cronologic situl suportă mai multe orizonturi; cel mai timpuriu aparține culturii Bodrogkeresztúr, iar următorul aparține unei aşezări Baden. Pe lângă acestea mai trebuie amintite două morminte din secolele III-IV d.Chr. şi câteva fragmente ceramice din secolele XI-XIII d.Chr.

[41] Ecsedy 1979, 26. Fragmentele ceramice în cauză au fost pierdute.
[42] Bognár-Kutzián 1963, Pl. CXII/14 (mormântul 133); CXII/15; CXIII/1 (mormântul 136); CXIII/2-4 (mormântul 137); CXIII/13-15 (mormântul 142), CXIII/17-18 (mormântul 145).
[43] Roman 1971; Roman 1983, 119, 120; Brukner 1982, 84; Patay 1982, 110; Raczky 1991, 339; Luca 1999, 44.
[44] Roman 1971; Lazarovici 1975; Patay 1979; Brukner 1982, 84; Patay 1982, 110; Roman 1983, 119, 120; Patay 1987; Patay 1988; Patay 1990; Raczky 1991, 339; Patay 1995.
[45] Luca *et al.* 2004, 116-143; Luca 2008.
[46] Roman 1978, 220.
[47] Spasić 2008, 32-37, Pl. 3.
[48] Raczky 1991, 329-331, Fig. 1.
[49] Raczky 1991, 332, 339-341, Fig. 2-7.

https://biblioteca-digitala.ro

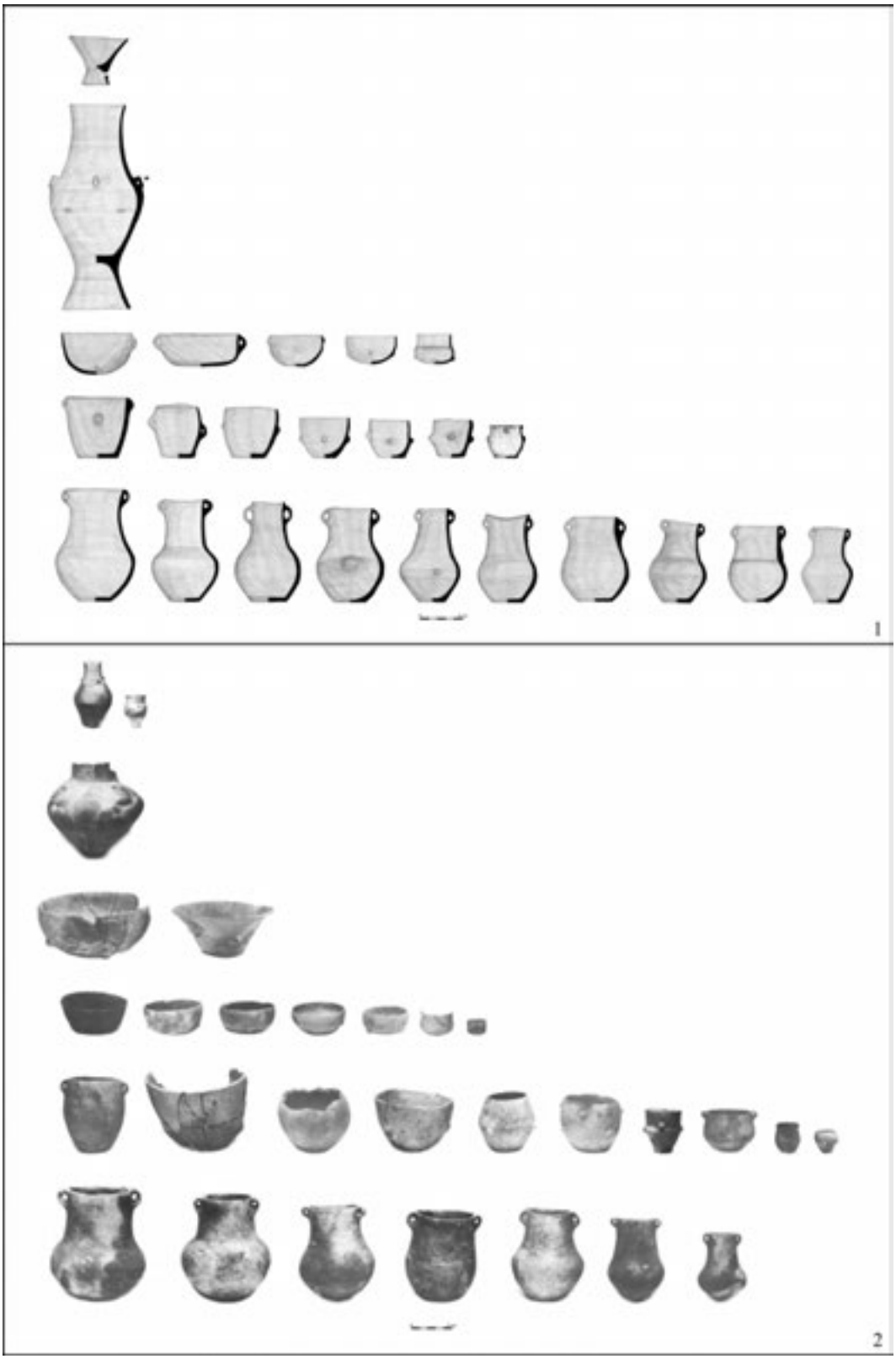

Fig. 9: 1. Recipiente descoperite la Sânpetru German *Fântâna Vacilor*;
2. Inventar funerar al mormintelor descoperite la Hódmezővásárhely *Kishomok.*

În privința caracterului descoperirilor Bodrogkeresztúr lucrurile sunt destul de neclare; suprafețele mici deschise de Dörner nu au lămurit pe deplin acest aspect. În rapoartele de săpătură nu este precizat foarte clar dacă descoperirile acestui orizont aparțin unui cimitir sau unei aşezări, deşi E. Dörner înclină spre prima variantă. În susținerea acestei

https://biblioteca-digitala.ro

afirmații precizăm că în 1963 a fost descoperit un grup de vase alături de care au fost descoperite oase umane, precar păstrate. În 1979 au fost dezvelite 14 morminte din cimitirul Bodrogkeresztúr de la Battonya *31. Kútkörzet*; ineditul acestei necropole îl reprezintă faptul că oasele scheletelor nu s-au păstrat, probabil datorită acidității solului. Astfel, mormintele au fost determinate doar pe baza presupusului inventar funerar, care s-a păstrat; probabil în acest fel se poate interpreta lipsa osemintelor uname din cimitirul Bodrogkeresztúr de la Sânpetru German. Mai putem preciza că vasele descoperite la Sânpetru German îşi au o foarte bună analogie, atât ca formă, cât şi ca număr, în cadrul cimitirului de la Hódmezővásárhely *Kishomok* (fig. 9). Având în vedere cele expuse mai sus putem afirma că descoperirile Bodrogkeresztúr din acest sit aparțin unui cimitir de înhumație.

Alături de cimitirul de la Sânpetru German *Fântâna Vacilor*, pe valea inferioară a Mureşului au fost cercetate, începând cu secolul al XIX-lea, o serie de descoperiri funerare contemporane.

La sfârşitul secolului al XIX-lea a fost descoperit la Hódmezővásárhely *Nagyfai Tiszakenyar* un schelet ce avea depus în jurul pelvisului, brațul unui topor din cupru de tip Şiria[50]. Tot la Hódmezővásárhely, dar în locul numit *Szakálhát-Bakay tanya*, J. Banner şi A. Bálint au descoperit în 1935 trei morminte ale unor copii; ca şi piesă de inventar semnificativă putem aminti un topor plat de tip Szakálhat, variantă specială, identificat alături de trei vase, descoperite în mormântul nr. 2[51]. În 1927 M. Szabadi a descoperit la Magyardombegyház, odată cu săparea unei fundații, un mormânt ce avea un inventar funerar compus din şase recipiente şi o bucată de cupru[52]. În 1947 la Maroslele au fost descoperite întâmplător două morminte; primul a avut ca şi inventar funerar două boluri, o „oală de lapte" şi o lamă de silex (lungă de 14,4 cm); cel de-al doilea mormânt a conținut trei „oale de lapte"[53]. Alte două morminte sunt amintite în literatura de specialitate la Gyula *Sándorhegy*; acestea au fost descoperite în 1940[54]. Cu ocazia săpării unei gropi de siloz, în incinta fostului C.A.P. din Dorobanți, a fost descoperit un schelet care avea depus ca inventar funerar un topor-târnăcop de tip Jászladány, probabil varianta Şincai[55].

La Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya* alături de 17 morminte de tip Tiszapolgár au fost descoperite 26 de morminte de tip Bodrogkeresztúr[56]; I. Bognár-Kutzián este de părere că cele două grupuri de morminte făceau parte din aceeaşi necropolă[57]. În privința orientării defuncților, cei mai mulți au fost înmormântați pe axa est-vest. Toți defuncții au fost depuşi în poziție chircită. Mormintele au avut un inventar funerar compus din vase, iar în patru au fost depuse şi oase de animal.

Descoperirea întâmplătoare a unui pandantiv din aur l-a determinat pe G. Gazdapusztai să efectueze o săpătură arheologică în acel loc. În urma cercetărilor din 1968 de la Hódmezővásárhely *Kishomok* au fost descoperite 13 morminte de înhumație, în care defuncții au fost depuşi chirciți; dintre acestea, patru morminte au fost puternic deranjate de locuirile ulterioare[58]. Toate mormintele dezvelite au avut ca inventar funerar vase, iar în unul au fost descoperite câteva oase de animal.

În 1979 G. Goldman descoperă la Battonya *31. Kútkörzet*, 14 morminte Bodrogkeresztúr[59]. Mormintele au putut fi identificate doar pe baza inventarului, deoarece osele defuncților nu s-au păstrat. Inventarul funerar al defuncților a fost alcătuit din vase

[50] Patay 1961, 31-32, pct. 14.
[51] Banner, Bálint 1935, 86, 95, Fig. 5/7; Patay 1958, 149, Pl. 4; Patay 1984, 26, pct. 42, Pl. 3/42.
[52] Patay 1961, 54, pct. 24.
[53] Patay 1961, 55-56, pct. 27.
[54] Patay 1961, 24-25, pct. 11.
[55] Sava 2010b.
[56] Párducz 1932; Banner 1934; Patay 1961, 31, pct. 13; Bognár-Kutzián 1972, 41-44, pct. 200.
[57] Bognár-Kutzián 1972, 41
[58] Bondár, Korek 1995, 26-28, Pl. 1-5; 15.
[59] Goldman 1985.

https://biblioteca-digitala.ro

ceramice, cu o singură excepție. Mormântul nr. 14 a avut ca piese de inventar funerar o „oală de lapte", două castroane, un fragment dintr-o oală şi o lamă de obsidian, lungă de 18,5 cm.

Numele aşezării	*Tip înmormântare*	*Inventar funerar*	*Orientare*
Battonya *31. Kútkörzet*, m. 1	-	trei vase	-
Battonya *31. Kútkörzet*, m. 2	-	trei vase	-
Battonya *31. Kútkörzet*, m. 3	-	trei vase	-
Battonya *31. Kútkörzet*, m. 4	-	cinci vase	-
Battonya *31. Kútkörzet*, m. 5	-	un vas	-
Battonya *31. Kútkörzet*, m. 6	-	două vase	-
Battonya *31. Kútkörzet*, m. 7	-	patru vase	-
Battonya *31. Kútkörzet*, m. 8	-	patru vase	-
Battonya *31. Kútkörzet*, m. 9	-	două vase	-
Battonya *31. Kútkörzet*, m. 10	-	un vas	-
Battonya *31. Kútkörzet*, m. 11	-	cinci vase	-
Battonya *31. Kútkörzet*, m.12	-	trei vase	-
Battonya *31. Kútkörzet*, m. 13	-	trei vase	-
Battonya *31. Kútkörzet*, m. 14	-	trei vase, o lamă de obsidian	-
Dorobanți *Fostul sediu C.A.P.*	-	topor-târnăcop de tip Jászladány	-
Gyula, m. nr. 1	-	-	-
Gyula, m. nr. 2	-	-	-
Hódmezővásárhely *Kishomok*, m. 1	chircit	patru vase	-
Hódmezővásárhely *Kishomok*, m. 2	chircit	patru vase	-
Hódmezővásárhely *Kishomok*, m. 3	chircit	trei vase	-
Hódmezővásárhely *Kishomok*, m. 4	chircit, stânga	două vase	-
Hódmezővásárhely *Kishomok,* m. 4a	chircit	cinci vase	-
Hódmezővásárhely *Kishomok*, m. 5	chircit	un vas	-
Hódmezővásárhely *Kishomok,* m. 6	chircit	trei vase	-
Hódmezővásárhely „Kishomok", m. 7	chircit	două vase	-
Hódmezővásárhely *Kishomok*, m. 8	chircit, dreapta	trei vase	-
Hódmezővásárhely *Kishomok*, m. 9	-	-	-
Hódmezővásárhely *Kishomok*, m. 10	chircit, dreapta	trei vase	.
Hódmezővásárhely *Kishomok*, m. 11	-	-	-
Hódmezővásárhely *Kishomok*, m. 12	-	un vas	-
Hódmezővásárhely *Kishomok*, m. 13	chircit	patru vase	-
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 1	-	-	-
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 2	chircit, dreapta	trei vase, oase de animal	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 3	chircit, stânga	patru vase	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 4	-	-	-
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 5	-	-	-
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 6	-	-	-
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 7	-	-	-
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 8	chircit, dreapta	trei vase	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 9	chircit, stânga	-	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 10	-	-	-
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 11	chircit, stânga	patru vase	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 12	chircit, stânga	patru vase	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 13	chircit, dreapta	trei vase	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 14	chircit, dreapta	trei vase, oase de animal	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 15	chircit, dreapta	oase de animal	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 16	chircit, dreapta	trei vase	est-vest

https://biblioteca-digitala.ro

Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 17	chircit, dreapta	trei vase	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 18	chircit, dreapta	oase de animal	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 19	chircit, dreapta	trei vase	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 20	chircit, stânga	şase vase	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 21	chircit, dreapta	-	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 22	chircit, stânga	-	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 23	chircit, stânga	-	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 24	chircit, dreapta	-	est-vest
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 25	-	-	-
Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, m. 26	chircit	-	est-vest
Hódmezővásárhely *Nagyfai Tiszakenyar*	-	un braț al unui topor de cupru de tip Şiria	-
Hódmezővásárhely *Szakálhát-Bakay tanya*, m. 1	-	-	-
Hódmezővásárhely *Szakálhát-Bakay tanya*, m. 2	-	un topor plat de tip Szakálhat, trei vase	-
Hódmezővásárhely *Szakálhát-Bakay tanya*, m. 3	-	-	-
Magyardombegyház	-	o bucată de cupru, şase vase	-
Maroslele, m. 1	-	o lamă de silex, trei vase	-
Maroslele, m. 2	-	trei vase	-

Fig. 10. Descoperirile funerare Bodrogkeresztúr de pe valea inferioară a Mureşului.

După cum se poate vedea (fig. 10) până în prezent au fost identificate 64 de morminte Bodrogkeresztúr. Aceste morminte sunt repartizate în şase cimitire şi trei morminte izolate (Dorobanți *Fostul sediu C.A.P.*, Hódmezővásárhely *Nagyfai Tiszakenyar*, Magyardombegyház). Dintre cimitire, cel mai mare, ca şi număr de morminte, este cel de la Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya* (26 de morminte), urmat de cele de la Battonya *31. Kútkörzet* (14 morminte) şi Hódmezővásárhely *Kishomok* (13 morminte). Celelalte cimitire au fost descoperite întâmplător sau cercetate prin mici sondaje şi a fost dezvelit un mic număr de morminte.

Din punct de vedere al ritului funerar majoritatea defuncților au fost înhumați, depuşi în poziție chircită. În cele mai multe dintre cazuri defuncții au avut depuse ca şi inventar funerar vase ceramice, mai rar lame lungi de obsidian (Battonya *31. Kútkörzet*, mormântul nr. 14), oase de animal (Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, mormântul nr. 2, 14, 18) sau topoare de cupru (Dorobanți *Fostul sediu C.A.P.*, Hódmezővásárhely *Nagyfai Tiszakenyar* şi Hódmezővásárhely *Szakálhát-Bakay tanya*, mormântul nr. 2). Un caz aparte pentru valea inferioară a Mureşului îl reprezintă pandantivul de aur descoperit accidental la Hódmezővásárhely *Kishomok*, care probabil provenea dintr-un mormânt Bodrogkeresztúr deranjat.

Dacă descoperirile funerare sunt, relativ, bine reprezentate în zona studiată, până în prezent nu avem suficiente infrmații cu privire la spațiul domestic al comunităților Bodrogkeresztúr. Situri Bodrogkeresztúr ce pot fi considerate aşezări sunt foarte puține, datorită faptului că multe dintre acestea au fost descoperite de către amatori sau prin cercetări de suprafață. Pentru zona Mureşului inferior se pot aminti cu certitudine doar trei aşezări, investigate prin săpături arheologice (Curtici[60], Pecica „Forgaci"[61] şi Pecica *Sit 15*[62]). Datorită cercetării restrânse nu se pot oferi date cu privire la dimensiunile sau organizarea internă a unei aşezări. Pecica *Sit 15* poate fi un reper din acest punc de vedere, dar studiul descoperirilor se află abia la început.

[60] Pósta 1899; Patay 1961, 94-96, Pl. XXXV/1-7.
[61] Luca 1993.
[62] Marta *et al*. 2012.

https://biblioteca-digitala.ro

La o scurtă privire asupra distribuției descoperirilor Bodrogkeresztúr (fig. 11), se poate constata că o bună parte dintre acestea se concentrează în două zone. Una dintre aceste concentrații de situri se află în zona confluenței Mureşului cu Tisa, mai exact în jurul oraşului Hódmezővásárhely. Cea de-a doua concentrație o găsim între actualele Pecica şi Magyardombegyház.

De-a lungul anilor au fost identificate, în imediata apropiere a sitului de la Sânpetru German *Fântâna Vacilor* şi alte obiective arheologice contemporane. În urma unei descoperiri accidentale, A. Giurasek donează muzeului din Arad mai multe fragmente ceramice, printre care şi unele decorate în stilul Bodrogkeresztúr, care provin de la Sânpetru German *Malul Înalt*. În 1961 A. Hamerak donează aceluiaşi muzeu un topor din cupru cu brațele dispuse în cruce, de tip Jászladány, varianta Bradu. Toporul a fost descoperit la Sânpetru German *Hotarul Reck* fără nici o indicație asupra condițiilor descoperirii[63]. Câțiva ani mai târziu, 1967, a fost descoperit un alt topor din cupru cu brațele dispuse în cruce, de tip Jászladány, în locul numit de către localnicii din Sânpetru German *La Islaz*[64].

Fig. 11. Descoperiri de tip Bodrogkeresztúr de pe valea inferioară a Mureşului. 1. Battonya *Brickworks*; 2. Battonya *31. Kútkörzet*; 3. Beba Veche; 4. Cenad *Belo Brdo*; 5. Corneşti; 6. Curtici; 7. Čoka; 8. Dorobanți *Fostul sediu C.A.P.*; 9. Gyula *Sándorhegy*; 10. Hódmezővásárhely *Kishomok*; 11. Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*; 12. Hódmezővásárhely *Nagyfai Tiszakenyar*; 13. Hódmezővásárhely *Szakálhát-Bakay tanya*; 14. Iratoşu; 15. Magyardombegyház *casa Szabadi Mihály*; 16. Maroslele; 17. Orțişoara; 18. Pecica *Forgaci*; 19. Pecica *Sit 15*; 20. Pâncota *Totani*; 21. Sântana *Holumb*; 22. Sânpetru German *Fântâna Vacilor*; 23. Sânpetru German *Malul Înalt*; 24. Szeged Bilisics; 25. Şiria.

[63] Sava 2011, 21-2, pl. VI/2; VIII/2; XII/2.
[64] Sava 2011, 22-23, pl. VIII/1; XII/1.

https://biblioteca-digitala.ro

Repertoriul descoperirilor Bodrogkeresztúr de pe valea inferioară a Mureşului[65]

Repertoriul de mai jos a fost organizat în 11 câmpuri, în vederea extragerii a cât mai multor informații asupra obiectivelor arheologice studiate. 1. Numele localității; 2. Tipul descoperirilor; 3. Situarea geografică a descoperirilor; 4. Caracterul cercetărilor; 5. Descrierea descoperirilor; 6. Istoricul cercetării; 7. Locul de păstrare al materialelor; 8. Apartenența culturală; 9. Datare; 10. Bibliografie; 11. Observații.

1. 1. **Battonya**, *Brickworks*, oraşul Battonya, județul Békés, Ungaria; 2. Aşezare cu mai multe niveluri; 3. Neprecizat; 4. Cercetări de teren, M. Frech, anii 1950; 5. Într-o groapă au fost descoperite fragmente ceramice Tiszapolgár. Tot din acest sit provin recipiente Bodrogkeresztúr; 6. M. Frech, anii 1950; 7. Nu poate fi precizat; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Bognár-Kutzián 1972, 11, pct. 208; 11. Situl se află la nord de sat.

2. 1. **Battonya**, *31. Kútkörzet*, oraşul Battonya, județul Békés, Ungaria; 2. Necropolă; 3. Neprecizat; 4. Sondaj arheologic, G. Goldman, 1979; 5. Au fost identificate 14 morminte. Particularitatea acestei necropole rezidă în faptul că nici unul dintre scheletele mormintelor nu s-au păstrat (excepție face mormântul 14, din care s-au păstrat câteva oase), probabil datorită compoziției chimice a solului; 6. G. Goldman, 1979; 7. Nu poate fi precizat; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Faza A; 10. Goldman 1985.

3. 1. **Beba Veche**, comuna Beba Veche, județul Timiş, România; 2. Descoperire cu caracter neprecizat; 3. Neprecizat; 4. Descoperire făcută de către amatori; 5. Au fost descoperite un număr de cinci recipient; 6. Marosi, 1912; 7. Neprecizat; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Neprecizat; 10. Rusu 1971, 81; Lazarovici 1975, 25, lista 2, pct. 3, fig. 2/9; 7/12-16; Pădurean 1982, 33; Lazarovici 1985, 85, 88; Luca 1999, 49, pct. 3, fig. 19.

4. 1. **Cenad**, *Belo Brdo*, comuna Cenad, județul Timiş, România; 2. Descoperire cu caracter neprecizat; 3. Neprecizat; 4. Nu poate fi precizat; 5. În acest punct sunt amintite descoperiri Bodrogkeresztúr; 6. Perioada interbelica?; 7. Nu poate fi precizat; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Faza A; 10. Lazarovici 1975, 12, 14, 25, lista 1, pct. 11; 20, fig. 5/D1-4, 6/1-4; Lazarovici 1985, 85; Pădurean 1983, 34; Luca 1999, 50, pct. 11.

5. 1. **Corneşti**, comuna Orțişoara, județul Timiş, România; 2. Descoperire cu caracter neprecizat; 3. Neprecizat; 4. Cercetări de suprafață; 5. În urma unor cercetări au fost descoperite câteva fragmente ceramice; 6. O. Radu; 7. Nu poate fi precizat; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Lazarovici 1975, 12, 14, 25, fig. 4/5-13; Lazarovici 1976, nr. 15, lista 2; Lazarovici 1985, 85; Lazarovici, Munteanu 1982, 124; Luca 1999, 51, pct. 16.

6. 1. **Curtici**, oraş Curtici, județul Arad, România; 2. Aşezare cu mai multe niveluri; 3. Neprecizat; 4. Sondaj arheologic, sfarsitul sec XIX; 5. Aici a fost descoperită o importantă aşezare Bodrogkeresztúr; 6. Pósta B; 7. Nu poate fi precizat; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Faza B; 10. Pósta 1899; Patay 1961, 94-96, pl. XXXV/1-7; Rusu 1971, 81; Roman 1971, 92; Roman 1973, 60; Pădurean 1982, 33; Lazarovici 1983, 11; Luca 1999, 51, pct. 19; Maxim 1999, 155, pct. 347.

7. 1. **Čoka**, oraşul Čoka, județul Vojvodina, Serbia; 2. Descoperire cu caracter neprecizat; 3. Neprecizat; 4. Nu poate fi precizat; 5. În colecțiile muzeului din Belgrad se păstrează fragmente ceramice Bodrogkeresztúr dintr-un loc neprecizat, de pe raza localității; 6. P. Patay, 1961; 7. Muzeul National din Belgrad; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Patay 1961, 86, pct. 52; Bognár-Kutzián 1972, 112, pct. 226.

8. 1. **Dorobanți**, *Fostul sediu C.A.P.*, comuna Dorobanți, județul Arad, România; 2. Mormânt izolat?; 3. Neprecizat; 4. Descoperire făcută de către amatori, A. Kasa; 5. La săparea

[65] Acest model de repertoriu a fost preluat de la Gogâltan 1999.

https://biblioteca-digitala.ro

unei gropi pentru siloz, a fost descoperit un târnăcop de cupru cu brațele în cruce. După spusele descoperitorului, piesa a apărut în preajma unui schelet uman; 6. A. Kasa, 1960; 7. Piesă pierdută; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr?; 9. Nu poate fi precizat; 10. Dörner 1970, 461-462; Luca 1999, 51, pct. 21; Sava 2010b.

9. 1. **Gyula**, *Sándorhegy*, oraşul Gyula, județul Békés, Ungaria; 2. Necropolă?; 3. Neprecizat; 4. Descoperire făcută de către amatori, 1940; 5. În acest punct au fost descoperite două mominte; 6. 1940; 7. Erkel Ferenc Múzeum Gyula; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Patay 1961, 24-25, pct. 11.

10. 1. **Hódmezővásárhely**, *Kishomok*, oraşul Hódmezővásárhely, județul Csongrád, Ungaria; 2. Necropolă; 3. Grind?; 4. Săpătură de salvare, G. Gazdapusztai, 1968; 5. În urma descoperirii unui pandantiv de aur s-a decis începerea unei săpături de salvare (1968). Au fost descoperite 14 morminte de înhumație. Necropola a fost suprapusă de o aşezare Baden; 6. Gy. Gazdapusztai, 1968; 7. Nu poate fi precizat; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Faza B; 10. Bondár, Korek 1995, 26-28, pl. 1-5; 15.

11. 1. **Hódmezővásárhely**, *Kotacpart-Vatanya*, oraşul Hódmezővásárhely, județul Csongrád, Ungaria; 2. Necropolă; 3. Terasă; 4. Săpături sistematice, M. Párducz, 1932, J. Banner, 1933-1934; 5. În urma săpăturilor a fost identificată o întinsă aşezare Starčevo-Criş, o necropolă Tiszapolgár (17 morminte) şi una Bodrogkeresztúr (26 morminte), ce probabil formau o singură necropolă. Necropola Tiszapolgár se află la vest de fermă, iar cea Bodrogkeresztúr la est. Sporadic în partea de est a sitului, acolo unde a fost identificată aşezarea Starčevo-Criş, au apărut fragmente ceramice neolitice şi Tiszapolgár; 6. J. Banner, 1932; 7. Tornyai János Museum Hódmezővásárhely; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Faza A?; 10. Párducz 1932; Banner 1934; Patay 1961, 31, pct. 13; Bognár-Kutzián 1972, 41-44, pct. 200; 11. Situl se află între oraş şi râul Tisa, la vest de lacul secat numit Nód. Pe locul cel mai înalt al terasei a fost construită o fermă.

12. 1. **Hódmezővásárhely**, *Nagyfai Tiszakenyar*, oraşul Hódmezővásárhely, județul Csongrád, Ungaria; 2. Mormânt izolat; 3. Neprecizat; 4. Descoperire efectuată de către amatori, sfârşitul secolului al XIX-lea; 5. A fost descoperit un mormânt, ce conținea un topor ciocan, tip Şiria; 6. Sfârşitul secolului al XIX-lea; 7. Tornyai János Museum Hódmezővásárhely; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Patay 1961, 31-32, pct. 14.

13. 1. **Hódmezővásárhely**, *Szakálhát-Bakay tanya*, oraşul Hódmezővásárhely, județul Csongrád, Ungaria; 2. Necropolă; 3. Neprecizat; 4. Sondaj arheologic, J. Banner, A. Bálint, 1935; 5. Au fost identificate patru morminte; dintre care trei de copii. Două dintre mormintele de copii au conținut bunuri de inventar, printre care în mormântul nr. 2 a fost descoperit un topor de cupru; 6. J. Banner, A. Bálint, 1935; 7. Tornyai János Museum Hódmezővásárhely; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Banner, Bálint 1935, 86, 95, fig. 5/7; Patay 1961, 32, pct. 15.

14. 1. **Iratoşu**, com comuna Iratoşu, județul Arad, România; 2. Descoperire cu caracter neprecizat; 3. Neprecizat; 4. Nu poate fi precizat; 5. Pe raza localității sunt amintitite descoperiri Bodrogkeresztúr; 6. Nu poate fi precizat; 7. Nu poate fi precizat; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Luca 1999, 52, pct. 27; Maxim 1999, 165, pct. 525.

15. 1. **Magyardombegyház**, *casa Szabadi Mihály*, comuna Magyardombegyház, județul Békés, Ungaria; 2. Mormânt izolat; 3. Neprecizat; 4. Descoperire efectuată de către amatori, Szabadi M., 1927; 5. În timpul săpăturii fundației unei case a fost descoperit un mormânt, ce avea ca şi inventar funerar şase recipiente şi o bucată de cupru; 6. Szabadi M., 1927; 7. Neprecizat; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Patay 1961, 54, pct. 24.

16. 1. **Maroslele**, comuna Maroslele, județul Csongrád, Ungaria; 2. Necropolă; 3. Neprecizat; 4. Descoperire efectuată de către amatori, 1947; 5. O dată cu efectuarea unor

https://biblioteca-digitala.ro

lucrări în curtea unui cetățean au apărut, la o adâncime de 0,80-1 m, două morminte; 6. 1947; 7. Móra Ferenc Múzeum Szeged; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Patay 1961, 55-56, pct. 27; 11. Unele observații la fața locului au fost făcute de către J. Korek de la Móra Ferenc Múzeum Szeged.

17. 1. **Orțișoara**, comuna Orțișoara, județul Timiș, România; 2. Descoperire cu caracter neprecizat; 3. Neprecizat; 4. Cercetare de teren?, anii 1990; 5. F. Draşovean aminteşte câteva fragmente ceramice; 6. F. Draşovean, anii 1990; 7. Nu poate fi precizat; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Luca 1999, 53, pct. 33a.

18. 1. **Pecica**, *Forgaci*, oraşul Pecica, județul Arad, România; 2. Aşezare cu mai multe niveluri; 3. Grind; 4. Sondaj arheologic, S.A. Luca, 1989; 5. Situl aflat pe Valea Forgacelor a fost sondat în 1989, de către S. A. Luca, printr-o secțiune, cu dimensiunea de 2 × 10 m. În urma sondajului au fost surprinse două niveluri depoziționale Bodrogkeresztúr; 6. E. D. Pădurean, 1974; 7. Complexul Muzeal Arad, Muzeul de Istorie Brukenthal Sibiu; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Faza A; 10. Pădurean 1983; Pădurean 1985, 37, pct. XXIV/A/c; Lazarovici, Munteanu 1982, 125; Lazarovici 1983, 11-12, nr. 108; Lazarovici 1985, 85, 88; Luca 1990, 89-92; Luca 1993, 49-86; Luca 1999, 10, 13-14,17, 53, pct. 35; plan 1-4; fig. 4-18.

19. 1. **Pecica**, *Sit 15*, oraşul Pecica, județul Arad, România; 2. Aşezare cu mai multe niveluri; 3. Terasă; 4. Diagnostic arheologic V. Sava, F. Mărginean, G. P. Hurezan, 2011; Săpătură de salvare, L. Marta, C. Astaloş, C. Virag, 2011; 5. În cadrul cercetării de pe situl arheologic 15, au fost descoperite 31 de complexe Bodrogkeresztúr. Alături de acestea au mai fost identificate descoperiri Bodrogkeresztúr, din epoca bronzului, perioada migrației şi evul mediu; 6. V. Sava, F. Mărginean, G. P. Hurezan, 2011; 7. Muzeul Județean Satu Mare; Complexul Muzeal Arad; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Marta *et al*. 2012.

20. 1. **Pâncota**, *Totani*, oraşul Pâncota, județul Arad, România; 2. Descoperire cu caracter neprecizat; 3. Neprecizat; 4. Descoperiri făcute de către amatori; 5. Sunt amintite descoperiri Bodrogkeresztúr; 6. F. Dudaş, 1970; 7. Nu poate fi precizat; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Faza A; 10. Dudaş 1970, 356; Luca 1999, 53, pct. 36.

21. 1. **Sântana**, *Holumb*, oraşul Sântana, județul Arad, România; 2. Descoperire cu caracter neprecizat; 3. Grind; 4. Sondaj arheologic, S. Dumitraşcu, 1963; 5. În nivelele superioare ale tell-ului au apărut câteva fragmente ceramice; 6. S. Marki, 1882; 7. Complexul Muzeal Arad (cercetări de suprafață E. Dörner); Muzeul Țării Crişurilor Oradea (sondaj S. Dumitraşcu); 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Faza B; 10. Luca 1999, 54, pct. 44; fig. 34/1, 4-7.

22. 1. **Sânpetru German**, *Fântâna Vacilor*, comuna Secusigiu, județul Arad, România; 2. Aşezare?/Necropolă?; 3. Terasă; 4. Săpături de salvare, E. Dörner, 1963, 1965; 5. În sondajele din 1963 şi 1965 au fost descoperite fragmente ceramice şi vase întregi Bodrogkeresztúr; 6. A. Giurasek, 1959; 7. Complexul Muzeal Arad; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Faza A; 10. Dörner 1970, 451-455; Roman 1971, 91-92; Rusu 1971 81; Roman 1973, 60; Lazarovici 1975, 25, fig. 7/1-11; Lazarovici 1985; Pădurean 1982, 34; Luca 1999, 54, nr. 45, fig. 24-25.

23. 1. **Sânpetru German**, *Malul Înalt*, comuna Secusigiu, județul Arad, România; 2. Descoperire cu caracter neprecizat; 3. Neprecizat; 4. Descoperiri făcute de către amatori; 5. Au fost descoperite fragmente ceramice Bodrogkeresztúr şi Baden; 6. A. Giurasek, anii 1960; 7. Complexul Muzeal Arad; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Roman, Németi 1978, 12.

24. 1. **Szeged**, *Bilisics*, municipiul Szeded, județul Csongrád, Ungaria; 2. Necropolă; 3. Neprecizat; 4. Descoperire făcută de către amatori?; 5. Sunt amintite descoperiri Bodrogkeresztúr; 6. 1926; 7. Ferenc Móra Muzeum Szeged; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Patay 1961, 74-75, pct. 40.

https://biblioteca-digitala.ro

25. 1. **Şiria**, comuna Şiria, județul Arad, România; 2. Descoperire cu caracter neprecizat; 3. Neprecizat; 4. Descoperiri făcute de către amatori; 5. Alături de un topor de cupru, au apărut câteva fragmente ceramice Bodrogkeresztúr; 6. J. Hampel, 1899; 7. Neprecizat; 8. Descoperire de tip Bodrogkeresztúr; 9. Nu poate fi precizat; 10. Roska 1942, 305, nr. 76; Luca 1999, 54, 46.

Mulțumiri

Mulțumesc dr. Ştefana Cristea pentru corectura efectuată asupra textului şi pentru sugestiile binevenite. Se cuvine să mulțumim dr. Sabin Adrian Luca cu care am purtat o serie de discuții despre cimitirul de la Sânpetru German. Cu dr. Florin Mărginean m-am consultat asupra descoperirilor medievale provenite din acest sit. De asemena multumesc dr. Ana Maria Gruia pentru traducerea rezumatului în limba engleză. Roberto Tănăsache a desenat ceramica ilustrată. Cercetare finanțată prin FONDUL SOCIAL EUROPEAN, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Axa prioritară nr. 1 „Educația şi formarea profesională în sprijinul creşterii economice şi dezvoltării societății bazate pe cunoaştere", Domeniul major de intervenție 1.5 „Programe doctorale şi post-doctorale în sprijinul cercetării", Titlu: „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală şi post-doctorală", Contract: POSDRU 159/1.5/S/137832.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Banner 1934 — J. Banner, *Ausgrabung am Kotacpart bei Hódmezővásárhely*, DolgSzeg 9-10, 1933-1934, 74-84.

Banner, Bálint 1935 — J. Banner, A. Bálint, *A szakálháti őskori telep*, DolgSzeg 11, 1935, 76-96.

Bognár-Kutzián 1963 — I. Bognár-Kutzián, *The Copper Age Cemetery of Tiszapolgár-Basatanya*, Budapest, 1963.

Bognár-Kutzián 1969 — I. Bognár-Kutzián, *Probleme der mittleren Kupferzeit im Karpatenbecken*, ŠtudZvesti 17, 1969, 31-60.

Bognár-Kutzián 1972 — I. Bognár-Kutzián, *The Early Copper Age Tiszapolgár culture in the Carpathian Basin*, Budapest, 1972.

Bondár, Korek 1995 — M. Bondár, J. Korek, *A Hódmezővásárhely-Kishomoki rézkoti temető és település*, StudArch I, 1995, 25-47.

Brukner 1982 — B. Brukenr, *Der Forschungsstand des äneolithikums in Ostjugoslawien*, în: A. Aspes (Ed.) Il passaggio dal Neolitico all'età del Bronzo nell'Europa centrale e nella regione alpina problemi cronologici e terminologici: atti del X Simposio Internazionale sulla fine del Neolitico egli inizi dell'età del Bronzo in Europa, Lazise-Verona 8-12 aprile 1980, Verona, 1982, 77-97.

Dörner 1970 — E. Dörner, *Cercetări şi săpături arheologice în judeţul Arad*, Materiale 9, 1970, 445-466.

Dudaş 1970 — F. Dudaş, *Repertoriul arheologic al Ţării Zărandului în lumina ultimelor descoperiri*, RevMuz 4, 1970, 355-358.

Ecsedy 1979 — I. Ecsedy, *The People of the Pit-Grave Kurgans in Eastern Hungary*, Budapest, 1979.

Gogâltan, Ignat 2011 — F. Gogâltan, A. Ignat, *Transilvaia şi spaţiul Nord-Pontic. Primele contacte (4500-3500 a.Chr.)*, Tyragetia SN V [XX]/1, 2011, 7-38.

Goldman 1985 — G. Goldman, *A bodrogkeresztúri kultúra temetője Battonyán*, CommArchHung 1985, 27-37.

Govedarica 2004 — B. Govedarica, *Zepterträger – Herrscher der Steppen. Die frühen Ockergräber des älteren Äneolithikums im karpatenbalkanischen Gebeit und im Steppenraum Südost- und Osteuropas*, Mainz, 2004.

Govedarica 2006 — B. Govedarica, *Die kreuzförmigrn Steinkeulen der frühen Kupferzeit*, în N. Tasić, C. Grozdanov (Eds.) Homage to Milutin Garašanin, Belgrade, 2006, 415-433.

Hügel *et al*. 2010 — P. Hügel, G. P. Hurezan, F. Mărginean, V. Sava, *Cercetarea arheologică în zona arădeană. Un scurt istoric*, Ziridava 25-1, 2010, 7-24.

Hügel *et al*. 2012 — P. Hügel, G. P. Hurezan, F. Mărginean, V. Sava, *One and Half Century of Archaeology on the Lower Mureş*. Ziridava StArch 26-1, 2012, 7-34.

Kalicz 1985 — N. Kalicz, *On the Chronological Problems of the Neolithic and Copper Age in*

https://biblioteca-digitala.ro

Hungary, MittArchInstUngAkad 14, 1985, 21-51.

Lazarovici 1975 — G. Lazarovici, *Despre eneoliticul timpuriu din Banat*, Tibiscus 4, 1975, 9-32.

Lazarovici 1976 — G. Lazarovici, *Über das Frühäneolithikum im Banat*, în: B. Brukner (Ed.) Symposium über das Spätäneolithikum und die Frühbronzezeit im Donagebiet, Novi Sad, 4-7 November 1974, Novi Sad, 1976, 77-90.

Lazarovici 1983 — G. Lazarovici, *Principalele probleme ale culturii Tiszapolgár în România*, ActaMN 20, 1983, 3-31.

Lazarovici 1985 — G. Lazarovici, *Noi descoperiri Bodrogkeresztúr în Banat*, Banatica 8, 1985, 83-90.

Lazarovici, Munteanu 1982 — G. Lazarovici, I. Munteanu, *Aşezarea eneolitică de la Slatina-Timiş*, StCom Caransebeş 4, 1982, 121-135.

Luca 1990 — S. A. Luca, *Despre cea mai timpurie fază a culturii Bodrogkeresztúr în România. Aşezarea de la Pecica-Forgaci*, Studia Thracologica 8, 1990, 89-92.

Luca 1993 — S. A. Luca, *Observații privind faza clasică a culturii Bodrogkeresztúr în România. Aşezarea de la Pecica-Forgaci (jud. Arad)*, AnBan 2, 1993, 49-84.

Luca 1999 — S. A. Luca, *Sfârşitul eneoliticului pe teritoriul intracarpatic al României: Cultura Bodrogkeresztúr*, Alba Iulia, 1999.

Luca 2008 — S. A. Luca, *The neolithic and Eneolithic Periods in Transylvania*, în: J. Marler (Ed.) *The Danube Script. Neo-Eneolithic Writing in Southeastern Europe*, California, 2008, 23-38.

Luca *et al*. 2004 — S. A. Luca, C. Roman, D. Diaconescu, *Cercetări arheologice în Peştera Cauce, vol. I, (sat Cerişor, comuna Lelese, județul Hunedoara)*, Sibiu, 2004.

Marta *et al*. 2012 — L. Marta, C. Astaloş, C. Virag, A. N. Hágó, Z. Kádas, D. Iegar, *Pecica, jud. Arad. Punct: Sit 15, km 28+600 – 29+100*. CronCercArh Campania 2011, Bucureşti, 2012, 288-290.

Maxim 1999 — Z. Maxim, *Neo-Eneoliticul din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999.

Párducz 1932 — M. Párducz, *A Hódmezövásárhely-kotacparti neolith telep és rézkori temerő*, DolgSzeg 8, 1932, 103-110.

Patay 1958 — P. Patay, *Kupferz eitliches Gräberfeld in Polgár am Bascókert genannten Hügel*, ActaArchHung 9, 1958, 141-154.

Patay 1961 — P. Patay, *A Bodrogkereszturi Kultura Temetöi*, Budapesta, 1961.

Patay 1979 — P. Patay, *A tiszavalk-tetesi rézkori temető és telep II. A telep*, FolArch 30, 1979, 27-53.

Patay 1982 — P. Patay, *Angaben zur relativen Chronologie der Kupferzeit im Karpatenbecken östlich der Donau*, în: A. Aspes (Ed.), Il passaggio dal Neolitico all'età del Bronzo nell'Europa centrale e nella regione alpina problemi cronologici e terminologici: atti del X Simposio Internazionale sulla fine del Neolitico egli inizi dell'età del Bronzo in Europa, Lazise-Verona 8-12 aprile 1980, Verona, 1982, 107-115.

https://biblioteca-digitala.ro

Patay 1984 — P. Patay, *Kupferzeitliche Meissel, Beile und Äxte in Ungarn*, PBF IX, 15, München, 1984.

Patay 1987 — P. Patay, *A Tiszalúc-sarkadi rézkori telep ásatásának eddigi eredményei*, FolArch 38, 1987, 89-120.

Patay 1988 — P. Patay, *Vorläufiger über die Ausgrabungen von Tiszalúc*, în: N. Tasić, J. Petrović (Hrsg.), Gomolava. Cronologie und Stratigraphie der Vorgeschichtlichen und Antiken Kulturen der Donauniederung und Südosteuropas, Internationales Symposium, Ruma, 1986, Novi Sad, 1988, 151-153.

Patay 1990 — P. Patay, *Die kupferzeitliche Siedlung von Tiszalúc-Sarkad*, Jahresschr.mitteldt.Vorgesch 73, 1990, 131-135.

Patay 1995 — P. Patay, *Die kupferzeitliche Siedlung Tiszalúc-Sarkad und die Hunyadi-halom-Kultur*, în: T. Kovács (Hrsg.), Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens, Budapest, 1995, 107-115.

Pădurean 1982 — E. D. Pădurean, *Noi descoperiri eneolitice în județul Arad*, Ziridava 14, 1982, 35-48.

Pădurean 1983 — E. D. Pădurean, *Aşezarea eneolitică fortificată de la Pecica-Forgaci*, Crisia 12, 1983, 29-60.

Pădurean 1985 — E. D. Pădurean, *Contribuții la repertoriul arheologic de pe valea Mureşului inferior şi a Crişului Alb*, Crisia 15, 1985, 27-52.

Pósta 1899 — B. Pósta, *Kurticsi őstelepek (Arad m.)*, ArchÉrt 19, 1899, 18-28.

Raczky 1991 — P. Raczky, *New Datas on the Southern Connections and Relative Chronoligy of the „Bodrogkeresztúr-Hunyadi halom" Complex*, în: J. Lichardus (Ed.), Die Kupferzeit als historische Epoche, Symposium Bonn, 1991, 329-346.

Roman 1971 — P. Roman, Strukuränderungen des Endäeneolithikums im Donau-Karpaten-raum, Dacia N.S. 15, 1971, 31-169.

Roman 1973 — P. Roman, *Modificări structurale ale culturilor Eneoliticului Final din regiunea Carpato-Danubiană*, Banatica 2, 1973, 57-77.

Roman 1978 — P. Roman, *Modificări în tabelul sincronismelor privind eneoliticul târziu*, SCIVA 29, 2, 1978, 215-221.

Roman 1983 — P. Roman, *Der Übergeng vom Äneolithikum zur Bronzezeit auf dem Gebiet Rumäniens*, Godišnjak Sarajevo 21, 1983, 115-134.

Roman, Németi 1978 — P. Roman, J. Németi, *Cultura Baden*, Bucureşti, 1978.

Roman, Dodd-Oprițescu 1989 — P. Roman, A. Dodd-Oprițescu, *Interferențe etnoculturale, din perioada indo-europenizării, reflectate în cimitirul eneolitic de la Ostrovul Corbului*, Thraco-Dacica 10, 1989, 11-38.

Roska 1942 — M. Roska, *Erdély Régészeti Repertóriuma*, I, Kolozsvár, 1942.

https://biblioteca-digitala.ro

Rusu 1971 — M. Rusu, *Cultura Tisa*, Banatica 1, 1971, 77-84.

Sava 2010a — V. Sava, *Săpătura lui Egon Dörner de la Pecica „Cărămidăria C.A.P. Ogorul", județul Arad. Descoperirile Preistorice*, BAM V, 1, 2010, 53-81.

Sava 2010b — V. Sava, *Restituiri arheologice. Un topor de cupru din colecția dr. Kasa Antal (Dorobanți, județul Arad)*, Banatica 20, 1, 2010, 129-141.

Sava 2011 — V. Sava, *Topoare de cupru din colecția Complexului Muzeal Arad*, Sargetia S. N. 2, 2011, 17-52.

Spasić 2008 — M. Spasić, *Horizontal and Vertical Communication Axis in the Middle and Late Eneolithic*, AnBan 16, 2008, 31-44.

Şimon 1989 — M. Şimon, *Aşezarea sălcuțeană de la Ostrovu-Corbului, jud. Mehedinți*, SCIVA 40-2, 1989, 107-146.

https://biblioteca-digitala.ro

The Bodrogkeresztúr Discoveries from Sânpetru German, Arad County

(Abstract)

The aim of the present study is to make available all data, published and novel, stemming from E. Dörner's research in Sânpetru German *Fântâna Vacilor*. Though the site is multi-layered, the present research only discusses the Bodrogkeresztúr discoveries. The other discoveries are not considered here since this would extend the paper beyond the current editorial limitations.

Both E. Dörner's documentation and an on-site research performed in 2014 have clearly indicated that the site was strongly disturbed by a sand quarry. Due to this major impediment I was unable to identify the area where the excavation was carried out; at the same time, the site's dimensions cannot be stated and no other observations can be made, beyond those provided by E. Dörner.

The archaeological site in Sânpetru German *Fântâna Vacilor* is located ca. 200 m east of the modern settlement, along the course of channel Aranca (Fig. 1-2). From the perspective of its geographical location, the site is positioned in the major meadow of the Mureş River, in a higher area, sheltered from flooding.

The first available data on this archaeological site are connected to a series of donations made to the Museum of Arad in 1961. Subsequently, in 1962, 1963, and 1965, E. Dörner carried out small test trenches in order to establish a stratigraphic column of the site.

From a chronological perspective, the site contains several horizons; the earliest among them is represented by a Bodrogkeresztúr cemetery, while the subsequent one belongs to a Baden settlement. Besides these, one should mention two graves dated to the third-fourth century A.D. and several pottery fragments dated to the eleventh-thirteenth centuries A.D.

Besides the Bodrogkeresztúr cemetery in Sânpetru German *Fântâna Vacilor* a number of contemporary funerary discoveries (Fig. 10) have been researched in the Lower Mureş Valley, starting with the nineteenth century.

64 Bodrogkeresztúr graves have been identified so far; they are part of six cemeteries and three isolated graves (Dorobanți *Fostul sediu C.A.P.*, Hódmezővásárhely *Nagyfai Tiszakenyar* and Magyardombegyház). Among the cemeteries, the largest, i.e. the one with the most numerous burials, is the one in Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya* (26 graves), followed by the ones in Battonya *31. Kútkörzet* (14 graves), and Hódmezővásárhely *Kishomok* (13 graves). The other cemeteries were discovered by chance or have been researched through small test trenches and a small number of graves have been uncovered.

The deceased have been inhumed, laid crouched in the graves. In the most numerous of cases, the bodies were accompanied by grave goods consisting of pottery vessels, more rarely of long obsidian blades (Battonya *31. Kútkörzet*, tomb no. 14), animal bones (Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*, tombs nos. 2, 14, 18), and copper axes (Dorobanți *Fostul sediu C.A.P.*, Hódmezővásárhely *Nagyfai Tiszakenyar* and Hódmezővásárhely *Szakálhát-Bakay tanya*, tomb no. 2). The gold pendant discovered accidentally in Hódmezővásárhely *Kishomok*, probably part of a disturbed Bodrogkeresztúr grave, is a special case for the Lower Mureş Valley.

If the funerary discoveries are relatively well represented in the area under study, there is are still insufficient data on the domestic environment of the Bodrogkeresztúr communities. There are very few Bodrogkeresztúr sites that can be labeled as settlements, due to the fact that many of them were discovered by amateurs or through field surveys. Just three Bodrogkeresztúr settlements identified with certainty, investigated through

https://biblioteca-digitala.ro

archaeological excavations, can be mentioned in the Lower Mureş Valley (Curtici, Pecica *Forgaci* and Pecica *Site 15*.) Due to the restricted research one cannot provide data on the size or inner structure of the settlements. Pecica *Site 15* can be a benchmark from this perspective, but the study of the discoveries made there is just in the early stages.

A brief glance at the distribution of Bodrogkeresztúr discoveries (Fig. 11) can reveal that a considerable part of them are concentrated in two areas. One such concentration of sites is located by the confluence of rivers Mureş and Tisa, more precisely around the city of Hódmezővásárhely. The second concentration can be found between the present-day towns of Pecica and Magyardombegyház.

Other contemporaneous archaeological objectives have been identified, over the years, in the close proximity of the site in Sânpetru German *Fântâna Vacilor*. Following an accidental discovery from Sânpetru German *Malul Înalt*, A. Giurasek donated to the Museum of Arad several pottery fragments, some decorated according to the Bodrogkeresztúr style. In 1961 A. Hamerak donated to the same museum a Jászladány-type copper axe-adze, of the Bradu variant. The axe was discovered in *Hotarul Reck*, without further indications on the conditions of its discovery. Several years later, in 1967, another copper axe-adze of the Jászladány type has been discovered, on a spot that the locals in Sânpetru German called *La Izlaz*.

List of illustrations

Fig. 1. Satellite photograph of the area Sânpetru German with the location of the site *Fântâna Vacilor* (source Google Earth).
Fig. 2. The second Austrian military surveying map (1819-1869), with the location of the site *Fântâna Vacilor.*
Fig. 3: 1. The general excavation plan of Sânpetru German *Fântâna Vacilor*; 2. The 1963 excavation plan of Sânpetru German *Fântâna Vacilor.*
Fig. 4. The 1965 excavation plan of Sânpetru German *Fântâna Vacilor* (after Dörner 1970).
Fig. 5: 1-6. Photos taken from the excavation of German Sânpetru *Fântâna Vacilor* (1963); 7-9. Photos taken by E. Dörner, after restoring the vessels discovered in German Sânpetru *Fântâna Vacilor.*
Fig. 6. Pottery discovered at Sânpetru German *Fântâna Vacilor.*
Fig. 7. Pottery discovered at Sânpetru German *Fântâna Vacilor.*
Fig. 8. Pottery discovered at Sânpetru German *Fântâna Vacilor.*
Fig. 9: 1. Pottery discovered at Sânpetru German *Fântâna Vacilor*; 2. Funeral inventories discovered at Hódmezővásárhely *Kishomok.*
Fig. 10. Bodrogkeresztúr funeral findings of the lower Mures valley.
Fig. 11. Bodrogkeresztúr discoveries of the lower Mures valley: 1. Battonya *Brickworks*; 2. Battonya *31. Kútkörzet*; 3. Beba Veche; 4. Cenad *Belo Brdo*; 5. Corneşti; 6. Curtici; 7. Čoka; 8. Dorobanți *Fostul sediu C.A.P.*; 9. Gyula *Sándorhegy*; 10. Hódmezővásárhely *Kishomok*; 11. Hódmezővásárhely *Kotacpart-Vatanya*; 12. Hódmezővásárhely *Nagyfai Tiszakenyar*; 13. Hódmezővásárhely *Szakálhát-Bakay tanya*; 14. Iratoşu; 15. Magyardombegyház *casa Szabadi Mihály*; 16. Maroslele; 17. Orțişoara; 18. Pecica *Forgaci*; 19. Pecica *Sit 15*; 20. Pâncota *Totani*; 21. Sântana *Holumb*; 22. Sânpetru German *Fântâna Vacilor*; 23. Sânpetru German *Malul Înalt*; 24. Szeged *Bilisics*; 25. Şiria.

Victor SAVA
Complexul Muzeal Arad
sava_vic@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

O nouă inscripție din vechea colecție a Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş din Baia Mare

MIHAI SĂSĂRMAN

Cuvinte cheie: *Sempronius Longinus , Sempronia [Tur?]pa.*
Keywords: *Sempronius Longinus , Sempronia [Tur?]pa.*

Monumentul apare menționat prima dată în anul 1904 într-o broşură de prezentare a noii expoziții de istorie a muzeului din Baia Mare numită *Utmutató a Nagybányai Városi Múzeum Gyüjteményeihez* apărută la Budapesta. Aflat încă de atunci în colecția Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş din Baia Mare, monumentul a fost donat de către episcopul Gyula Meszlényi colecției muzeale împreună cu alte cîteva artefacte ce făceau atunci obiectul expozițional referitoare la epoca romană[1]. Din ghidul de expoziție aflăm că monumentul roman de tip funerar (teoretic) a fost adus din Pannonia şi anume din Komárom, anticul Brigetio în Pannonia Superior. Tot de aici ştim că monumentul este ridicat pentru un anume Sempronius Longinus şi este *"dedicat"* de către fiica acestuia.

Inscripția în forma ei actuală se compune din două fragmente de marmură albă cu dimensiunile de 22 cm. lungime, 30 cm. lățime şi 3 cm. grosime. Placa de marmură este prelucrată pe ambele părți. Cele două fragmente păstrate nu constituie întreaga inscripție(fig. 2). Putem presupune că ar mai fi fost încă alte 3 fragmente care, din păcate, au dispărut. Lipsa acestora complică puțin lectura textului. Inscripția păstrată este dispusă pe patru rânduri iar literele au dimensiunile între 3 şi 3,5 cm acestea fiind adânc inscripționate şi nu prezintă ligaturi.

Forma literelor variază şi nu se încadrează în stilul clasic al literelor latine, acestea fiind foarte puțin rotunjite şi mai mult unghiulare, aspect care indică o datare a inscripției în timpul Antoninilor[2]. Chiar dacă pe baza unor litere putem data inscripția în prima jumătate a sec. II p. Chr. unele dintre caractere indică totuşi o altă încadrare cronologică. După părerea lui R. Cagnat, litera *M* este"*a passé d'assez bonne heure de l'écriture cursive dans l'écriture monumentale*"[3] iar litera *P* "*se rencontre en Afrique au IVe siècle*" dar, litera *T* confirmă o datare în sec. II p. Chr. Literele *E* şi *F* sunt mai degrabă schițate decât inscripționate şi se pot confunda destul de uşor dar, ambele indică o datare a inscripției între sfîrşitul sec. I p. Chr. şi începutul sec. II p. Chr.[4].

Textul (fig. 1) este după cum urmează:

EMPRONIO	[S]EMPRONIO
NGINO E	[LO]NGINO E[T]
MPRONIAE	[SE]MPRONIAE
PAE ET SVI	[TVR]PAE ET SVI[S]

Dacă se presupune că este vorba despre o inscripție funerară, atunci din câmpul epigrafic lipsesc mai multe informații care în mod normal sunt de găsit în acest tip de monument. Lipsesc formula de introducere *D(is) M(anibus)* sau *D(is) M(anibus) S(acrum)*, vârsta la care a decedat cel căruia i-a fost dedicat monumentul împreună cu alte eventuale informații referitoare la ocupația acestuia. Dar pentru că numele celor două persoane sunt fie

[1] *Utmutató 1904*, 24-25.
[2] Cagnat 1898, 4, pl. I.
[3] Cagnat 1898, 18.
[4] Cagnat 1898, 14.

https://biblioteca-digitala.ro

în dativ, fie în ablativ nu poate fi vorba aici de un dedicant, numele acestuia fiind obligatoriu la nominativ. Se poate presupune că monumentul este unul votiv, caz în care Sempronius Longinus şi Sempronia [Tur?]pa sunt beneficiarii, dedicantul fiind în continuare necunoscut.

Relația de rudenie dintre Sempronius Longinus şi Sempronia [Tur?]pa[5] nu este clară dar, putem presupune cu uşurință că informațiile oferite de ghidul din 1904 sunt bune şi că aceasta era fiica defunctului.

La Brigetio există o singură inscripție în care este prezent numele Sempronius[6] dar, pe tot cuprinsul provinciei numele este destul de des întâlnit[7]

Cele două personane deţin *civitas Romana* şi poartă *nomina gentilia* latine[8] împreună cu *cognomina* de aceaşi factură. *Longinus* fiind *cognomen* latin[9]. Despre fiica defunctului putem spune că purta *nomen*-ul tatălui ei, Sempronia, urmat probabil de *filiatio* iar apoi de *cognomen,* aceasta numindu-se Sempronia Longini fil(ia) [Tur?]pa. *Cognomen*-ul Turpa[10] este singurul nume care în baza măsurătorilor s-ar potrivi în câmpul epigrafic. Din punctul de vedere al onomasticii latine persoanele ce poartă doar *nomen* şi *cognomen*, sau în cazul fiicei, *nomen*, *filiatio?* şi *cognomen* nu pot oferi o datare mai exactă, acestea fiind prezente o perioadă mult prea îndelungată pentru a fi relevante. Onomastica împreună cu forma literelor oferă o datare cuprinsă între prima jumătate a sec. II p. Chr şi începutul sec. III p. Chr.

[5] OPEL IV, 134.
[6] CIL III 11033.
[7] OPEL IV, 64.
[8] Solin-Salomies 1994, 167.
[9] Solin-Salomies 1994, 353; Kajanto 1965, 231.
[10] Solin-Salomies 1994, 415; Kajanto 1965, 286.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatură

Cagnat 1898	René Cagnat, *Cours d'épigraphie Latine,* Paris 1898.
CIL	*Corpus Inscriptionum Latinarum*, Vol. I-XV, Berlin 1853.
Kajanto 1965	I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki, 1965.
OPEL	B. Lörincz, F. Redö, *Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum*, Vol. I, Budapest, 1994; B. Lörincz, *idem*, Vol. II-IV,Wien, 1999-2002.
Solin-Salomies 1994	H. Solin, O. Salomies, *Repertoium nominum gentilium et cognominum Latinorum*, Hildesheim-Zürich-New York, 1988
Utmutató	*Utmutató a Nagybányai Városi Múzeum Gyüjteményeihez*, Budapest, 1904, 24-25.

https://biblioteca-digitala.ro

A new inscription from the old collection of Maramureş county Museum of History and Archaeology

(Abstract)

The article publishes a new epigraphic monument donated by Gyula Meszlényi, Bishop of Satmar, either in 1904 or prior to this date, with the purpose of creating a new collection of artefacts in the County museum of Baia Mare. The monument was taken from Brigetio, Pannonia Superior, and was considered at the time to be a funerary monument; this opinion cannot be upheld today. The marble inscription states the names of two Roman citizens, that of Sempronius Longinus and his daughter, Sempronia [Tur?]pa. The design of the letters together with the onomastic system of the two citizens date the monument with probability somewhere between the second half of the II century A.D. and the first half of the III century A.D.

Mihai SĂSĂRMAN
e-mail: zaza6667@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1: Inscripția în forma ei actuală.
Fig. 1: The inscription in its present form.

Fig. 2: Reconstituire parțială a câmpului epigrafic.
Fig. 2: Partial reconstitution of the epigraphic field.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Un medalion roman de aur din timpul împăratului Valentinianus I

RAUL CARDOŞ

Cuvinte cheie: *descoperire întâmplătoare, medalion de aur, epocă romană, solidus, Valentinianus I, monetăria Treveri, jud. Maramureş (?).*
Keywords: *random find, gold medallion, Roman Age, solidus, Valentinianus, Treveri mint, Maramureş County (?).*

Medalionul prezentat în rândurile care urmează a fost oferit spre achiziționare Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş în 23 mai 2013 de către domnul Ioan – Cristian Cărăşan, cu precizarea că acesta ar fi fost descoperit cu ocazia efectuării unor lucrări agricole în primăvara anului 2013, în zona sitului arheologic din punctul *Grind*, localitatea Bozânta Mică (com. Recea, jud. Maramureş)[1] (fig. 2). Locul indicat de descoperitor[2] se află pe terenul familiei Cărăşan din punctul *Grind*, sit arheologic situat în partea nord-vestică a localității, spre Arieşu de Câmp, la circa 300 m sud-vest de malul stâng al Lăpuşului şi la circa 2 km sud-est de confluența acestuia cu râul Someş (fig. 1). Cercetările de suprafață[3] întreprinse în locul indicat de domnul Cărăşan nu au dus la descoperirea altor obiecte asemănătoare, dar au fost recoltate fragmente ceramice ce se găsesc din belşug pe toată suprafața sitului.

Probabilitatea ca medalionul din timpul împăratului Valentinianus I să fi fost descoperit în altă parte şi acesta să fi fost prezentat muzeului ca fiind descoperit pe situl de la Bozânta Mică în vederea creşterii prețului de achiziție nu poate fi exclusă, astfel că, locul exact al descoperirii rămâne incert.

În urma cercetării medalionului s-a constatat că acesta este un medalion roman din timpul împăratului Valentinianus I, descrierea sa fiind următoarea:

Nominal: solidus, medalion;

Material: aur de bună calitate;

Greutatea: 4,97 g.;

Datare: după februarie 368 p. Chr.; Gratianus primeşte de la tatăl său titlul de Augustus la 4 august 367 p. Chr., dar medalionul de față se datează după februarie 368 p. Chr., când pentru prima oară sunt bătuți solidi pe care apar literele OB în exergă[4]; monetăria: Treveri;

Avers: DN VALENTINI - ANVS PF AVG.; Bustul împăratului orientat spre stânga, purtând lorica, iar pe cap poartă un coif decorat cu stele, în față ține o lance şi un scut pe care este reprezentat un călăreț lovind un inamic căzut la pământ;

[1] Medalionul a fost oferit spre achiziție Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş în 23 mai 2013, achiziția urmând a fi finalizată în ultimul trimestru al anului 2013. Cu acest prilej medalionul a fost fotografiat şi cântărit, observându-se faptul că acesta se afla într-o stare de conservare foarte bună. Câteva luni mai târziu, când s-a reluat legătura cu domnul Cărăşan Ioan-Cristian în vederea achiziționării medalionului, acesta a declarat că nu se mai află în posesia sa, piesa fiind vândută între timp.

[2] Din relatările domnului Cărăşan medalionul a fost descoperit de soția sa.

[3] Cercetările de suprafață au fost realizate de Dan Pop, Raul Cardoş şi Dorian Ghiman, angajați ai Secției de Arheologie a Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş.

[4] Grierson, Mays 1992, 50. Valentinianus impune printr-o serie de legi o reformă drastică a modului de batere a monedei, astfel monedele de aur sunt topite, purificate şi apoi turnate sub formă de lingouri. Această purificare a aurului a fost făcută cunoscută pe monedele bătute din aceste lingouri prin utilizarea literelor OB, primele monede fiind bătute în februarie 368 p. Chr.

https://biblioteca-digitala.ro

Revers: VICTORES AVGVSTI; Valentinianus şi Gratianus văzuți din față, stând pe tron, ținând împreună un glob. În spatele lor se observă Victoria zburând spre stânga şi încoronându-l pe împărat şi pe fiul acestuia; exergă: TR·OB;

Primele litere reprezintă marca monetăriei (TR – Treveri) iar literele OB reprezintă garanția titlului în aur pur, *obryziacus* (din substantivul *obryzum*, un termen tehnic pentru aurul pur de 24 k)[5]. Referințe: RIC IX, p. 16, nr. 16(b).

Medalionul este un solidus pe care a fost lipită o verigă cu cinci nervuri paralele confecționată din tablă de aur. Pe avers, veriga continuă cu şase biluțe dispuse în formă de triunghi sau strugure, vârful fiind îndreptat spre centrul medalionului.

Reprezentarea iconografică a împăratului Valentinianus I de pe aversul medalionului este identică cu cea de pe aversul medalionului ce face parte din tezaurul de obiecte din aur descoperit la Şimleu Silvaniei[6], modelul verigii este acelaşi, doar că veriga medalionului de la Şimleu Silvaniei are trei nervuri paralele şi zece biluțe. Medalionul de la Bozânta Mică a fost realizat la monetăria din Treveri spre deosebire de cel de la Şimleu Silvaniei care a fost realizat la monetăria din Thessalonic.

Până în prezent, singurele monede descoperite la Bozânta Mică - *Grind* sunt un denar roman pentru Faustina I şi un sesterț pentru Iulia Mamaea[7]. De asemenea, cea mai mare parte a materialului arheologic se încadrează cronologic în secolele II-III p. Chr., pentru secolul IV p. Chr. acesta lipsind totalitate. Despre medalioanele din tezaurul de la Şimleu Silvaniei se presupune că au fost oferite de către împărații romani drept decorații, regilor barbari aliați[8]. Acelaşi scop este posibil să-l fi avut şi medalionul de la Bozânta Mică, dar în acest caz există serioase semne de întrebare în ceea ce priveşte locul descoperirii medalionului, fiind puțin probabil ca acesta să fi fost descoperit în aşezarea de epocă romană (în Barbaricum) din punctul *Grind*, dat fiind caracterul destul de „sărăcăcios" al materialului arheologic descoperit până acum, dar mai ales lipsa oricărui tip de material arheologic care să ateste existența unei locuiri din secolul IV p. Chr. la Bozânta Mică.

[5] Grierson, Mays 1992, 30-31.
[6] Pop, Bejinariu, Băcueț-Crişan, Băcueț-Crişan, Sana, Csók 2006, 104, nr. 6, pl. 4/6.
[7] Cardoş 2012, p. 131-132, pl. II-III.
[8] Pop, Bejinariu, Băcueț-Crişan, Băcueț-Crişan, Sana, Csók 2006, 110-111.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Pop, Bejinariu, S. Băcueț-Crişan, D. Băcueț-Crişan, Sana, Csók 2006	Horea Pop, Ioan Bejinariu, Sanda Băcueț-Crişan, Dan Băcueț-Crişan, Daniel Sana, Zsolt Csók, *Şimleu Silvaniei: monografie arheologică, (I) istoricul cercetărilor*, Cluj-Napoca, 2006.
Cardoş 2012	Raul Cardoş, *Descoperiri monetare romane în Barbaricum-ul din zona de nord-vest a României (sec. II-IV p. Chr.)*, Marmatia 10, 1, 2012, 131-165.
Grierson, Mays 1992	Philip Grierson, Melinda Mays, *Catalogue of late Roman coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection: from Arcadius and Honorius to the accession of Anastasius*, Washington D.C., 1992.
RIC IX	*The Roman Imperial Coinage*, London, vol. IX, 1951.

https://biblioteca-digitala.ro

A roman gold medallion from the time of Valentinianus I

(Abstract)

The object under discussion is a gold medallion offer for acquisition to the Maramureş County Museum of History and Archaeology by Cărăşan Ioan-Cristian. According to Cărăşan Ioan-Cristian, the medallion was discovered on the archaeological site Bozânta Mică - Grind, Maramureş County. The following field surveys on the place of discovery, conducted by the Maramureş County Museum of History and Archaeology, yielded no other similar pieces.

The probability that the gold medallion of Emperor Valentinianus I have been found elsewhere and presented that it was discovered on the site of Bozânta Mică to increase the purchase price can not be excluded, so that the exact place of discovery remains uncertain.

The gold medallion is a Valentinianus I solidus issued by the Treveri mint and it is dated after February 368 AD, when for the first time the letters OB combined with the mint signature (TR·OB) appear on solidi. The link of the medallion is brazed to the coin and the design consist of five parallel nervures. On the obverse side, the link continues with six little buttons displayed in a triangular or grape shape with the tip towards the center of the medallion.

The iconographic representation of Emperor on the obverse side of the medallion is similar to that of the obverse side of the medallion in the hoard from Şimleu Silvaniei. The link design is also the same safe the gold medallion from the hoard of Şimleu Silvaniei has three parallel nervures and ten little buttons. Also, unlike the medallion from Bozânta Mică, the medallion from Şimleu Silvaniei is issued by the Thessaloniki mint.

According to the researchers of the gold medallions from the hoard of Şimleu Silvaniei, these were medals offered by the Roman emperors to their barbarian kings allies. We assume the gold medallion from Bozânta Mică was produced with the same purpose, but if this assumption is correct then we do not know how to explain its discovery in a modest settlement of the Barbaricum

Raul CARDOŞ
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
crdsraul@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 1. Planul săpăturilor arheologice efectuate la Bozânta Mică (2009-2013); **x** - locul descoperirii medalionului (conform proprietarului).

Fig. 1. The plan of archaeological diggings carried out at Bozânta Mică (2009-2013); **x** - the discovery place of the medallion (according to the owner).

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 2. Medalion de aur Valentinianus I descoperit probabil la Bozânta Mică.
Fig. 2. Valentinianus I gold medallion probably found in Bozânta Mică.

https://biblioteca-digitala.ro

Two new roman gemstone from Gherla

RADU ZĂGREANU

***Cuvinte cheie**: epoca romană, gemă, Gherla.*
***Key words**: roman period, gemstone, Gherla.*

Partially researched, the roman fort and settlement from Gherla still provides to the scientific world a series of good artistically artefacts. Most of the recent discoveries are however accidental or based upon the excavations from the 1960's, during the socialist industrialization of 1960-1970, when the territory around the fort has been ravaged and covered by the new buildings of the city, and over the antique ruins was built a wood-processing factory. This is true also, in the case of the two artefacts considered in this paper. The two gemstones have been recovered sometime in the second half of 1955 by Ioan Chintăuan, student at the time, today a well-known geologist in Bistriţa. Being already interested by minerals at the time, he kept them in a small private collection. In 2010 the gemstones have been handed over to me for study[1]. Based upon information supplied by I. Chintăuan, I was able to identify their place of discovery. Due to the large-scale works performed at the ,,*Combinatul de prelucrare a lemnului Gherla*'', and the fact that the archaeological survey began only in 1968, important archaeological material ended up in private collections, which later were returned to the Gherla City Museum. Solitary pieces still appear from time to time in private collectors' property, like the two gemstones studied. Due to the historical context, the research and preservation of the roman age archaeological discoveries at Gherla have not been continuous and sometime unfavourable.

The two gemstones have the following characteristics:

1. Gemstone with the representation of the god Mercurius (pl. I, fig. 1 a-b).

The gem was made of gagat, a type of coal with a high content of hydrocarbons, noticeable by the white mineral on a black background. It has the following dimensions: a diameter of 1,7 X 1,45 cm, 0,5 cm thick. The gem has been engraved only on the visible side. The poorly executed design represents the god Mercurius, easily recognizable by his specific attributes: a winged *petasus* and a pouch of money (*marsupium*). The god is standing, he is nude, muscles are sketched. The head is turned to the right. The anatomical details of the face have not been carved. Compared to the head, the neck seems too thick. The hat of the god with the large brim is clearly visible, with the characteristic small wings on it. In the right hand the god holds the pouch, very schematically represented, and in the left hand the stick. The right leg is flexed toward him, and the left one is stretched forward. The feet are barely visible. An excellent analogy is at Carnuntum[2], where the piece has been dated to the 2nd century AD. But the awkward conception and the modest quality of execution would rather suggest the 3rd century AD.

2. Gemstone with the zodiacal representation of the Cancer (Pl. I, fig. 2 a-b)

The piece is an authentic antique gemstone, the style of the engraving confirms this without a doubt. It was made from a piece of translucent carnelian, with a warm, ruby-red colour, close to that of bricks. The piece is oval, well polished on one of the sides, with facets on the other. In longitudinal section the gemstone is trapezoidal, with the lower side longer and the sides slightly curved. The gemstone has a diameter of 1,2 x 0,8 cm and is 0,6 cm

1. On this occasion, i would like to thank Mr. Chintăuan for his availability of offering me the chance to study this two gemstones and for his kindly and very important advices regarding their lithic material and remarks on their areas of origin.
2 Dembski 2005, 72, no. 197, Tafel 20.

https://biblioteca-digitala.ro

thick, and it weighs 0,55 g. The fact that it was only engraved on one side and that it was cut into facets, shows that it was fixed in a ring. The engraved image is a typical representation from the Classical Antiquity, the sign of the Cancer. The engraving has a good quality, the body of the crustacean is represented realistically, slightly asymmetric, and the right claw seems to be a little lower than the left one. There also are mistakes in the representation of the part connecting the claw to the body: the right arm is represented by round incisions with a correct trajectory, while the left arm is wider, with space between the incisions. The aesthetically quality of the piece derives from the material used and its value, as well as the good technique of engraving. Based upon the practical way of performing the incisions, we can say that the engraver worked from right to left.

We have not identified analogies for this type of gem. There is one gemstone with two crab-claws and a star between them, similar from the representational point of view with the piece found at Gherla, dating from the beginning of the principate. This has been interpreted as the symbol of the city Bruttium, from the Italic Peninsula, symbol appearing on the coins emitted by this city, leading to the idea that it might have belonged to someone coming from that area[3]. At Carnuntum there is a series of gems with scorpions[4] and crabs[5], which have been dated based upon the circumstances of discovery to the 3rd century AD. It is certain that some zodiacal representations on some gems are connected to invocations made to obtain a protection, such as the sign of the Scorpio indicating the protection of the genital organs[6]. The area of the body protected by the sign of the Cancer is the chest. The representation of the sign of the Cancer has been interpreted as a symbol of the astrological adoration[7], thus the bearer being under the direct protection of the sign under which he was born. The scientific literature categorizes them as zodiacal gemstones, but sometimes they have been described as magical gemstones, based upon the inscriptions found on the back. Interpreting this piece as a zodiacal gem is correct, we believe, because on the lower right side of the relief is the sign of the Tropic of Cancer. In the antique mythology this constellation was formed when Juno placed a crab in the skies as a reward for services rendered to her, after the crab died attacking Hercules. In his work *Astronomica*, Manilius identified a tutelary relationship between gods and zodiacal representations, the symbol of the Cancer belonging to Hermes-Mercurius. Also, Firmicus noticed the protective effect of deities marked through the different zodiacal signs[8], which would explain representing the gods along with their zodiacal signs.

The artistic quality of the engraving is pretty good, even though the image is just sketched through a few deep incisions. The fact that they were found accidentally in the antique settlement suggests that they were in the last roman level, closest to the surface, thus they were lost no earlier than the middle of the 3rd century AD. They both originate in a perimeter in the close vicinity of the roman fort, just a few dozens of meters away from the place where another gem was found in 1982, in a clear archaeological context[9].

There are not sufficient elements to establish where these two gems were made. With the naked eye one can see that the images are summarily worked, they are not examples of the highest roman glyptic art. The style is common for the period, and the medium quality suggests a provincial workshop. But it is accepted that glyptic workshops existed in the roman provinces along the Danube, including Dacia. Recent discoveries show that, although generally the glyptic art is on a descending artistic trend in the period of the Principate,

[3] Osborne 1912, 374, pl. XXVII, nr. 7.
[4] Dembski 2005, 137, no. 851, no. 852, Tafel 20.
[5] Dembski 2005, 148, no. 972, no. 973, Tafel 99.
[6] Gordon 2011, 44.
[7] M. Monaca 2002, 150.
[8] Osborne 1912, 117.
[9] Ardevan 1986, 227.

https://biblioteca-digitala.ro

pieces of modest quality have been made all the time, along with some of the highest artistic value.

Both through the quality of the material used and the artistic value of modest levels, the gemstones from Gherla presented here, underline the provincial roman character and the military lifestyle of the ambiance where they were used. They illustrate either a certain cult, that of the god Mercurius and one of the many superstitions from that time, the gem with astrological representations, and they correspond to the art and fashion of the 3rd century AD in the roman provinces of the Danubian *limes*. The meaning of the symbols is hard to interpret, since it was specific to the wearer of the rings.

In the roman settlement from Gherla there was a culture and a *forma mentis* of good roman origin, at a level close to that of the urban regions in Dacia[10], with dominant traits of roman origin and spiritual manifestations of Gallo-Roman influence. At Gherla four other gemstones were found: one representing a satyr[11], a bucolic scene[12], another gem representing a satyr[13] and a gryllos[14]. These two pieces complete the number of glyptic pieces discovered at Gherla. But these show unusual characteristics. There is no ground to assume they were made at Gherla in a local jewellery-engraving workshop. The conditions of the discovery don't sustain this hypothesis. Also, the materials contradict this: the gagat is specific to the Mediterranean area, but the carnelian (basically a silica dioxide, from the group of chalcedony) seems to be specific to the area of Sicily, although there is an important source of carnelian in Dacia, in the Apuseni mountains: Brad, Teherău[15]. Also, the date of manufacture cannot be precisely mentioned. Lacking the stratigraphically conditions of the discovery, there are no criteria or certain methods for such a demarche.

[10] Protase *et alii* 2008, 131.
[11] Ardevan 1986, 227-230; Protase *et alii* 2008, 105, nr. 1, Pl. LXXX.
[12] Ţeposu-David 1960, 531, nr. 50; Protase *et alii* 2008, 105, nr. 2, Pl. LXXX.
[13] Gudea *et alii* 2008, 105-106, nr. 3, Pl. LXXXI.
[14] Gramatopol 1974, 84, nr. 591; Gudea et alii 2008, 106, nr. 4, Pl. LXXXI.
[15] Stoicovici 1982, 43.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Ardevan 1996 — R. Ardevan, *Gema romană de la Gherla*, Tibiscum 6, 1986, 227-230.

Dembski 2005 — G. Dembski, *Die Antiken Gemmen und Kameen aus Carnuntum*, Wiena, 2005.

Gordon 2011 — R. Gordon, *Archaeologies of Magical Gems*, în: Chris Entwistle, Noel Adams (Eds.), 'Gems of heaven': Recent Research on Engraved Gemstones in Late Antiquity, AD 200-600, London, 2011.

M. Monaca 2002 — Mariangela Monaca, *Gemme magiche e divinazione*, Atti dell'incontro di studio. Gemme gnostiche e cultura elenistica. A cura di Attilio Mastrocinque, Bologna, 2002, 135-152.

Osborne 1912 — D. Osborne, *Engraved gems, signets, talismans and ornamental intaglios, ancient and modern,* New York, 1912.

Protase et alii 2008 — D. Protase, N. Gudea, R. Ardevan, *Castrul roman de interior de la Gherla*, Timişoara, 2008.

Țeposu-David 1960 — Lucia Țeposu-David, *Gemele şi cameele din muzeul arheologic din Cluj*, Omagiu lui Constantin Daicoviciu cu prilejul implinirii a 60 de ani, Bucureşti, 1960, 525-534.

Stoicovici 1982 — E. Stoicovici, *Compoziția mărgelelor de la Porolissum*, ActaMP 6, 1982, 41-46.

https://biblioteca-digitala.ro

Două noi geme romane de la Gherla

(Rezumat)

Cercetate parțial, castrul şi aşezarea romană de la Gherla încă mai aduc în circuitul ştiințific o serie de piese de bună factură artistică. Majoritatea descoperirilor recente sunt însă întâmplătoare sau provin de pe urma săpăturilor efectuate la începutul anilor 60 ai secolului trecut, din momentul industrializării socialiste din anii 1960-1970, când terenul din jurul castrului a fost răvăşit şi acoperit de noile clădiri ale oraşului, iar pe amplasamentul ruinelor antice s-a ridicat un combinat de prelucrare a lemnului.
Aceasta este şi situația următoarelor două artefacte luate în discuție în acest studiu. Cele două geme au fost recuperate cândva în a doua jumătate a anului 1955, de către Ioan Chintăuan. Cele două geme prezintă următoarele caracteristici: 1. Gemă cu reprezentarea zeului Mercur (pl. I, fig. 1 a-b); 2. Gemă cu reprezentarea zodiacală a Racului (Pl. I, fig. 2 a-b). Atât prin calitatea materialului de fabricație, cât şi prin valoarea artistică, ambele relativ modeste, gemele de la Gherla prezentate acum subliniază caracterul roman provincial si specificul cazon al ambianței în care au fost utilizate. Ele ilustrează fie un cult anume, cel al zeului Mercur şi una din numeroasele superstiții de atunci, gema cu reprezentare astrologică, şi corespund artei si modei sec. al III-lea p.Chr. din provinciile *limes*-ului danubian. Simbolistica imaginilor de pe geme este greu de a fi interpretată corect, ea fiind la latitudinea purtătorului inelelor din antichitate.

Radu ZĂGREANU
Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud
raduzagreanu@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

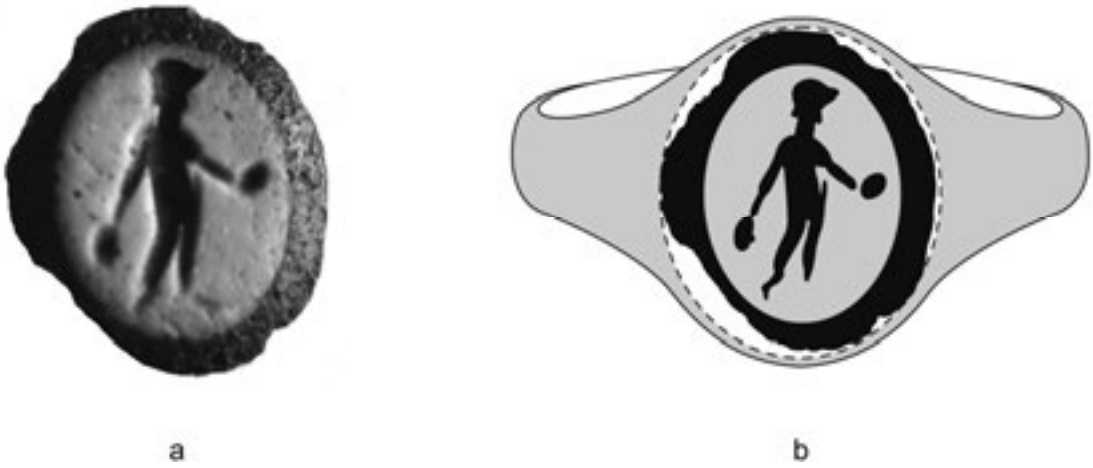

Fig. 1.

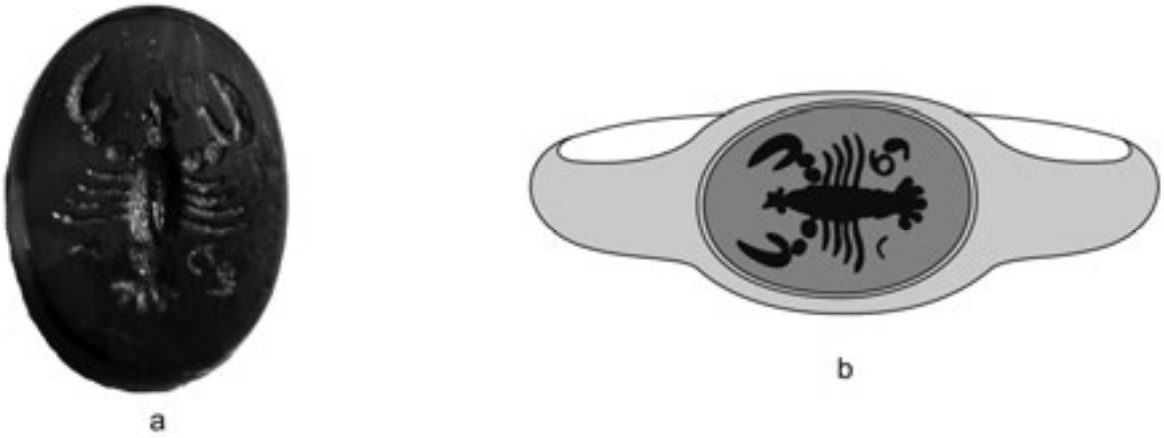

Fig. 2.

Fig. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

Săpături arheologice la biserica reformată din Tăuții Măgheruş (jud. Maramureş)

ANDREA DEMJÉN, MARIUS ARDELEANU

***Cuvinte cheie**: biserică, cimitir, înmormântări, Reformă, epoca premodernă.*
***Key words**: church, cemetery, burials, Reformation, Pre-Modern Period.*
***Kulcsszavak**: templom, temető, temetkezések, reformáció, kora újkor.*

Tăuții Măgherăuş în documentele scrise.

Tăuții Măgherăuş (ung. Miszmogyorós), jud. Maramureş se află la aproximativ 11 km vest de orașul Baia Mare. Istoria localității Tăuții Măgherăuş[1] în evul mediu şi în epoca modernă a fost strâns legată de istoria comunei Tăuții de Jos (ung. Tótfalu, Misztótfalu sau Alsó Misztótfalu)[2]. Astăzi cele două comunități sau contopit într-un oraş sub numele de Tăuții Măgherăuş[3].

Tăuții de Jos este consemnat pentru prima oară în documente în anul 1440, când moşierul Móric din Medieş (ung. Meggyesalja), la cererea juzilor locali Ioan Tolvaj şi Ştefan Nagy, donează drepturile şi privilegile oraşului Baia Mare (ung. Asszonypataka) pentru o mai bună promovare şi dezvoltare a localității. Se presupune că Susana Báthory, văduva lui Móric din Medieş, ar fi construit biserica gotică cu cor poligonal din sat[4]. Familia Móric din Medieş neavând urmaş, domeniile sale au fost moştenite de familia Báthory, iar mai târziu de către familia Rákóczy, care au confirmat privilegiile obținute în 1440[5]. După pacea de la Satu Mare din 1711, Alexandru Károlyi primeşte satul Tăuții de Jos[6].

Biserica reformată din Tăuții Măgherăuş.

Biserica este amplasată în zona centrală a oraşului, în partea veche a satului Tăuții de Jos. Clădirea şi incinta bisericii este înconjurată de bifurcația drumului național DN 1C Baia Mare–Satu Mare (Pl. 1/1, 2).

Despre construirea bisericii, în afara documentului amintit mai sus, pe care nu am avut posibilitatea să-l verificăm, nu avem alte izvoare scrise. După J. K. Molnár biserica a fost ridicată în etape diferite: corul în secolele XIII–XIV, nava în sec. al XV-lea, iar turnul în 1894[7]. Biserica medievală a satului a fost inițial catolică. În jurul anului 1530, în urma activității de misionariat a lui Erdős sau Ioan Sylvester, comunitatea a trecut la religia reformată[8]. Un protocol din 1602 pomeneşte biserica veche şi mare din piatră (*a mi régi nagy kőtemplomunk*)[9]. Contraforturile estice ale corului/sanctuarului au fost construite în 1632[10]. În 1717 tătarii au prădat biserica, aceasta fiind reconstruită în anul 1733 de către nobilul Joan Dániel din Bodoc[11]. Tot în 1733 s-a realizat tavanul casetat din lemn pictat cu motive florale, care a fost

[1] În documente satul Tăuții Măgherăuş apare în anul 1424 sub numele de *Monyoros*, în anul 1490 de *Monyaras* iar în 1493 *Kysmonyoros* şi *Naghmonyoros* (Vende 1908, 115; Maksai 1940, 180; Suciu 1968, 185).
[2] Tótfalu (Thothfalw) apare prima oare în izvoare în 1440 (Maksai 1940, 221-222; Németh 2008, 311) iar în 1490 sub denumirea de *Tothfalu* (Vende 1908, 116; Suciu 1968, 185; Várady 2004, 472).
[3] Várady 2004, 471-472.
[4] Henszlmann 1864, 129, 149; Németh 2008, 311.
[5] Szirmay 1810, 344-345.
[6] Vende 1908, 116; Várady 2004, 472.
[7] Molnár 2002, 29.
[8] Várady 2004, 472.
[9] Várady 2004, 472.
[10] Várady 2004, 472.
[11] Várady 2004, 472.

https://biblioteca-digitala.ro

înlocuit în 1911 cu un tavan din lemn tencuit şi decorat cu stucaturi din ipsos. În anul 1893 a început construirea turnului[12] şi renovarea bisericii, ea fiind sfinţită pe 19 august 1895[13].

Antal Szirmay în monografia sa despre comitatul Satu Mare menţionează biserica reformată veche, cu turn şi clopote precum şi incinta bisericii din piatră[14]. Elek Fényes pomeneşte şi el biserica reformată din sat[15]. Imre Henszlmann în repertoriul său privind bisericile medievale din comitatul Satu Mare descrie detaliat şi această biserică. Ea prezenta o singură navă, un cor cu trei laturi, mai îngust decât nava, şi două intrări, dintre care cea sudică este mai joasă iar cea vestică mai modernă. Deasupra sa este o fereastră circulară gotică târzie ornamentată cu motive flamboaiante. Pe peretele nordic al altarului se află un tabernacol vechi[16]. Péter Gerecze în registrul monumentelor din comitatul Satu Mare[17], descriind sumar localitatea, menţionează tabernacului de pe zidul nordic al corului, desenat de Imre Henszlmann la sfârşitul secolului al XIX-lea[18]. După Péter Németh corul bisericii are două contraforturi estice, un arc de triumf ogival, ferestre gotice care în zona sudică a bisericii au partea superioară a ancadramentelor întrezidite şi poarta sudică gotică. Atât corul cât şi nava nu au fost boltite[19]. Probabil însă că biserica a avut iniţial tavanul boltit. Bolţile nu s-au mai păstrat, în prezent biserica prezentând un tavan din lemn tencuit.

Parohia deţine mai multe relicve: o cupă din argint cu talpă din 1595, două căni de cositor cu capac (din 1716 şi 1769), o farfurie din argint aurit, farfurii din cositor din 1723 şi 1740, o cană de cositor pentru botez din 1793, etc.[20], În lapidar se găsesc mai multe ancadramente ogivale (fragment de ancadrament de fereastră şi de uşă) şi un fragment de stemă provenit din biserică sau din casa parohială construită la 1687[21].

Intervenţii mai importante la biserică au avut loc în 1733, 1893, 1911 şi 1957. În 1911 s-a înlocuit întreaga şarpantă şi s-a schimbat acoperişul din şindrilă cu plăci de azbociment (eternit)[22]. Apoi, între 1957-1961, s-a făcut o restaurare amplă a bisericii. Plăcile de azbociment au fost întoarse şi reaşezate. Astăzi ele nu se mai păstrează, fiind înlocuite în 2007.

Săpăturile arheologice din 2009.

Ca urmare a unor lucrări de drenaj la fundaţia bisericii (monument de categoria A)[23], au fost necesare efectuarea unor săpături arheologice preventive. Acestea s-au desfăşurat în perioada 15 martie–09 aprilie 2009, de către Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş[24]. Scopul acestora a fost acela de a surprinde, din punct de vedere arheologic, etapele constructive ale bisericii şi eventuala relaţie între biserică şi cimitirul aferent ei.

Pentru aceasta au fost trasate două secţiuni (Pl. 3). S I/2009 (3x2 m) a fost amplasată perpendicular pe latura sudică a biserici, la punctul de întâlnire dintre navă şi altar (Pl. 2/1),

[12] Palmer 1894, 307.
[13] Várady 2004, 472.
[14] Szirmay 1810, 342.
[15] Fényes 1851.
[16] Henszlmann 1864, 149.
[17] Gerecze 1905, 770.
[18] Desenele se află în colecţia lui Imre Henszlmann păstrată la muzeul din Košice (Németh 2008, 311).
[19] Németh 2008, 311.
[20] Kacsó 2011, 545.
[21] Kacsó 2011, 545.
[22] Numeroasele cuie, descoperite în nivelurile superioare ale cercetării arheologice din 2009, cu firma producătoare inscripţionate pe ele, atestă şi arheologic refacerea şarpantei la începutul sec. al XX-lea.
[23] În Lista monumentelor istorice ale judeţului Maramureş, publicată în anul 2010, în localitatea Tăuţii Măgherăuş biserica reformată figurează cu codul LMI: MM-II-m-A-04774. http://patrimoniu.gov.ro/images/LMI/LMI-2010_MM.pdf .
[24] Spăturile au fost efectuate de Marius Ardeleanu şi Raul Cardoş. Autorizaţia de săpătura arheologică preventivă 41/2009.

https://biblioteca-digitala.ro

iar S II/2009 (3,5 x 2,5 m) pe latura ei nordică, de-a lungul altarului, incluzând şi o intrare zidită în secolul al XVI-lea (Pl. 2/2).

Despre etapele de construcție ale bisericii nu s-a reuşit să se stabilească prea multe. În S I/2009 s-a constatat că între fundație şi elevația corului şi a navei există o fisură (Pl. 6/5,6), ceea ce indică că au fost construite în etape diferite. Acest fapt confirmă adâncimea fundației (în cazul corului fundația era mai adâncă pentru a susține bolta), textura şi compoziția mortarului. Pe lângă zid nu a ieşit nimic la iveală care să permită datarea sa. În cursul săpăturilor arheologice au fost identificate 27 de morminte aparținând cimitirului aflat în jurul bisericii, multe dintre ele fiind deranjate de înmormântările succesive.

Având în vedere că cimitirul este doar parțial săpat, analiza noastră se plasează la un nivel informativ. Trebuie să subliniem de la început faptul că fiind vorba de o biserică de origine catolică, care a trecut la religia reformată, datarea mormintelor cercetate este o sarcină destul de grea. Pentru aceasta ar fi fost nevoie de o cercetare metodică atât a interiorului bisericii cât şi a cimitirului aflat în jurul ei. Totuşi pe baza informațiilor oferite de investigarea celor 27 de morminte şi a analogiilor în epocă, putem face unele aprecieri cu privire la încadrarea lor cronologică.

Criteriile de bază pentru analiza mormintelor sunt următoarele: orientare, groapa mormintelor, existența sau lipsa sicrielor, poziția scheletului, a craniului şi a mâinilor, inventarul funerar şi superpozițiile.

Orientarea scheletelor este de obicei vest-est, care este în stânsă legătura cu credința medievală catolică: Christos la ultima judecată v-a apărea la est pe bolta cerească, probabil de aici se aşteaptă şi reînvierea, din această cauză şi defuncții trebuiau aşezați spre est (spre apsidă)[25]. Deviații față de orientarea vest-est sunt destul de frecvente, fiind determinate de ductul zidurilor bisericilor. Din reglementările ecleziastice şi din săpăturile arheologice în bisericile reformate ştim că obiceiul orientării vest-est nu a fost legat de regulile acestei biserici, ca şi în cazul ritului şi ritualului catolic[26]. Scheletele de lângă biserica reformată din Tăuții Măgherăuş au fost orientate vest-est, în mare parte urmând ductul zidului. La 15 morminte am putut identifica şi unghiul, care este între 268° şi 271°. Nu s-au observat deviații şi schimbări față de orientarea obişnuită ca şi în cazul altor biserici reformate[27].

În cazul mormintelor săpate unul deasupra celuilalt sau a deranjărilor ulterioare nu s-a putut stabili lungimea, lățimea sau amenajarea interioară a gropii mormântului. Gropile de formă dreptunghiulară de dimensiuni mari erau rotunjite la colțuri şi conțineau de obicei şi sicrie (M7/SI, M14/SI, M16/SI, M3/SII, M6/SII şi M8/SII). Numai în cazul M4/SII în groapa dreptunghiulară nu au fost identificat urme de sicriu. Adâncimea mormintelor variază între 0,65–1,70 m. Cele mai adânci morminte aparțin înmormântărilor târzii cu sicrie, dar nu se poate trage însă o concluzie general valabilă privind relația între adâncime şi o anumită epocă.

În secțiunile cercetate au ieşit la iveală în total şase morminte cu sicriu. După urmele de scânduri sau a prezenței cuielor de fier nu s-a putut stabili care sunt dimensiunile şi forma lor exactă. Din cele 27 de morminte, numai două au fost cercetate integral (M8/SII şi M9/SII). Un alt schelet se află sub profilul nordic al secțiunii (M6/SII), celelalte morminte fiind deranjate de înmormântările ulterioare. În opt cazuri s-a putut observa poziția craniului şi în zece cazuri poziția mâinilor.

Defuncții au fost depuşi decubitus, dar poziția capului şi a brațelor sunt diferite. În cele mai multe cazuri capul a fost orientat spre stângă (M3/SI, M5/SI, M5/SII, M6/SII) sau spre dreaptă (M4/SI, M8/SII) ori aşezat pe ceafă (M9/SII, M10/SII). Brațele sunt aşezate pe

[25] Honorius Augustodunensis (în jurul anului 1130): „Bisericile de acea să se îndrepte spre est, de unde răsare soarele, fiindcă în ele adorăm ziua dreptății, şi aşa zic, că la est a fost Paradisul şi patria noastră." Augustodunensis 1969; Daniell 1998, 148; Ritoók 2004, 119.

[26] Sófalvi, Nyárádi 2009, 78, 83-89.

[27] Vezi de exemplu mai jos biserica de la Teleac, jud. Harghita (Sófalvi, Nyárádi 2009, 73-105).

https://biblioteca-digitala.ro

lângă corp şi picioarele întinse paralel. În cea mai mare parte a mormintelor timpurii brațele au fost aşezate pe lângă corp (M4/SI, M5/SI, M7/SI, M1/SII, M6/SII, M8/SII, M9/SII şi M10/SII), iar la mormintele mai târzii ele erau cu un braț aşezat lângă corp iar celălalt pe bazin (M8/SI) sau cu mâinile încrucişate pe abdomen (M3/SII). Practica aşezării mâinilor încrucişate pe bazin sau pe torace se răspândeşte după mijlocul secolului al XV-lea[28], dar această tradiție nu este o regulă generală.

Trebuie să semnalăm faptul că deasupra mormintelor M8/II, M9/II şi M10/II a fost turnat un strat de var de aproximativ 3 cm, ceea ce indică faptul că aceşti copii au fost înmormântați în aceeaşi perioadă, probabil ca urmare a unei epidemii (Pl. 8/6, 9/5, 6).

Inventarul mormintelor este foarte sărac. Fiind o populație creştină, reformată, nu exista obiceiul de a-l înmormânta pe cel decedat cu mare fast şi bogății. Totuşi unele morminte conțineau câteva podoabe şi accesorii vestimentare. În cursul cercetării numai în patru morminte s-a găsit inventar funerar (M4/SI, M3/SII, M6/SII şi M8/SII). În două morminte de copii s-au descoperit bentițe pe craniu. Bentița din M4/SI (Pl. 10/1, 1a) a fost probabil din piele decorată cu o sârmă de bronz spiralată. Sârma a fost prinsă pe piele cu mici verigi realizate tot din bronz. Capătul sârmei a fost terminat printr-un ac de bronz. Starea de conservare a bentiței nu a permis stabilirea dimensiunilor şi identificarea ornamentației. Bentiță din M8/SII (Pl. 10/4, 4a) a fost realizată din material textil. Ea a fost împodobită cu mărgele de foarte mici dimensiuni (0,02 cm) de două culori (albe şi albastre) şi verigi mici din bronz. Se închidea cu un ac. Cea mai apropiată analogii este o bentiță din M 21 din cimitirul de la Carei-Bobald (ung. Nagykároly-Bobáld, jud. Satu Mare), care a a fost datat cu o poltură poloneză de la 1620[29]. O altă betiță cu mărgeluțe din sticlă albă, datată cu o monedă de la Ferdinand al II-lea emisă în 1622, provine dintr-un mormânt de pe str. Orbán Balázs nr. 1 din Cristuru Secuiesc (ung. Székelykeresztúr, jud. Harghita)[30]. Bentițe decorate cu sârmulițe spiralate din bronz şi cu mărgeluțe din sticlă au ieşit la iveală şi în M 74 şi M 152 de la Avrămeşti (ung. Szentábrahám, jud. Harghita)[31]. În biserica reformată din sec. al XVII-lea de la Teleac (ung. Telekfalva, jud. Harghita) în M 30 a apărut o bentiță din sârmă de bronz dantelată aplicată pe o panglică din piele (dimensiunile de 24,5x3 cm)[32] şi tot în acest cimitir în M 33 s-a găsit o altă bentiță dantelată țesută din fibre aurite[33].

Dintr-un mormânt de adult (M3/SII) provin trei verigi mici din bronz legate între ele cu mici închizători „moş şi babă", făcute din sârmă de bronz (Pl. 10/2). Copcile sunt executate dintr-o sârmă simplă cu secțiunea rotundă, buclele pentru fixarea copcilor fiind şi ele simple. Încadrarea cronologică a aceastei categorii de accesoriu vestimentar simplu, comun şi standardizat este destul de largă, acoperind secolele XIV-XVIII. Copcile puteau fi utilizate atât ca accesoriu pentru îmbrăcăminte, cât şi pentru încălțăminte[34] ori pentru centuri[35]. În cazul cimitirului din Tăuții-Măgheruş copcile au fost găsite pe abdomenul defunctului împreună cu trei verigi mici, ceea ce sugerează folosirea lor la îmbrăcăminte.

Un alt mormânt (M6/SII), probabil de femeie, conținea un ac de păr din bronz cu cap sferic de tip căciulă (Pl. 10/3). Această piesă de podoabă constituie unul dintre elementele de port destul de frecvent folosite la găteala capului pe întreg parcursul evului mediu până în secolul al XX-lea. Ele sunt atestate destul de rar în contexte bine datate din punct de vedere arheologic. Tipul de ac pentru voal simplu este semnalat din sec. al XII-lea la Moreşti –

[28] Daniell 1998, 118; Ritoók 2004, 120.
[29] Szőcs, Mérai, Eng 2005, 316, 323.
[30] Benkő 1992, 176.
[31] Benkő 1992, 228-229, 236.
[32] Sófalvi, Nyárádi 2009, 86, fig. 4/4.8.
[33] Sófalvi, Nyárádi 2009, 86, fig. 4/4.1.
[34] Utilizarea copcilor în loc de cataramă pentru închiderea centurilor este atestat arheologic în biserica din Avrămeşti (jud. Harghita), unde s-a descoperit o asemenea piesă în M 152. Benkő 1992, 236, fig. 77/27.
[35] În cimitirul din Avrămeşti (ung. Szentábrahám, jud. Harghita) în M 21 carâmbul defunctului erau prins cu 6-6 pereche de copci din argint. Benkő 1992, 224, fig. 35/21, 77/29.

https://biblioteca-digitala.ro

Citfalău (ung. Malomfalva, jud. Mureş)[36], tot din această perioadă la Ulieş (ung. Kányád, jud. Harghita)[37], din secolele XV-XVII la Cecheşti (ung. Csekefalva, jud. Harghita)[38], în secolul al XVI-lea la Oradea (ung. Nagyvárad, jud. Bihor)[39] sau Piața Huet din Sibiu[40] etc. În M 39 din cimitirului de la Carei-Bobald (jud. Satu-Mare) au fost descoperite două ace de voal cu capul sferic lângă craniul defunctului. Mormântul a fost datat cu un denar de la Ferdinand al II-lea din 1638[41]. Din cripta bisericii evanghelice din Sibiu au ieşit la iveală un număr mare de ace de voal cu capete înpodobite cu pietre decorative datându-se din secolele XVII-XVIII[42].

Având în vedere că inventarul funerar era destul de sărac şi mai multe morminte au fost deranjate de înmormântările succesive, este destul de greu să stabilim datarea cimitirului. Bentițele din M4/SI şi M8/SII şi acul de voal cu capul sferic din M6/SII sugerează o încadrare cronologică în secolele XVI-XVII.

Înmormântările în izvoarele protestante scrise.

Reglementările privind înmormântările în biserica sau în jurul său nu s-au schimbat după reformă[43]. Protocolul de la Lutița (ung. Agyagfalva, jud. Harghita) din anul 1579, reconfirmat tot acolo în 1628, este primul izvor protestant în care se pomenesc veniturile obținute de parohie în urma înmormântărilor în biserică[44]. Gheorghe Vágási, preotul reformat din Bâra (ung. Berekeresztúr, jud. Mureş) în regulamentul din 1602, reînnoit ulterior în anii 1658 şi 1662, a păstrat posibilitatea înmormântării în biserică cu condiția consințământului superiorilor parohiei, a plății unei taxei de cinci florini şi ca după înmormântare podeaua să fie nivelată. În caz contrar urmaşi primeau o sancțiune de cinci florini[45]. La vremea aceea taxa respectivă era destul de semnificativă, semnalând faptul că în interiorul bisericii nu s-a putut înmormânta oricine, ci mai ales nobilii şi membri lor de familie[46]. Cel mai bun exemplu este cazul lui Ioan Hídvégi Nemes, care în anul 1657 a înmormântat cei doi copii ai săi într-un sicriu sub masa comuniunii bisericii din Hăghig (ung. Hídvég, jud. Covasna)[47].

Cea mai însemnată reglementară ecleziastică reformată de la începutul sec. al XVII-lea sunt Canoanele lui Geleji[48]. Acestea au rupt în mai multe privințe legăturile cu tradițiile medievale şi cu practicile perioadei de tranziție de la religia catolică la cea reformată. După dispozițiile canonului LXXVI numai patronii bisericii au dreptul să se înmormânteze în biserică sau în capelă, pentru oamenii de rând existând cimitirele înființate în afara localității[49]. Conform tradiției medievale, funeraliile religioase erau refuzate infractorilor decedați fără căință, excomunicaților şi celor executați. Potrivit canonului LXXVII aceştia trebuiau aşezați în afara cimitirului, beneficiind de o aşa-zisă „înmormântare de măgar”[50]. Folosirea cimitirelor protestante în jurul bisericilor, conform ordinelor din Canonele Geleji, a

[36] Horedt 1953, 296, Fig 16/1.
[37] Derzsi, Sófalvi 2008, 269, 273.
[38] Benkő 1992, 62-63, fig. 77/1-5.
[39] Rusu 2002, 93.
[40] Marcu-Istrate 2007, 107.
[41] Szőcs, Mérai, Eng 2005, 316, pl. 5/2.
[42] Marcu-Istrate 2007, 108.
[43] Despre reglementările privind înmormântările în biserică sau în jurul său vezi Demjén 2014, 341-358.
[44] Dávid 1981, 52.
[45] Bonc 1885, 788-789; Imreh 1983, 283.
[46] Tóth 1902, 243, 375, 391, 394, 541.
[47] „Sub masă, în bună speranță a reînvierii” (Tóth 1902, 246-247).
[48] Episcopul ardelean István Geleji Katona (1589-1649, episcop reformat din Transilvania) a fost încredințat de sinodul ținut în 1645 la Satu Mare să facă pentru biserica reformată un regulament de uzanțe pe baza hotărârilor sinodale mai vechi. Ele au fost denumite ulterior *Canonele lui Geleji Katona István* (Geleji-kánonok 1875). Mulțumim lui Elek Benkő care ne-a atras atenția asupra importanței acestei izvor documentar.
[49] Geleji-kánonok 1875.
[50] Geleji-kánonok 1875.

https://biblioteca-digitala.ro

încetat în epoca modernă timpurie. Cel mai bun exemplu este oraşul Târgu Mureş unde a fost deschis un nou cimitir la începutul secolului al XVII-lea[51]. Un alt exemplu pentru utilizarea Canonelor Geleji este ordinul bisericii reformate din Covasna (ung. Kovászna, jud. Covasna) din 1680, când se dispune abandonarea înmormântărilor lângă biserică. Aceaste decrete nu au fost însă respectate, în legile satului din anul 1728 luându-se măsuri pentru pedepsirea urmaşilor celor înmormântaţi lângă biserică[52].

După izvoarele scrise, înmormântările în biserică şi în jurul său au continuat şi după reformă. Noua religie nu a interzis acest obicei doar, aşa cum am văzut, l-a reglementat[53]. Cercetările arheologice confirmă acest fapt. În Transilvania primele săpături în biserici şi în cimitirele aferente acestora s-au desfăşurat tocmai în bisericiile reformate. În cripta bisericii reformate de la Cetatea de Baltă (ung. Küküllővár, jud. Alba) au fost cercetate în anul 1897 trei morminte de la sfârşitul sec. al XVI-lea şi începutul sec. al XVII-lea, care au aparţinut familiei Pathócsy–Kendi–Bogáthy[54]. La începutul secolului al XX-lea, cu ocazia căutării locului de veci a lui Mihai Teleki şi a săpării integrale a bisericii reformate din Gorneşti (ung. Gernyeszeg, jud. Mureş), investigaţiile au oferit informaţii concrete despre portul secolului al XVII-lea şi date importante despre înmormântări în bisericiile reformate[55]. Cercetările arheologice întreprinse între anii 1985-1987 la biserica unitariană din Avrămeşti (jud. Harghita), a permis identificarea şi separarea mormintelor medievale de cele depuse aici după reformă[56]. S-a observat înmulţirea înmormântărilor în secolele XVI-XVII în interiorul corului medieval, în locul fostului altar[57]. Cel mai sugestiv exemplu privind trecerea de la vechile tradiţii catolice a unei congregaţii reformate este biserica din Teleac (jud. Harghita). Săpăturile arheologice din vara anului 2007 au adus la dezvelirea bisericii reformate construite la mijlocul sec. al XVII-lea şi a 69 de morminte premoderne aflate în interiorul şi în afara ei[58]. Specificul cimitirului săpat integral este că pe lângă mormintele orientate vest-est se găsesc şi morminte cu orientare nord-sud sau est-vest. Această realitate indică faptul că obiceiul orientării vest-est, de tradiţie catolică, nu mai trebuia respectat după regulile bisericii reformate[59]. Un alt exemplu privind nerespectarea regulei de orientare vest-est a defuncţilor este biserica evanghelică din Teaca (ung. Teke, jud. Bistriţa-Năsăud). Din cele 57 de morminte cercetate, 18 au fost orientate perpendicular pe biserică, adică NV-SE, dovadă că ei au fost înmormântaţi după Reformă[60].

Interdicţia înmormântărilor în biserici şi în jurul acestora s-a relizat numai la intervenţia autorităţilor laice. Primele legi referitoare la înmormântări au apărut sub domnia Mariei Tereza, dar mutarea definitivă a cimitirelor de lângă biserici a fost un proces mai îndelungat, sfârşitul acestuia find marcat de articolul XIV al legii din 1876[61].

Concluzii

În cursul cercetări arheologice s-a constatat în S I/2009 că între fundaţia şi elevaţia corului şi a navei există o fisură, ceea ce indică că ele au fost construite în etape diferite. Acest

[51] Benkő 2012, 168.
[52] Csáki, Szőcsné Gazda 2001, 18-22, 81-86, 207-210.
[53] De exemplu patronii bisericii trebuiau să se înmormânteze doar în criptă.
[54] Szádeczky 1897, 293-309.
[55] Pósta 1913, 3-35.
[56] Benkő 1992, 208-238.
[57] Benkő 1992, 219.
[58] Sófalvi, Nyárádi 2009, 73-105. Dintre cele 67 de morminte doar două sau trei au fost de adulţi, restul fiind sugari şi copii.
[59] Sófalvi, Nyárádi 2009, 78, 83-89.
[60] Marcu-Istrate 2002, 165.
[61] Demjén 2014, 354.

https://biblioteca-digitala.ro

fapt confirmă adâncimea fundației, textura sa şi compoziția mortarului. De lângă zid nu a ieşit la nimic la iveală care să permită datarea acestora.

Au fost identificate 27 de morminte din cimitirul aflat în jurul bisericii, multe dintre ele fiind deranjate de înmormântările succesive. Având în vedere că cimitirul este parțial săpat, interpretările privind mormintele nu pot depăşi nivelul informativ. Subliniem faptul că fiind vorba de o biserică de origine catolică, care a trecut la religia reformată, datarea mormintelor cercetate este o sarcină deosebit de grea. După inventarul funerar perioada de funcționare a cimitirului ar fi între secolul al XVI-lea şi începutul sec. al XVIII-lea.

Anexă

1. Descrierea mormintelor

La descrierea mormintelor au fost indicate în primul rând localizarea (secțiunea), adâncimea (Ad) şi orientarea (O; atunci când nu s-a putut determina unghiul, a fost consemnată numai orientarea estică), vârsta defunctului (V), particularitățiile poziției scheletului (poziția mâinilor, a craniului etc.) şi starea oaselor. Determinăriile antopologice ale scheletelor au fost făcută după observațiile noastre la fața locului. Nu există referințe antropologice. În unele cazuri s-au făcut observații privind superpozițiile, starea sicriele (urme de lemn sau cuie de sicriu) şi umplutura mormintelor. Adâncimea mormintelor a fost stabilită de la marginea secțiunii, de la nivelul actual de călcare.

Secțiunea I

M 1: secțiunea I; Ad: - 0,65 m; O: vest-est; V: adultus; starea oaselor este relativ bună; s-a păstrat numai craniul; pe craniu s-a găsit un cui de fier; umplutura mormântului: maroniu deschis, compact, cu pietre, cu pigmenți de cărbune şi de mortar.

M 2: secțiunea I; Ad: - 0,80 m; O: vest-est; V: infans I-II; starea oaselor este relativ bună; s-a păstrat numai craniul; a fost tăiat de M 9; umplutura mormântului: maroniu deschis, compact, cu pietre şi pigmenți de mortar.

M 3: secțiunea I; Ad: - 1,00 m; O: vest-est; V: infans I-II; starea oaselor este bună; s-a păstrat numai craniul cu mandibulă, înclinată spre stânga; groapa mormântului parțial a fost tăiat de fundația corului sudic al bisericii; umplutura mormântului: pământ negru, afânat.

M 4: secțiunea I; Ad: - 1,10 m; O: 271°; V: infans II; starea oaselor este bună; pe spate cu brațele întinse lângă corp, brațul drept uşor îndoit întins lângă corp, craniul înclinat spre dreaptă, lipseşte partea inferioară a picioarelor: tibia, laba piciorului şi o parte din femur; cuie de sicriu; pe şi sub craniu au fost identificate rămăşitele unei bentițe din piele decorată cu sârmă de bronz spiralată; umplutura mormântului: maroniu deschis, compactă cu pietre şi pigmenți de mortar.

M 5: secțiunea I; Ad: - 1,10 m; O: vest-est; V: infans I-II; oasele sunt destul de slab păstrate; pe spate, mâinile întinse lângă corp, craniul înclinat spre stânga, s-a păstrat numai câteva oase din craniu, amprenta membrelor superioare şi coastele; umplutura mormântului: maroniu deschis, compact, cu pietre şi pigmenți de mortar.

M 6: secțiunea I; Ad: - 1,10 m; O: vest-est; V: infans I-II; oasele sunt destul de slab păstrate; în secțiune se află craniul şi partea de sus a brațului drept, restul intră sub profiulul estic al secțiunii; umplutura mormântului: maroniu deschis, compact, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar şi cu cărbune.

M 7: secțiunea I; Ad: - 1,20 m; O: 270°; V: adultus; starea oaselor este bună; întins pe spate, in situ s-a păstrat partea stângă a corpului: tibia, femurul, bazinul şi antebrațul, partea de sus a scheletului intră în profilul vestic al secțiunii; groapă dreptunghiulară, rotunjite la colțuri, urme de lemn şi cuie din fier aparținând sicriului; partea dreaptă a corpului a fost deranjată de un alt mormânt (?) care se află sub profilul sudic al secțiunii; umplutura

https://biblioteca-digitala.ro

mormântului: maroniu deschis, compact, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar şi cu cărbune.

M 8: secțiunea I; Ad: - 1,20 m; O: 268°; V: adultus; starea oaselor este bună; pe spate, brațul stâng îndoit şi aşezat pe bazinul drept, brațul drept lângă corp, falangele pe femur, partea de sus a corpului intră sub profilul vestic al secțiunii; umplutura mormântului: maroniu deschis, compact, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar şi cu cărbune.

M 9: secțiunea I; Ad: - 1,20 m; O: vest-est; V: infans I-II; oasele sunt destul de slab păstrate; s-a păstrat numai craniul; umplutura mormântului: maroniu deschis, compact, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar şi cu cărbune.

M 10: secțiunea I; Ad: - 1,20 m; O: vest-est; V: adultus; oasele sunt destul de slab păstrate; s-a păstrat numai femurul stâng şi o parte din cel drept; probabil a fost deranjat de săparea M 7; umplutura mormântului: pământ negru, amestecat cu lut galben şi cu bucățele de cărbune.

M 11: secțiunea I; Ad: - 1,20 m; O: vest-est; V: adultus; starea oaselor este relativ bună; întins pe spate, s-a păstat numai femurul drept care intră sub profilul vestic al secțiunii; mormântul a fost deranjat de M 8, taie pe M 12; umplutura mormântului: maroniu deschis, compact, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar şi cu cărbune

M 12: secțiunea I; Ad: - 1,25 m; O: aprox. 271°; V: adultus; oasele sunt destul de slab păstrate; întins pe spate, in situ s-a păstrat tibia, fibula şi laba piciorului drept; a fost tăiat de M 8 şi de M 11, el taie pe M 13; umplutura mormântului: maroniu deschis, compact, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar şi cu cărbune.

M 13: secțiunea I; Ad: - 1,25 m; O: aprox. 271°; V: adultus; starea oaselor este relativ bună; întins pe spate, in situ s-a păstrat femurul, tibia, fibula, laba piciorului drept şi fibula de la piciorul stâng; a fost tăiat de M 12; umplutura mormântului: maroniu deschis, compact, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar şi cu cărbune.

M 14: secțiunea I; Ad: - 1,60 m; O: aprox. 270°; V: adultus; starea oaselor este relativ bună; întins pe spate, în secțiune intră numai o parte din craniu, restul scheletului se află sub profilul estic; la marginea groapii rotunjită la colțuri s-au păstrat cuiele de fier de la sicriul de lemn; umplutura mormântului: maroniu deschis, afânat, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar, cărămidă, cu pietre şi fragmente ceramice.

M 15: secțiunea I; Ad: - 1,40 m; O: vest-est; V: adultus; starea oaselor este relativ bună; întins pe spate, in situ s-a păstrat femurul drept, intră sub profilul estic şi sudic al secțiunii; a fost tăiat de M 16; umplutura mormântului: maroniu deschis, compact, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar şi cărbune.

M 16: secțiunea I; Ad: - 1,40 m; O: 270°; V: adultus; starea oaselor este relativ bună; întins pe spate, in situ s-a păstrat femurul, glezna şi falangele piciorului stâng, restul oaselor se află în poziție secundară, intră sub profilul sudic al secțiunii; în groapa patrulateră rotunjită la colțuri s-a putut observa amprenta sicriului cu cuie de fier la colțuri; taie pe M 15; umplutura mormântului: maroniu deschis, afânat, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar şi cu cărbune.

Secțiunea II

M 1: secțiunea II; Ad: - 1,20 m; O: 270°; V: adultus; starea oaselor este bună; pe spate, brațele întinsă lângă corp, craniul, partea de sus a brațului drept şi coastele lipsesc; a fost tăiat de M 3; umplutura mormântului: maroniu deschis, compact, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar.

M 3: secțiunea II; Ad: - 1,70 m; O: 270°; V: adultus; starea oaselor este bună; pe spate, brațele încrucițate, falangele pe abdomen, brațul stângul a rămas in situ, iar brațul drept a fost dislocat, după falange a fost aşezate pe abdomen, coastele în partea dreaptă a corpului sunt dislocate, lipseşte o parte din bazinul drept, scheletul intră sub profilul vestic al secțiunii; în groapă rotunjită la colțuri s-au păstrat cuiele de fier din sicriu; sub schelet, pe abdomen au fost găsit urme de lemn carbonizat şi trei verigi legate cu copci din bronz; taie

https://biblioteca-digitala.ro

pe M 1; umplutura mormântului: maroniu deschis, compact, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar, cu cărbune şi pietre.

M 4: secțiunea II; Ad: - 1,55 m; O: 271°; V: adultus; starea oaselor este bună; pe spate, s-a păstrat partea de sus a braţelor, o parte din vertebre şi coaste, craniul se află sub profilul vestic al secțiunii, partea de jos s scheletului lipseşte; în groapa dreptughiulară nu au fost indentificate urme de sicriu; umplutura mormântului: maroniu închis, compact, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de var, cu cărbune, pietre de dimensiuni mari, ceramică smălțuită şi preistorică.

M 5: secțiunea II; Ad: - 1,45 m; O: 270°; V: adultus; starea oaselor este bună; pe spate, partea de sus a corpului a rămas intactă, craniul înclinat spre stânga, brațul drept dislocat, in situ a rămas craniul, vertebrele, clavicula, omoplatul şi coastele, o parte din crani se află sub profilul vestic şi nordic, iar partea dreaptă a corpului sub profilul nordic; de la antebraţe a fost tăiat de M 6; umplutura mormântului: maroniu închis, afânat, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar, cărămidă, pietre şi ceramică.

M 6: secțiunea II; Ad: - 1,45 m; O: 269°; V: adultus; starea oaselor este bună; pe spate, brațul drept uşor îndoit întins lângă corp, craniul uşor înclinat spre stânga, numai partea dreaptă a scheletului a intrat în secțiunea, restul se află sub profilul nordic; în groapa dreptunghiulară s-au găsit cuie de fier apaținând sicriului; sub craniu s-au găsit o bucată de bronz oxidată (nu s-a putut determina funcțiunalitatea sa) şi un ac de păr, ruptă în trei bucăți; taie pe M 5; umplutura mormântului: maroniu deschis, afânat, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar, cărămidă, cărbune şi pietre.

M 7: secțiunea II; Ad: - 1,45 m; O: vest-est; V: adultus; starea oaselor este relativ bună; pe spate, din mormânt s-a păstrat numai un femur; umplutura mormântului: maroniu închis, afânat, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar.

M 8: secțiunea II; Ad: - 1,30 m; O: 271°; V: infans II; starea oaselor este bună; pe spate, braţele întinsă lângă corp, antebrațul stâng lipseşte, craniul uşor înclinat spre dreaptă; în groapa dreptunghiulară s-au găsit cuie de fier şi urme de lemn din sicriu; pe craniu s-au găsit bentiță cusută din material textil, împodobită cu mărgele şi verigi mici de bronz şi un închizător dintr-un ac; desupra mormântului a fost turnat un strat de var de cca. 3 cm; umplutura mormântului: maroniu deschis, afânat, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar, cărămidă şi pietre.

M 9: secțiunea II; Ad: - 1,30 m; O: 270°; V: infans II; starea oaselor este bună; pe spate, braţele întinsă lângă corp, antebrațul stâng lipseşte, lipseşte o parte din femurul drept, tibiile intră sub profilul estic al secțiunii, craniul s-a prăbuşit, dar inițial a stat drept; cuie de fier pe craniu şi lângă bazinul drept; desupra mormântului a fost turnat un strat de var de cca. 3 cm; umplutura mormântului: maroniu deschis, afânat, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar, cărămidă şi pietre.

M 10: secțiunea II; Ad: - 1,52 m; O: 270°; V: adultus; starea oaselor este relativ bună; pe spate in situ, s-a păstrat brațul drept întinsă lângă corp, cu falangele lângă bazin, partea de sus a femurului drept, clavicula şi mandibula, craniul se află în poziție secundară, dar după poziția mandibulei a stat drept, restul scheletului lipseşte; cuie de sicriu; desupra mormântului a fost turnat un strat de var de cca. 3 cm; umplutura mormântului: maroniu deschis, afânat, amestecat cu lut galben, cu pigmenți de mortar, cărămidă, cărbune şi pietre.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Descrierea pieselor speciale

Bentițe

M 4 (secțiunea I)

Bentiță probabil din piele[62] decorată cu sârmă de bronz spiralată, sârmele au fost prinse pe piele cu verigi mici realizată din sârme de bronz; capătul sârmei a fost terminat într-un ac de bronz; starea de conservare a bentiței nu a permis stabilirea dimensiunilor şi identificarea ornamentației. Grosimea sârmei spiralate: 0,01 cm; lungimea acului de bronz: 0,9 cm, grosimea: 0,01 cm; diametrul verigilor: 0,03 cm (Pl. 10/1, 1a).

M 8 (secțiunea II.)

Bentiță din material textil, împodobită cu mărgele din pastă de sticlă albastre (aprox. 145 buc.) şi albe (aprox. 113 buc.) de diferite dimensiuni şi cu verigi mici de bronz. ; Capătul sârmei a fost terminat într-un ac de bronz pe post de închizător. Diametrul: 0,2 cm şi 0,3 cm (Pl. 10/4, 4a).

Verigi din bronz

M 3 (secțiunea II)

Trei verigi din bronz cu închizători „moş şi babă": două întregi şi una ruptă în mai multe bucăți, inițial au fost legate între ele cu mici copci franțuzeşi simple şi duble, făcută din sârmă de bronz. Copcile sunt executate dintr-o sârmă simplă cu secțiunea rotundă, buclele pentru fixarea copcilor sunt şi ele simple. Starea de prezervare este destul de precară. Diametrul verigilor: 1 cm, grosimea: 0,01 cm; grosimea copcilor: 0,09 cm (Pl. 10/2).

Ac de păr

M 6 (secțiunea II.)

Ac de păr cu cap sferic/de tip căciule, rupt în patru bucăți. Lungimea tijei: 3,9 cm şi 2,5 cm, grosimea: 0,01 cm; diametrul capului globular: 0,04 cm (Pl. 10/3).

[62] Modul de prezervare a acestui obiect organic sugerează mai degrabă o piesă de piele decât una din material textil.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Augustodunensis 1969	H. Augustodunensis, *A lélek ékköve (1130 körül)*, în: E. Marosi (ed.) A középkori művészet világa, Budapest, 1969.
Benkő 1992	E. Benkő, *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája*, Budapest, 1992.
Benkő 2012	E. Benkő, *A középkori Székelyföld I-II.*, Budapest, 2012.
Boncz 1885	J. Boncz, *A Berekeresztúri Deliberátum*, TT 1885, 783-791.
Daniell 1998	Ch. Daniell, *Death and burial in medieval England 1066-1550,* London, 1998.
Dávid 1981	L. Dávid, *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*, Bukarest, 1981.
Demjén 2014	A. Demjén, *Verordnungen über die Bestattungen in den mittelalterlichen und neuzeitlichen Quellen aus dem Szeklerland*, Terra Sebus 6, 2014, 341-358.
Derzsi, Sófalvi 2008	Cs. Derzsi, A. Sófalvi, *Régészeti kutatások Kányád középkori templománál (2005-2006),* AS 2008, 267-285.
Fényes 1851	E. Fényes, *Magyarország geográfiai szótára*, Pesten, 1851. http://www.fszek.hu/digitdoc/fenyes/.
Geleji-kánonok 1875	*Egyházi kánonok, melyeket részint a magyarországi, részint az erdélyi régi kánonokból egybegyűjtött s a kor kívánatához képest több másokkal is bővítette és kissé jobb rendbe szedett Geleji Katona István az erdélyi igazhitű egyházak püspöke 1649*, Tradus în limba magh. de Á. Kiss, Kecskemét, 1875.
Gerecze 1905	P. Gerecze, *A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma*, Magyarország műemlékei II, Budapest, 1905.
Henszlmann 1864	I. Henszlmann, *A Szatmári püspöki megyének középkori építészeti régiségei*, ArchKözl 4, 1864, 127-157.
Horedt 1953	H. Kurt, *Şantierul Moreşti*, SCIV 4, 1-2, 1953, 275-311.
Imreh 1983	I. Imreh, *A törvényhozó székely falu,* Bukarest, 1983.
Kacsó 2011	C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al judeţului Maramureş*, vol. I., Baia Mare, 2011.
Maksai 1940	F. Maksai, *A középkori Szatmár megye*, Budapest, 1940.
Marcu-Istrate 2002	D. Marcu-Istrate, *Biserica evangelică din Teaca jud. Bistriţa Năsăud. Cercetări arheologice*, RevBistriţei 16, 2002, 159-191.
Marcu-Istrate 2007	D. Marcu-Istrate, *Sibiu. Piaţa Huet. Monografie arheologică I*, Alba-Iulia, 2007.
Molnár 2002	J. K. Molnár, *Misztótfalusi Kis Miklós szülőhelyének üzenete*, Budapest, 2002.
Németh 2008	P. Németh, *A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig – Aşezările comitatului medieval Satu Mare până la începutul secolului al XV-lea*, Nyíregyháza, 2008.
Csáki, Szőcsné Gazda 2001	*Az orbai református egyházmegye vizitációs jegyzőkönyve,i* I. 1677-1752, Á. Csáki, E. Szőcsné Gazda (eds.), Sepsiszentgyörgy, 2001.

https://biblioteca-digitala.ro

Palmer 1894 — K. Palmer, *Nagybánya és környéke*, Nagybánya, 1894.

Pósta 1913 — B. Pósta, *Teleki Mihály sírja*, în: Pósta B., Kelemen L., Biás I. (Írták) Teleki Mihály temetkezése, Kolozsvár, 1913, 3-35.

Ritoók 2004 — Á. Ritoók, *Szempontok a magyarországi templom körüli temetők elemzéséhez*, în: B. Romhányi (ed.) "Est tu scholaris" Ünnepi tanulmányok Kubinyi András 75. születésnapjára. Monumanta Historica Budapestinensia, XIII., Budapest, 2004, 115-123.

Rusu 2002 — A. A. Rusu, *Cetatea Oradea, Monografie arheologică I,* Oradea, 2002.

Sófalvi, Nyárádi 2009 — A. Sófalvi, Zs. Nyárádi, *Régészeti kutatások a telekfalvi református templomban*, în: Zs. Luka, I. Sándor-Zsigmond (eds.) Kutatások a Nagy-Küküllő felső folyása mentén, Molnár István Múz 1, 2009, 73-105.

Suciu 1668 — C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II O-Z, Bucureşti, 1968.

Szádeczky 1897 — L. Szádeczky, *A küküllővári sírleletek és régiségek*, EM 14-6, 1897, 293-309.

Szirmay 1810 — A. Szirmai Szirmay, *Szatmár vármegye fekvése, történetei és polgári esmérete, II*, Buda, 1810.

Szőcs, Mérai, Eng 2005 — P. L. Szőcs, D. Mérai, J. T. Eng, *A nagykároly-bobáldi temető és templom 2001. évi régészeti kutatása*, OH 6, 2005, 315-324.

Tóth 1902 — E. Tóth, *Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651-1686. évekről*, TT, Budapest, 1902.

Vende 1908 — A. Vende, *Szatmár vármegye községei*, în: S. Borovszky (ed.) Magyarország vármegyéi és városai, Szatmár vármegye, Budapest, 1908.

Várady 2004 — J. Várady, *Királyhágómellék református templomai I., A Nagybányai, Nagykárolyi, Szatmári, Szilágysomlyói és Zilahi egyházmegyék*, Debrecen, 2004.

https://biblioteca-digitala.ro

Archaeological Excavations at the Reformed Church in Tăuții Măgherăuş, Maramureş District

(Abstract)

Tăuții Măgherăuş (Hung. Miszmogyorós), Maramureş District, is situated at aproximately 11 km west of the town of Baia Mare. The Reformed church is located in the central area of the town, namely in the old part of the village Tăuții de Jos. The building and its precincts are surrounded by the bifurcation of the national road DN 1C Baia Mare–Satu Mare.

Some drainage works carried out in the spring of the year 2009 also necessitated preventive archaeological excavations. The goal of the archaeologists was o discover the stages in the construction of the church and the relation between the building and the surrounding cemetery. In order to achieve these goals two trenches were made: S I/2009 was placed perpendicular on the southern wall of the church at the joint between the nave and the apse whereas S II/2009 was dug on the northern side, along the apse, including a 16th century walled portal located in that area.

The archaeological excavations in the trench S I/2009 evidenced the existence of a crack between the foundation and the elevation of the nave and the choir. This suggested that the two structures were built in two different stages. This hypothesis is supported by the depth of the foundation, its texture and the composition of the mortar. Unfortunately, there were no discoveries near the wall that could allow the dating of the building. In the cemetery around the church 27 graves were discovered but many of them were disturbed by succesive burials. Even taking into consideration that the cemetery was only partially excavated, the gathered information is quite poor. It is important to underline that the church was initially Catholic and it became Reformed only later, which makes the dating of the graves extremely difficult. According to the funerary inventory the cemetery was used between the 16th and the beginning of the 18th century.

Régészeti kutatások Miszmogyorós református templománál (Máramaros megye)

A Máramaros megyei Miszmogyorós (rom. Tăuții Măgherăuş) Nagybányától nyugatra, 11 km távolságra helyezkedik el. Református temploma a város központi részén található, a régi Tótfalu/Misztótfalu részen. A templomot a Nagybánya-Szatmár DN 1C nemzeti út veszi körül.

A 2009 tavaszán a templom alapozása mellett végzett drénezési munkálatok kapcsán került sor megelőző régészeti feltárásra. A kutatás célja a templom építéstörténetének és a hozzá tartozó temető kapcsolatának megállapítása, annak időrendjének tisztázása volt. A régészeti kutatás során két szelvényt jelöltek ki: az SI/2009 felületet a templom déli falával merőlegesen nyitották, a templomhajó és a szentély találkozásánál, míg az S II/2009-est a szentély északi külső falával párhuzamosan nyitották a 16. században elfalazott sekrestyeajtó előtt.

A kutatás során megállapították, hogy az S I/2009 szelvényben a templomhajó és a szentély alapozása és felmenő fala között létezik egy falelválás, ami arra utal, hogy ezek különböző fázisokban épültek. Mindezt a megállapítást alátámasztja az alapozás mélysége, a falszövet összetétele és a habarcs állaga. A falak környeztéből nem került elő leletanyag,

https://biblioteca-digitala.ro

amely alapján keltezni lehetne ezeket az építési periódusokat. Az ásatás a templom körüli temető 27 temetkezését tárta fel. Figyelembe véve azt, hogy a temető csak részben kutatott, így a feltárt temetőrészlet alapján jelen elemzés csak részeredményeket tartalmaz és tájékoztató jellegű. Kiemelném azt a tényt is, hogy egy katolikus eredetű templomról és közösségről van szó, amely áttért a református vallásra, így a feltárt temetkezések elkülönítése és keltezése viszonylag nehéz feladatot jelent. Más temetőfeltárásokhoz hasonlóan, ahol sikerült elkülöníteni a katolikus és protestáns temetkezésket (lásd. Szentábrahám, Telekfalva, Teke), a miszmogyorósi református templom esetében ez nem volt lehetséges. A szegényes leletanyag alapján a temető használatának periódusát a 16-18. századra határozhatjuk meg.

List of illustrations

Plate 1. 1. Tăuții Măgherăuş on first topographical Iozefini map made between 1764-1785; 2. Overview of the Reformed Church from Tăuții Măgherăuş.
Plate 2. Reformed Church from Tăuții Măgherăuş. 1. General plan of SI/2009; 2. General plan of SII/2009.
Plate 3. Reformed Church from Tăuții Măgherăuş. 1. General plan of excavation.
Plate 4. Reformed Church from Tăuții Măgherăuş. 1. Northern profile of SI/2009; 2. Western profile of SI/2009.
Plate 5. Reformed Church from Tăuții Măgherăuş. 1. Eastern profile of SI/2009; 2. Southern profile of SII/2009.
Plate 6. Reformed Church from Tăuții Măgherăuş. SI/2009: 1. View from the south; 2. M3 and M4; 3. Northern profile of the section; 4. Western profile of the section; 5. The cleft between the nave and the choir elevation; 6. The cleft between the nave and the choir foundation.
Plate 7. Reformed Church from Tăuții Măgherăuş. SI/2009 1. Southern profile; 2. M3, M4 and M5; 3. M7 and M 11; 4. M8; 5.M14; 6. M15 and M16.
Plate 8. Reformed Church from Tăuții Măgherăuş. SI/2009: 1. View from north; 2. View from north east; 3. Southern profile of the section; 4. Western profile of the section; 5. Northern profile profile of the section; 6. Lime layer above M8, M9 and M10.
Plate 9. Reformed Church from Tăuții Măgherăuş. SII/2009: 1. M1; 2. M3; 3. M4; 4. General view of M3, M4, M5 and M6. 5. Lime layer put over M8, M9 and M10; 6. M8, M9 and M10.
Plate 10. Reformed Church from Tăuții Măgherăuş. 1. Ribbon (M4/S1); 1a. M4/SI; 2. Rings with clasps (M3/SII); 3. Veil needle (M6/SII); 4. The ribbon with small beads (M8/SII); 4a. Detail with M8/SII.

Andrea DEMJÉN
demjenandi@yahoo.com
Muzeul Tarisznyás Márton
Gheorgheni, jud. Harghita
muzeum@tmmuzeum.ro

Marius ARDELEANU
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
ardeleanumarius@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

1

2

Planşa 1. 1. Tăuții Măgherăuș în prima ridicare topografică iozefină realizată între 1764-1785; 2. Vedere generală a bisericii reformate din Tăuții Măgherăuș.

https://biblioteca-digitala.ro

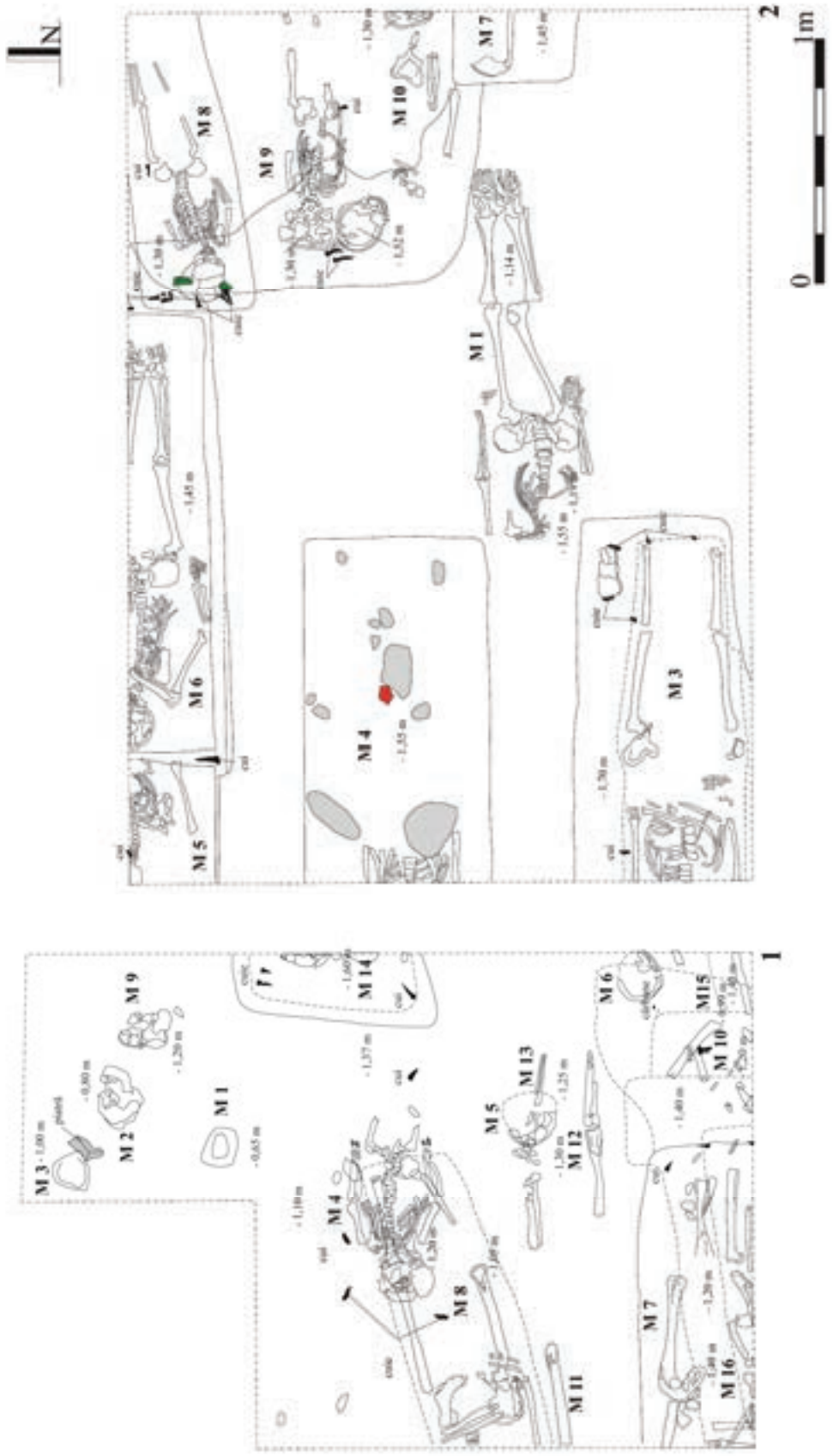

Planşa 2. Biserica reformată din Tăuții Măgherăuș. 1. Planul general al S I/2009; 2. Planul general al S II/2009.

https://biblioteca-digitala.ro

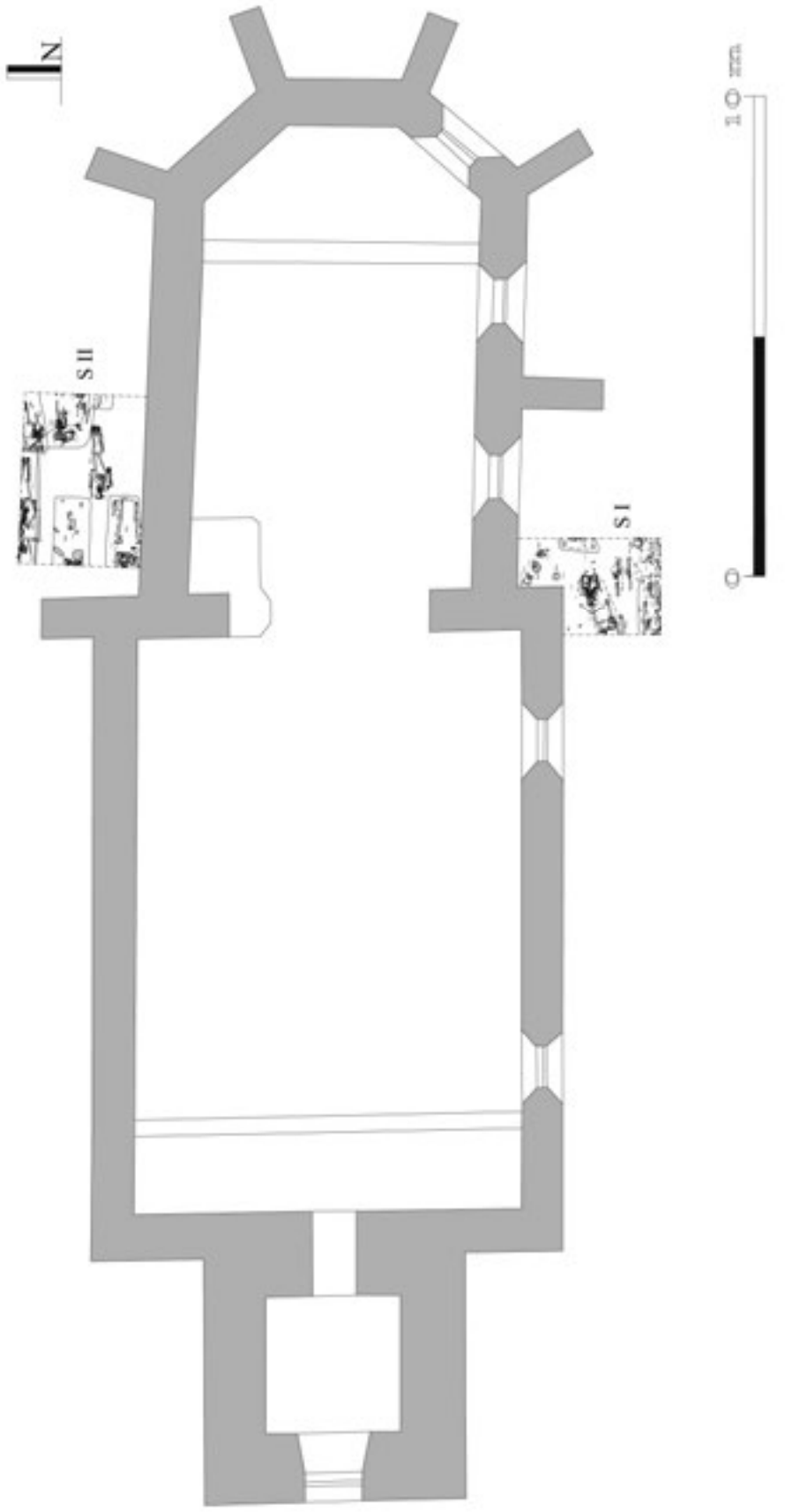

Planşa 3. Biserica reformată din Tăuții Măgherăuș. Planul general al săpăturilor.

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa 4. Biserica reformată din Tăuții Măgherăuș. 1. Profilul nordic al S I/2009; 2. Profilul vestic al S I/2009.

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa 5. Biserica reformată din Tăuții Măgherăuș. 1. Profilul estic al S I/2009; 2. Profilul sudic al S II/2009.

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa 6. Biserica reformată din Tăuții Măgherăuș. SI/2009: 1. Vedere dinspre sud; 2. M3 şi M4; 3. Profilul nordic al secțiunii; 4. Profilul vestic al secțiunii; 5. Fisura între elevația navei şi a corului; 6. Fisura între fundația navei şi a corului.

https://biblioteca-digitala.ro

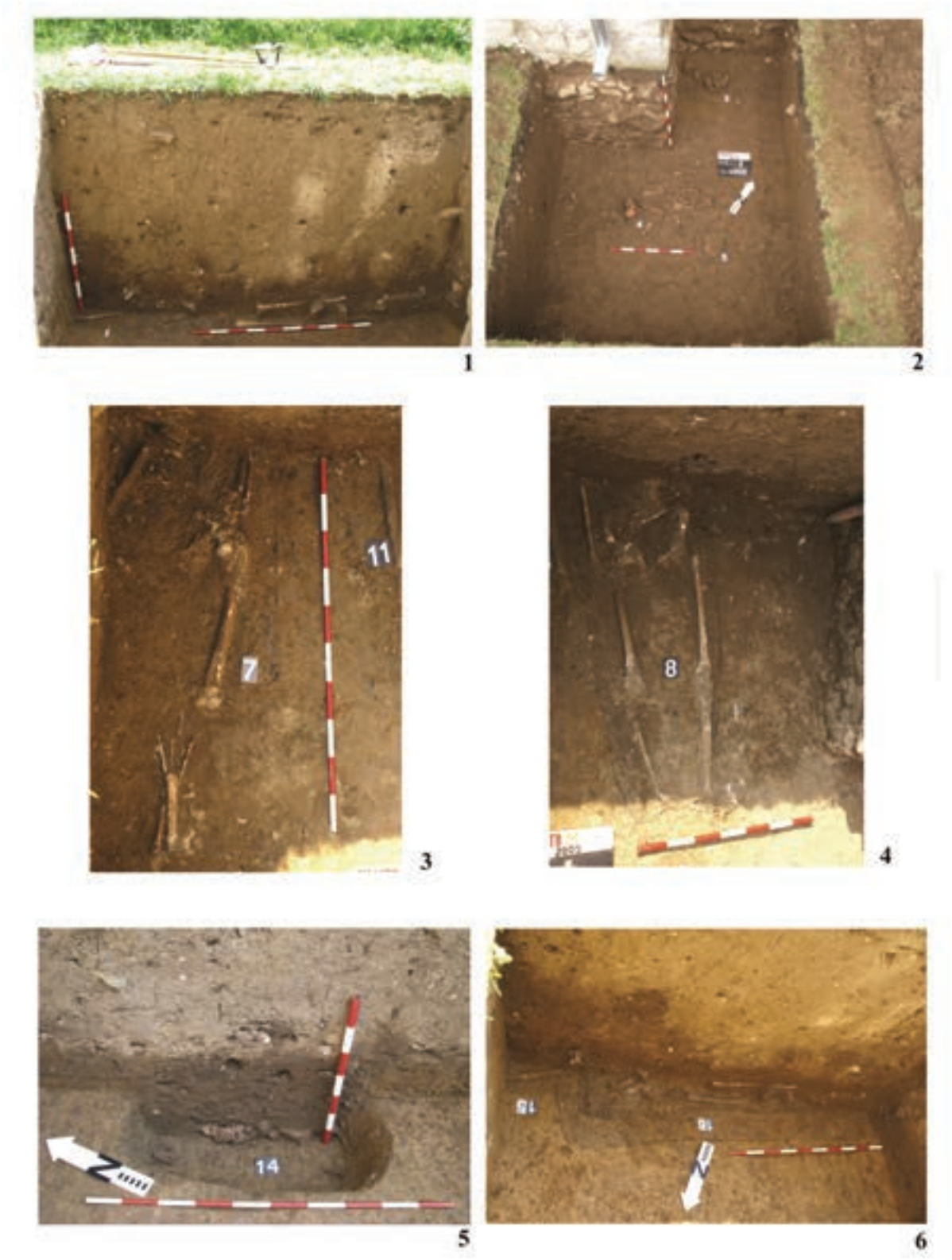

Planşa 7. Biserica reformată din Tăuții Măgherăuș. SI/2009: 1. Profilul sudic; 2. M3, M4 şi M5; 3. M 7 şi M11; 4. M8; 5. M14; 6. M15 şi M16.

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa 8. Biserica reformată din Tăuții Măgherăuș. SII/2009: 1. Vedere dinspre nord; 2. Vedere dinspre nord-est; 3. Profilul sudic al secțiunii; 4. Profilul vestic al secțiunii; 5. Profilul nordic al secțiunii; 6. Stratul de var turnat deasupra M8, M9 și M10.

https://biblioteca-digitala.ro

Planşa 9. Biserica reformată din Tăuții Măgherăuș. SII/2009: 1. M1; 2. M3; 3. M4; 4. Vedere generală asupra M3, M4, M5 şi M6; 5. Stratul de var turnat deasupra M8, M9 şi M10; 6. M8, M9 şi M10.

https://biblioteca-digitala.ro

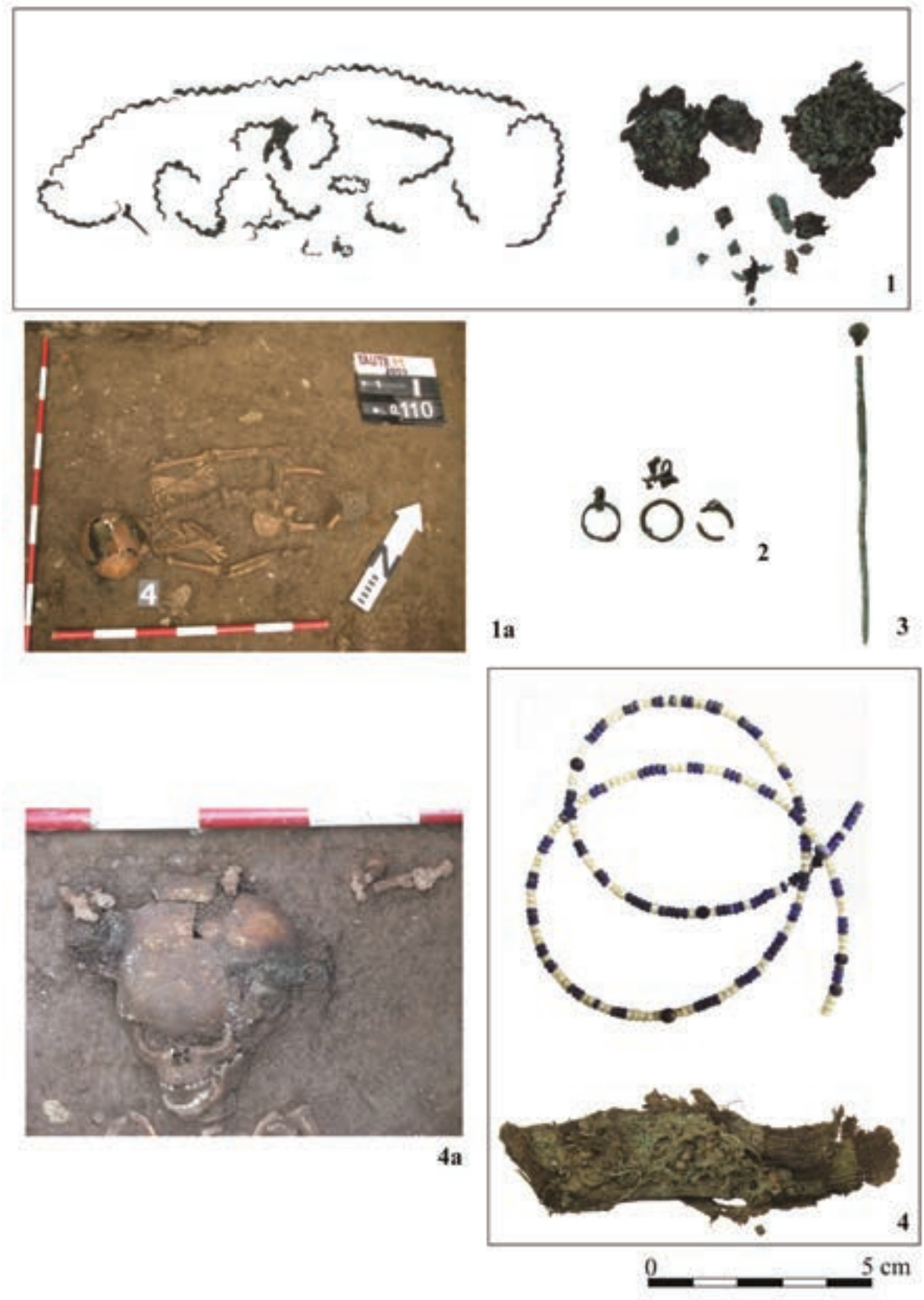

Planşa 10. Biserica reformată din Tăuții Măgherăuș. 1. Bentița (M4/SI); 1a. M4/SI; 2. Verigi cu închizătoare moș și babă (M3/SII); 3. Ac de voal (M6/SII); 4. Bentița cu mărgeluțe (M8/SII); 4a. Detaliu cu M8/SII.

https://biblioteca-digitala.ro

A Comment on the *Contemporary Archaeology Programme*, Romania[1]

RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN, SORIN OANȚĂ-MARGHITU

***Cuvinte-cheie*:** *arheologie; materialitate; represiune politică; comunism; România.*
Keywords: *archaeology; materiality; political repression; communism; Romania.*

After the political changes that occurred in 1989 in Romania, the communist period, which had lasted nearly half a century, became a new field of scientific analysis. In time, a number of new institutes and foundations were tasked, partly or entirely, with researching the communist period, including repression and resistance among their main focuses: the Romanian Academy's National Institute for the Study of Totalitarianism (1993), the Civic Academy Foundation (1994), the Romanian Institute for Recent History (2000) and the Institute for the Investigation of Communist Crimes in Romania (2005). As a novelty for historical research and for the field of archaeology in general, at the time of its establishment the Institute for the Investigation of Communist Crimes in Romania (IICCR) included in its organizational structure a "Special Investigation Department". This department put forward a *Contemporary Archaeology Programme,* which planned to carry out archaeological excavations where victims of communist repression had been buried. As revealed by reports posted on the institution's website[2], IICCR researchers carried out exhumations in numerous places throughout the country.

Following a series of political and institutional changes, towards the end of 2009 the IICCR was restructured and renamed as the Institute for the Investigation of Communist Crimes and the Memory of the Romanian Exile. The Special Investigation Department continued to exist, but no longer carried out archaeological excavations. In this context, the founders of the *Contemporary Archaeology Programme* created, in 2010, the Centre for the Investigation of Communist Crimes in Romania (CICCR) and, as can be learned from the official web page, continued the search and the exhumations in new locations[3]. In 2012, again as the result of political changes, the chair of the CICCR was appointed to lead the Special Investigation Department.

The endeavour undertaken by the *Contemporary Archaeology Programme* promoters is unquestionably commendable – especially as their example was not yet met, until the present date, by any corresponding efforts in the research planning of any of the archaeology institutes and departments in Romania. Thanks to the above mentioned research, the real circumstances of some of the communist repression victims' death were revealed, and, as official documents of the Securitate were proven to have been forged, the perpetrators were indicted (unfortunately without consequences), and, more importantly, the victims' surviving relatives were able to properly bury their dead. Thus, archaeological excavations carried out by the IICCR or CICCR played, or continue to play, a role both towards our knowledge of past events and towards providing moral redress to the victims and their surviving families. At the same time, the *Contemporary Archaeology Programme* also had an educational function: some of the research results were presented to the public in the *Common Denominator: Death* exhibition, held in several cities throughout Romania, including

[1] The Romanian version of this text has been published in Dragoman, Oanță-Marghitu 2013, Chapter 7.
[2] http://www.iiccr.ro/ro/proiecte/investigatii_speciale (accesed: 26 January 2013).
[3]http://www.condamnareacomunismului.ro/Proiecte/Programuldearheologiecontemporană.aspx (accesed: 26 January 2013).

https://biblioteca-digitala.ro

the capital. However, there is one aspect that we consider problematic: due to the research philosophy underlying the *Contemporary Archaeology Programme*, archaeology's very object – materiality – is practically ignored; as a consequence, the resulting narrative is considerably limited. Therefore we consider that some observations are necessary, which do not aim to diminish the merits of the *Programme* at all, but only to highlight certain aspects and thus contribute to a more sensitive understanding of the people and of the items present.

According to the IICCR activity report for 2006, the purpose of the archaeological excavation was to "produce physical evidence to prove the criminal concentrationary nature of the communist regime in Romania, as well as the physical extermination conditions that those imprisoned on political, ethnic and religious criteria were subjected to" (*Report* 2006, 4). The same mention can be found, for example, in the report on the archaeological excavations at Hălmăsău and Şasa-Poieni (both in Bistrița-Năsăud county):

> "The action was prompted by a desire to learn the truth about the tragic death of the six people, in keeping with the IICCR's mission to inform the public opinion about the crimes and injustice committed in the name of 'class struggle' during the communist regime" (Petrov, Budeancă 2007, 17)

After the CICCR was established in 2010, the goal of archaeological research remained unchanged:

> "The Centre for the Investigation of Communist Crimes in Romania aims to carry out activities that would lead to identifying human rights violations in communist Romania, to enhance the dynamics of institutional policies as regards condemning the injustice and crime committed in the name of the communist regime in Romania, to conduct investigations in order to provide the relevant institutions and the public with information on the crimes and injustices committed by the regime, and to support any legislative initiative, court proceedings and scientific research that would lead to condemning those crimes and injustices, legally and morally."
> (http://www.condamnareacomunismului.ro/DespreCICCR/Obiective.aspx)

The IICCR and CICCR approach the archaeological activity as a quest for incriminating "evidence" against the communist regime; hence the inclusion of this word in the title – worthy of a sensational press article – of the Special Investigation Department's report on the excavations at Glodghileşti (Burjuc commune, Hunedoara county): "The mystery of a 1950 summary execution by the Securitate, solved by the Institute for the Investigation of Communist Crimes in Romania. The "unknown hero", as Iosif Orşa was known in the area, was exhumed by the IICCR. Irrefutable proof of execution: a 7.62 mm calibre bullet found among the remains" (Muraru et al. 2007). Bullets seem to be regarded as the most important "evidence" because, as in detective work, they bring a major contribution to solving the case:

> "Two bullets were found on the skeleton, one in the upper back, which had stopped in the spine, and another one in the back of the left hip, which had stopped in the pelvic bone. From the position in which both bullets were found, the conclusion is that the deceased was shot from behind. Also, the skull shows obvious traces of blows, such as orifices and missing parts of the cap, evidence that the deceased was also shot in the head." (Petrov 2009a, 7)

The importance given to bullets as "evidence" is also apparent from some published photos that show tools inserted into the skulls (Petrov, Budeancă 2007, 8), whereby the trajectory of the bullet that ended the victim's life is scientifically illustrated through a post-Hamlet gesture.

https://biblioteca-digitala.ro

In the texts that were published (so far online) objects were only described, without being discussed at all. For example, the report on the archaeological excavations conducted at Băieşti (Pui commune, Hunedoara county) mentioned the items found together with the skeleton, parts of footwear, buttons, a metal plate (probably) from trouser braces, two ammunition clips with five cartridges each and a decorated pocket knife (Petrov 2009b, 4), but the items were not analysed at all. When it does exceed the purely descriptive level, the interpretation of the items pertains to the actions that occurred around them, and not to the items themselves, as can be noted in the following paragraph about a pair of boots:

> "No footwear was found at his feet, but a pair of boots was found in a secondary position at the northern end of the grave, one boot next to the skull of M.1 and another next to the skull of M.3. The boots had been repaired, as the leather soles were covered with rubber patches fastened with small nails on the edges. The presence of the boots in an unnatural position and the absence of footwear on the feet of the deceased might mean two things. One possibility would be that the boots dropped from the victim's feet while the corpse was being handled, and were then thrown to the place where we found them. Another plausible explanation would be that one of the grave diggers could exchange his own footwear, which was perhaps in worse condition, for the better footwear of the victim. If the deceased were brought directly from the Securitate arrest facility, it is likely that their footwear had no shoe laces, which might explain why it was easily removed from the corpses' feet, especially considering the circumstances in which the corpses were put into the common grave." (Petrov 2009a, 8)

The IICCR and CICCR do not seek to understand contemporary material culture in the context of repressive actions, but rather reduce objects to the status of "evidence" of such actions. Rather than analysing and interpreting the materiality of the repression, to reveal what was left unsaid by historical and political discourse, archaeology becomes an annex of a judicial approach, in which objects become pretexts for prosecution. Thus, archaeology is stripped of its emancipating potential and represents instead an extension of the official policy of state institutions.

Recovering memory cannot be reduced to the legal procedure that involves pulling from the solitude of a grave the bones and the few remaining scraps of garments and turning them into "evidence". Archaeology, and even more so the archaeology of communist repression, should be metaphysical and ethical. The grave and the landscape around it are the ideologically planned materiality of oblivion: the absence of the humblest mark, even of a wooden cross, or the disguise of the monotony of the rows of graves in the plots of an ordinary cemetery, or the posthumous solidarity of the marginalised community in a paupers' cemetery, or being dissolved in a cyclical rhythm among the blossoms, the greenery, the autumn's rusty leaves and the snow-covered branches. Archaeology should see these things, research them in their long duration, and note them; words should adorn the graves' destitution and solitude in the same way flowers do. Exhumation is the meeting of the moment of the burial with our present moment, a meeting which cancels the long posthumous oblivion to which the prisoner was sentenced; it finally brings the end of the long course of humiliation, torture, suffering, prayers and tears. The memory of those sentenced to oblivion needs to be restored through the archaeology of the remaining material traces. A prisoner who was brutally torn from his family and friends, physically annihilated, and deleted from memory, is re-socialised and re-introduced in the community not as a legal evidence, but as a person with a life story: childhood, beloved books, letters, objects, rises and falls, failures and courage, friends and enemies, family and colleagues, dreams and surrender. An archaeology of repression cannot be reduced to exhumation alone.

https://biblioteca-digitala.ro

Archaeology needs to recover the memory of the entire communist regime trauma: excavations in the villages of those who were deported to the Bărăgan plains, to labour camps and prisons, the study of the items that belonged to the prisoners, and the memories of those who knew them, gathered in an oral history project.

A burial place also has a certain biography, from the moment the prisoner's body is deposited into the grave and until the present moment. The material traces of this biography can offer a glimpse into certain issues that were concealed by communist ideology. For example, after the death of the Greek Catholic Bishop Vasile Aftenie in the custody of the Securitate and his burial in the Bellu Catholic Cemetery in Bucharest, his grave became a pilgrimage destination, and there were testimonies of its miracles. Through the bones, the Grace of God radiated into the proximal materiality: the funereal cross, the items that belonged to the bishop (his clothing and footwear) and the soil in the grave had become a symbolic extension of his body. The soil, classified according to modernist logic as "nature", acquired in this case a material dimension, and could be considered as a sacred object: during the archaeological excavation that was carried out when the bishop Vasile Aftenie's remains were exhumed (Dragoman et al. 2012), a man came and insisted to be allowed to take some soil from the grave pit. The coins that had been put into the soil of Vasile Aftenie's grave over a long period of time, as well as a small bottle containing a request to lift a curse (*ibid.*), reveal how faith, pilgrimage and prayer were perpetuated during the oppressive regime, in contrast to the official image of the formation of the new man, the atheist builder of communism – an image that is perpetuated in the public space today by a discourse claiming that the masses were transformed by communism while the elites resisted by culture.

The exemplarity of memory (Todorov 1999), the need to assign meaning in the present to the suffering and the sacrifices of the past, refers to recovering thus the whole biography of the grave and, above all, the memory of the prisoners, and not to transforming them into a science object by means of dry and technical and brief excavation reports, nor to annulling their identities once more through meta-narrative exhibitions of post-communist anti-communism, or by reducing them to mere statistical figures.

The archaeology of communist repression should be extended to include the archaeology of repression in the modern Romanian state: common graves, cemeteries, concentration camps and other testimonies of the action taken by the state against legionary opponents (during the rule of King Carol II and Marshall Ion Antonescu), as well as the material traces of the Holocaust (during World War II). Rather than a relativisation of the communist regime crimes, such an archaeological approach to repression throughout its duration might reveal the Romanian state's "innocence loss" as early as the interwar period; confiscation of assets and property, imprisonment, torture, summary executions, deportation, and sentencing people to oblivion had become repressive practices even before communism. The trauma of the past ought to pull us out of our apathy, indifference, obedience, and make us more sensitive to the suffering around us. The firmness and depth of convictions and faith, as well as total political involvement, stand in contrast to the perpetually postponed efforts of the self-appointed representatives of the elite to acquire a backbone during their evolution from the communist party newspaper's editorials to sensationalist tabloid news, from anthologies of literature for the communist youth to self-help books on how to succeed in love and business, or surprising leaps from the Socialist International to the European People's Party.

https://biblioteca-digitala.ro

References

Dragoman, Oanță-Marghitu 2013 — R.-Al. Dragoman, S. Oanță-Marghitu, *Arheologie şi politică în România*, BiblMarm 4, Baia Mare, 2013.

Dragoman et al. 2012 — Al. Dragoman, S. Oanță-Marghitu, N. Palincaş, T. Vasilescu, *Raport arheologic privind exhumarea episcopului greco-catolic Vasile Aftenie (1899-1950), Cimitirul Bellu catolic, Bucureşti*, în PS Sa Mihai Frățilă (ed.), *Episcopul greco-catolic Vasile Aftenie (1899-1950). 60 de ani de la trecerea în eternitate. Rapoartele asupra deshumării osemintelor sale, 12-14 mai 2010*, Târgu-Lăpuş, 2012, 55-76.

Muraru et al. 2007 — A. Muraru, C. Budeancă, M. Bumbeş, *Misterul unei execuții sumare a Securității din 1950, dezlegat de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România. 'Eroul necunoscut', asa cum era ştiut Iosif Orşa în zonă, a fost exhumat de IICCR. Proba incontestabilă a execuției: un glonț de calibrul 7,62 mm găsit între rămăsițele pământeşti*, http://www.iiccr.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/iosif_orsa.pdf (accessed: 26 January 2013).

Petrov 2009a — Gh. Petrov, *Raport privind acțiunea de căutare şi deshumare a unor victime ale Securității în hotarul satului Nepos, com. Feldru, jud. Bistrița-Năsăud*, http://www.iiccr.ro/pdf/ro/rapoarte/raport_nepos.pdf (accessed: 26 January 2013).

Petrov 2009b — *Raport privind deshumarea osemintelor lui Vitan Petru în hotarul satului Băiesti, com. Pui, jud. Hunedoara*, http://www.iiccr.ro/pdf/ro/rapoarte/raport_baiesti.pdf (accessed: 26 January 2013).

Petrov, Budeancă 2007 — Gh. Petrov, C. Budeancă, *Raport privind sondajele arheologice efectuate în satul Hălmăsău, com. Spermezeu, şi pe dealul Şasa-Poieni (jud. Bistrița-Năsăud) 24-25.04.2007*, http://www.iiccr.ro/pdf/ro/investigatii_speciale/raport_spermezeu.pdf (accessed: 26 January 2013).

Raport 2006 — *Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România. Direcția generală investigații. Raport de activitate (mai-decembrie 2006)*, http://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/rapoarte/raport_de_activitate_2006.pdf (accessed: 2 January 2012).

Todorov 1999 — T. Todorov, *Abuzurile memoriei*, Timişoara, 1999.

https://biblioteca-digitala.ro

Comentariu cu privire la *Programul de Arheologie Contemporană*, România

(Rezumat)

Textul de față este o critică la adresa *Programului de Arheologie Contemporană* inițiat şi derulat de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc (Bucureşti) pentru a documenta "caracterul concentraționar criminal al regimului comunist din România" (*Raport* 2006, 4). Argumentăm că, în cadrul *Programului*, arheologia este transformată într-o anexă a unui demers politic de condamnare a comunismului, într-o simplă prelungire a politicii oficiale a statului. În contrast, considerăm că arheologia trebuie să se ocupe de analizarea şi interpretarea materialității represiunii, să scoată la iveală lucruri nerostite de discursurile istorice sau politice. Mai mult decât atât, suntem de părere că o arheologie a represiunii comuniste ar trebui extinsă cu una a represiunii în modernitatea statului român.

Radu-Alexandru DRAGOMAN
Vasile Pârvan Institute of Archaeology of the Romanian Academy
al_dragoman@yahoo.com.

Sorin OANȚĂ-MARGHITU
National Museum of Romanian History
sorinoanta@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

Manifest pentru o arheologie critică a capitalismului din România

RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN, SORIN OANȚĂ-MARGHITU

Cuvinte cheie: *Arheologie; materialitate; critică; capitalism; România.*
Keywords: *archaeology; materiality; critique; capitalism; Romania*

„Simți că e nevoie de multă negare şi nesfârşită împotrivire sufletească pentru a nu ceda, a nu te supune impresiei, a nu te pleca în fața faptului şi a nu-l adora pe Baal, adică a nu lua ceea ce există drept propriul tău ideal." (Dostoievski 1968, 89)

Arheologia trecutului recent şi contemporan reprezintă un câmp de cercetare bine individualizat în cadrul disciplinei, dovadă numeroasele şi diversele lucrări publicate, precum şi apariția în anul 2014 a primului număr din *Journal of Contemporary Archaeology*. În România, arheologia trecutului recent şi contemporan a abordat până acum aproape exclusiv tema represiunii şi rezistenței din perioada comunistă (vezi *e.g.* Dragoman 2015). A fost înființat chiar şi un institut de cercetare având drept obiectiv documentarea necesară unui proces de condamnare oficială a crimelor politice comise în perioada comunistă şi, prin extensie, a comunismului în general – Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului din România, redenumit în anul 2009 Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului şi Memoria Exilului Românesc (I.I.C.C.M.E.R.), aflat în subordinea Guvernului României. Cu unele excepții, cum ar fi, spre exemplu, săpăturile arheologice efectuate de autori în fosta colonie de muncă forțată din perioada comunistă de la Galeşu (în anul 2014), I.I.C.C.M.E.R. a susținut cu precădere demersuri de arheologie legală. În proiectele I.I.C.C.M.E.R., arheologia a fost anexată unei acțiuni juridice şi politice de condamnare a comunismului şi simplist utilizată ca instrument util în colectarea de „probe". Cu alte cuvinte, în loc să urmărească rolul culturii materiale în existența represiunii şi a rezistenței, şi a ce numim „comunism" în general, să scoată la iveală aspecte ignorate sau trecute sub tăcere de discursurile istorice sau politice, filosofia de cercetare a I.I.C.C.M.E.R. a redus arheologia la o simplă prelungire a politicii oficiale a instituțiilor statului (vezi Dragoman, Oanță-Marghitu 2013, 178-184).

Mai mult decât atât, în contrast cu interesul oficial pentru perioada comunistă, arheologia perioadei de după 1989, marcată de ideologia capitalistă, a fost complet ignorată, dovadă absența oricărui demers în acest sens. Nu a fost înființată nicio instituție care să cerceteze, inclusiv arheologic, capitalismul: spre exemplu, în cadrul Academiei Române există un Institut Național pentru Studiul Totalitarismului, dar nu şi unul pentru studiul capitalismului. În cazul specific al arheologiei, deşi se tot clamează racordarea cercetării româneşti cu cea internațională, în România nu există publicații dedicate capitalismului, precum cele întâlnite în spațiul anglo-saxon (*e.g.* volumele din seria Contributions to Global Historical Archaeology). Pentru a-l studia arheologic nu trebuie aşteptat ca sistemul capitalist din România să devină definitiv *trecut*. În acest sens menționăm atitudinea unora dintre arheologii sudamericani care şi-au propus în anii 1970 construirea unei arheologii sociale, inevitabil critice la adresa ideologiei dominante a prezentului lor – neocolonialismul nordamerican şi al transnaționalelor –, parte dintre ei riscând mult în condițiile în care nu aveau libertate de exprimare în țările lor (*Reunión* 1976).

*

Intelectualii ne spun că au practicat „rezistența prin cultură" în timpul comunismului. Apoi, condițiile politice favorabile le-au permis să se metamorfozeze în

https://biblioteca-digitala.ro

„elite" şi acum, din această poziție înaltă căpătată prin smulgerea aristocratică din mijlocul turmei, sunt evaluatori într-o competiție de proiecte care decid invariabil că doar capitalismul trebuie „implementat". Cei mai mulți privesc „capitalismul" ca pe un aparat performant care doar trebuie exportat şi montat. Într-adevăr, capitalismul a reuşit să ocupe neoliberal spațiul public din România. Instalat comod în scaunul ergonomic al puterii şi dominației, capitalismul toarnă cu iscusință noul aliaj dintre obiecte şi cuvinte în tiparele produse de cei mai buni experți, ciopleşte durabil chipul competent al realității, ne simplifică global şi profitabil peisajele la cele câteva trăsături de penel verificate de piață. A devenit un stil de viață, un mod colectiv de a gândi şi trăi. A devenit religie. Rostiți „sărăcie" şi vi se va răspunde „populism"; „săraci" – „asistați"; „măsuri sociale" – „pomeni electorale"; „credință" – „evul mediu"; „ortodoxie" – „înapoiere"; „egalitate, emancipare, respect" – „comunism". Specialişti improvizați ne spun că ruinele industriale din România sunt probe ale eşecului comunismului, în timp ce aceeaşi tristețe a ruinelor industriale din Occident capătă entuziast trăsături progresiste desenate de „firescul" procesului de „dezindustrializare". Patronii şi angajații, puterea şi opoziția, ziarele şi televiziunile, intelectualii şi poeții „de dreapta" trimit în rafale evlavioase cuvântul „investiții", un termen care în România desemnează caracterul asistat al capitalismului. Corul de experți, tehnocrați, analişti, „formatori de opinie" ne asigură că nimic mai bun decât capitalismul nu poate urma, ci doar utopii periculoase. Critica şi protestul ar trebui să urmărească bursa pentru a nu perturba mersul firesc al pieței. Sunt bune doar dacă nu deranjează prea tare, doar dacă se vând bine pentru că acum totul a devenit marfă. În România, până şi postmodernismul, care odinioară constata decesul marilor poveşti, s-a metamorfozat într-o odă închinată unei singure metanarațiuni în care democrația a socotit de cuviință să se împreuneze cu „postmodernismul" şi „relativismul", „explozia informațională" şi „hedonismul", „nihilismul" şi „anarhia", „revoluția sexuală" şi „economia de piață" (Cărtărescu 2010).

*

În 1900, Ivan Alekseievici Bunin scria:

„Dar iată că în stepă au început să apară nişte oameni veniți pentru întâia oară pe aceste meleaguri. Tot mai mulți se ivesc pe drumul dinspre oraş, tot mai mulți îşi fac tabără la marginea satului. Noaptea aprind focuri mari de vreascuri, împrăştiind întunericul, iar umbrele flăcărilor aleargă departe pe drum. O dată cu ivirea zorilor, ies pe câmp şi, cu burghiuri mari, sfredelesc pământul. Toată preajma e neagră de atâtea grămezi de pământ, care se ridică peste tot, ca nişte morminte. Oamenii calcă în picioare, fără milă, secara prăpădită care mai creşte ici-colo, fără s-o fi semănat cineva; aruncă fără milă pământul peste ea, pentru că ei caută izvoarele unei noi fericiri, ale unei noi vieți, le caută în măruntaiele pământului, acolo unde se ascund talismanele viitorului…

Minereul! Poate că aici, în curând, coşuri de uzine îşi vor înălța fumul, în locul vechiului drum se va întinde o cale ferată trainică şi se va ridica un oraş pe vatra acelui mic sat sălbatic. Şi ceea ce cândva, în trecut, sfințise viața de aici – crucea cenuşie căzută astăzi la pământ – va fi uitată de toată lumea… Oare cu ce îşi vor sfinți oamenii noi viața lor nouă? Cui vor cere ei să le binecuvânteze munca lor avântată, plină de vigoare?" (Bunin 1968 [1900], 112)

Capitalismul nu doar se „implementează", ci este devenire. Capitalismul distruge, este construit, este zilnic reprodus şi şlefuit. Nu există doar necunoscuții care ne sfredelesc pământul, ci noi înşine suntem obligați să ne călcăm continuu secara în picioare. Noi însă trebuie să trecem dincolo de cuvinte, şi materialitatea ne va dezvălui cu totul altceva decât laptele şi mierea pe care propaganda le toarnă în urechi. Urmându-l pe Bjørnar Olsen (2010), pornim de la premisa că pentru a înțelege capitalismul românesc nu sunt suficiente sursele scrise, de oricare natură ar fi ele, şi cele orale, ci este absolut necesară studierea dimensiunii

https://biblioteca-digitala.ro

sale fizice, materiale. Se pot invoca nenumărate istorii ale capitalismului sau perspective sociopolitice, dar poveştile elementelor de cultură materială ce compun capitalismul lipsesc. Altfel spus, propunem o depăşire a nivelului discursiv, antropocentric privind capitalismul, şi pledăm pentru introducerea materialității în studierea acestuia. În felul acesta ar putea fi analizat procesul de devenire a capitalismului.

Noi spunem: arheologia trebuie să cerceteze „mormintele" comunismului şi capitalismului, burghiul şi peisajul rănit, carierele şi minele, platformele şi câmpurile petroliere, haldele industriale, ruinele şi gropile de gunoaie, munții şi dealurile dezgolite, văile astupate şi apele secate, design-ul produselor, arhitectura clădirilor şi monumentele care celebrează într-o formă sau alta capitalismul. Prin intermediul materialității vom înțelege semeția utopiei, deşertăciunea dorinței de eternitate a ideologiilor. În ruine vom descoperi nu abateri eşuate de pe poteca progresului, ci doar ruine lipsite de talismanele şi nestematele visate şi promise. Noi vom citi chipul schimbător al acestui proiect secular veşnic nefinalizat care visează ruina ca temelie a noilor utopii, proorocirea „de apocalips care se săvârşeşte în fața ochilor" (Dostoievski 1968, 89).

*

La fel ca în perioada comunistă, noul oraş îşi răsare zorii de aluminiu tot peste ruinele arhitecturii interbelice, iar blocurile şi magazinele ceauşiste, străzile şi bulevardele şi chiar viețile noastre, toate capătă sens doar împodobite de reclame şi bancomate şi doar oglindite în sticla monumentelor dedicate capitalului care transformă totul într-un prezent continuu, fericit, extatic, abundent.

Noi spunem: trebuie analizate bunurile de consum în masă, de la cutii de bere, telefoane mobile şi autoturisme la pixuri şi şepci. Privirea arheologică trebuie să poposească pe noua arhitectură urbană: bănci, clădiri pentru birouri, firme, super- şi hypermarketuri. Arheologia trebuie să analizeze lumea produselor realizate cu ocazia unor proiecte finanțate de instituții, fundații sau O.N.G.-uri care promovează valorile capitaliste şi globaliste: design-ul, calitatea şi lanțul tehnologic al producerii cărților, diplomelor, afişelor, *web-site*-urilor etc. Arheologia trebuie să despoaie de zorzoane clădirile şi obiectele, mesajele şi fericirea virtuală care ne parazitează spațiul public. Pentru asta este de ajuns să ne descriem minuțios ulițele satelor depopulate şi bătrânii care cerşesc în fața templelor consumului.

*

Capitalismul a devenit religie în România, în timp ce diverşi pamfletari încearcă să ne convingă haios la televizor că religia înseamnă retard mental. Cozile pelerinilor la mănăstiri sunt prezentate drept mărturii ale înapoierii medievale, în schimb aglomerația de Crăciun din supermarket ar fi un indiciu promițător al civilizării. Intelectualii umanişti, politicienii cu breton şi *oengeuri* dezinteresat subvenționate cer ca religia să fie alungată protestant din şcoli în spațiul privat, şi în acest timp ne ducem copiii la grădinița de stat „îmbrăcați de Halloween", o sărbătoare de racordare la valorile occidentale. Icoanele sunt alungate din şcoli şi s-ar zice că există o grijă de a deschide ochiul critic al oamenilor încă din frageda lor copilărie, să gândească, nu să creadă.

Noi spunem: în răspăr, privirea arheologică ar trebui să vadă tocmai intenția ideologiei de a se naşte ca o nouă religie, de a clădi un nou spațiu, un nou timp, chiar şi Omul Nou, cu noi credințe şi ritualuri, prin cuvinte şi materialitate, în diferite versiuni, pe măsură ce încercările eşuează în succesiune, construcții ridicate periodic peste dărâmături.

*

https://biblioteca-digitala.ro

Capitalismul este păzit şi exportat prin intermediul unui întreg sistem militar îndreptat costisitor împotriva oricărei ameninţări la adresa zeului Profit şi preceptelor sale. Jurnalişti parţial independenţi popularizează belicos cuvintele care deocamdată nu se pot rosti oficial, ne pregătesc pentru apărarea eroică a „parteneriatului strategic". Editorialişti, comentatori şi postaci ne descriu cu subînţeles alcoolismul, decăderea, „hiper-mortalitatea" şi toate păcatele duşmanilor care ar trăda evidenta inferioritate, înscrisă ştiinţific în codul lor genetic (critica unor astfel de discursuri, Dogaru 2015). În vocabularul represiv al aparatului comunist, termenii „oponent", „bandit", „legionar" şi „lacheu al anglo-americanilor" erau sinonimi. Astăzi, dicţionarul intelectualităţii centrale traduce „oponent" prin „comunist" sau „fundamentalist ortodox", în timp ce în mediul virtual naţional se vântură liste cu „putinişti" şi „vânduţi ruşilor".

Noi spunem: arheologia trebuie să aducă în peisajul contemporan materialitatea conflictelor care au rezolvat mondial crizele modernităţii, urmele, amprentele şi ruinele care contrazic notele triumfalist-eroice din discursuri, lecţii de istorie, filme şi romane. Arheologia trebuie să expună tuşele industriale ale cazematelor care odinioară aşteptau zadarnic invazii (Dragoman, Oanţă-Marghitu 2013, 185-198), teroarea circulară a gropilor de obuz şi greutatea schijelor găsite în umplutura lor care mărturisesc fragilitatea vieţii în confruntarea cu moartea dilatată tehnologic. Aşa cum bazele militare sovietice din Cuba sunt astăzi studiate arheologic (*e.g.* Burström et al. 2009; 2013), la fel ar trebui cercetate şi unităţile militare (post)comuniste dezafectate, ferite încă de interesele imobiliare. Până când bazele militare americane vor fi subiect de analiză, trebuie cercetate fizionomia şi anatomia armelor, stilistica uniformelor, arhitectura şi ritualurile asociate paradelor militare, monumentele naţionale ce comemorează războaiele purtate de parteneri (de multe ori chiar împotriva României), materialitatea propagandei de război.

*

Arheologia a fost şi ea transfigurată de noua ideologie. Limba a fost managerial decorată pentru a construi realitatea performantă. Ernst Jünger (2004, 280) scria: „Pentru a distruge Mecca e suficient un fir de telegraf". Cuvintele-cheie ale noii limbi de lemn şterg alteritatea trecutului şi diferenţele dintre perioade şi epoci. În textul arheologic, trecutul este organizat managerial, obiectivele şi fazele cercetării devin personaje principale, siturile arheologice sunt ierarhizate în diferite categorii de importanţă care determină „prioritizarea" cercetării acestora şi „valorificarea rezultatelor". Trecutul este distilat în „proiecte" care trebuie să fie făcute „vizibile" atât pentru „marele public", cât şi pentru „contractorii de proiecte de infrastructură". Spaţiul, peisajele şi patrimoniul capătă sens doar transformate în marfă şi reclamă prin politicile de valorificare turistică.

Noi spunem: arheologia are un rol important în măsura în care, prin înnoirea abordărilor sale, produce interpretări ale alterităţii trecutului care nu pot fi manipulate de discursurile ideologice. Scriitura arheologică trebuie să recicleze toate deşeurile lingvistice, să le transforme în nestemate tocmai pentru a le arunca în derizoriu. Mai spunem că arheologia găseşte aliaţi de nădejde în poezie şi metaforă pentru a descrie cu acurateţe misterul întâlnirii dintre prezent şi trecut.

*

Expoziţiile arheologice, întrupări materiale ale textelor, exprimă palpabil ştergerea alterităţii trecutului.

Noi spunem: expoziţiile ar trebui interpretate ca orice context arheologic. Arheologia trebuie să măsoare distanţa dintre violenţa smulgerii obiectelor din constelaţia originară de semnificaţii – din ruine, gropi, locuinţe şi morminte – şi rigiditatea unicului lor sens

https://biblioteca-digitala.ro

mortificat în sticla vitrinelor. Şi astfel vom descrie precis scena pe care obiectele din trecut sunt domesticite şi manevrate pentru a rosti adevărurile utopiei de astăzi şi vom demonta acel mecanism verificat ideologic care ne propagă circular ideea că acestea sunt legitime tocmai pentru că ar exista dintotdeauna.

*

Spaţiul şi timpul în care se desfăşoară practica arheologică sunt programate capitalist. Institutele şi muzeele, departe de a deveni comunităţi ale cunoaşterii, s-au transformat într-un câmp de piramide ierarhice în care locul fiecăruia este bine fixat. Devenim cuvinte care umplu rubricile analizelor SWOT făcute de manageri, devenim „puncte tari" şi „puncte slabe", „blazaţi şi lipsiţi de autoritate" sau „cu deficienţe în asumarea responsabilităţilor" sau neadaptaţi „cerinţelor de eficienţă şi mobilitate cerute de epoca noastră" (Oberländer-Târnoveanu 2013, 199). Unii şi-ar dori, într-un limbaj ce aminteşte de filmele americane cu gangsteri, o legislaţie a muncii care să permită „penalizarea sau chiar eliminarea persoanelor cu grad redus de competenţă profesională şi iniţiativă" (Oberländer-Târnoveanu 2013, 199). Se reproşează că nu participăm la „proiecte". Suntem puşi în competiţie, suntem îndemnaţi să ne căţărăm cât mai rapid spre vârf şi se spune că trebuie să ne dorim o „carieră" reuşită.

Noi spunem: arheologia trebuie să treacă, dincolo de cristalul optimist al legislaţiei şi de aparenta ordine instaurată managerial, în banalul birocraţiei care construieşte cotidian puterea şi dominaţia, docilitatea şi obedienţa. Nimic nu trebuie omis: agende de lucru şi interpretări, burse şi granturi, decizii şi rezoluţii, cereri şi note de fundamentare, standarde şi proceduri, rapoarte de activitate lunare, semestriale şi anuale, planuri de cercetare, şedinţe operative şi de control managerial intern, vernisaje şi toate dispozitivele ritualice prin care managerii, prin gesturi şi cuvinte, reproduc capitalismul, îşi naturalizează şi legitimează poziţia şi îşi rostesc şi răspândesc cuvintele noii limbi de lemn care ne desfigurează viaţa. Apoi, ar trebui rostite şi celelalte lucruri care nu-şi găsesc locul în discursul arheologic: posibilităţi de angajare, surse de finanţare, relaţii de putere, salarii şi condiţii de lucru – atât pentru arheologi, cât şi pentru lucrătorii angajaţi pentru săpături. Şi atunci vom înţelege că zilnic trăim şi construim un capitalism foarte diferit de produsul frumos ambalat pe piaţa ideilor conforme.

*

Cercetarea este cuantificată matematic, în timp ce dezbaterea îmbracă haine tabloide. În reviste nu mai sunt discutate idei, ci autorii acestora. Criticile sunt respinse vehement, răspunsurile opărite sar în echer peste argumente direct la epitete: „incompetent", „impostor", „refulat", „frustrat", „oportunist". Arheologi aglutinaţi în reţea cântăresc derivat perspectivele, interpretează în direct şi socializează aceleaşi idei în costum şi cu cravată până le aduc în poziţie de drepţi. Aici se împletesc suave acorduri transatlantice (care îţi stabilesc procesualist orientarea politică doar citindu-ţi referinţele bibliografice) cu solo-uri viguroase care recomandă medical ideile benefice până la 30 de ani şi cum ar fi normal să gândeşti la vârsta matură pe care ai atins-o. Aici, başii – care odinioară cutremurau biblic situri arheologice descoperite pe autostrăzile patriei – te dojenesc acum mămos cu arătătorul. Aici pluteşte dorinţa de clasicizare încă din timpul vieţii, aici este spaţiul lui „eu însumi am scris", aici se sărbătoreşte bechtelian caracterul englez al limbii finanţării, aici gravitaţia şi neoliberalismul sunt la fel de naturale.

Noi spunem: rămas bun! Vremea dezbaterii a trecut. Vom doborî cuvintele de pe cerul salubrizat al propagandei şi al lucrurilor de la sine înţelese. Vom aduce cuvintele în compasul prafului de pe drum unde le vom calcula civilizat volumetria slujirii dominaţiei. Vremea dezbaterii a trecut. A venit vremea mărturisirii.

https://biblioteca-digitala.ro

*

Avem credința că responsabilitatea față de aproapele nostru constă tocmai în abordarea ştiințifică, critică, a ideologiei dominante. Zahar Prilepin, un binecunoscut scriitor rus contemporan, tată a patru copii şi foarte legat de valorile familiei, care şi-a asumat statutul de membru în ilegalitate al unui partid politic anticapitalist, naționalist şi anti-Putin, spunea: „Mă ocup de politică exclusiv din teamă pentru viitorul copiilor mei. În ce fel de țară vor trăi ei? Asta mă preocupă. Doresc ca țara asta să fie una normală" (Zahar Prilepin în Ernu 2012, 265-266). Ce înțelegem noi printr-o „țară normală"? O țară lipsită de orgoliul celor care se cred „mai mari" şi „elite", o țară cu oameni care slujesc tuturor celorlalți, nu aşteaptă sau pretind să li se slujească, o țară în care cetățenii au grijă de cei „preamici", îi hrănesc pe cei flămânzi, astâmpără setea celor însetați, primesc pe cei străini, îmbracă pe cei goi, cercetează pe cei bolnavi, vizitează pe cei aflați în temnițe (Matei, 20:25-28; 24:31-46). O țară cu oameni care au dragoste nu doar pentru aproapele lor, oricare ar fi acela, ci şi pentru întreaga Creație şi toate creaturile, oricât de mărunte, inclusiv pentru obiecte.

„Noi trăim, în conştiința noastră, cu gândul neapăratului refuz al tendinței de a domina, de a stăpâni asupra oricui altcuiva, de a poseda bogății materiale, lucruri prin care am pierde dreptul de a vorbi cu cei înjosiți şi batjocoriți. Mai bine sărăcie de bunăvoie, decât îmbogățire prin asuprirea fratelui. Mai bine ne este să murim ca nişte «neînsemnați» ai societății, decât să ne proslăvim pentru a fi stăpânit asupra «acestor mici». Mai bine să nu ne lăsăm numele pe Pământ, decât să ne înscriem numele în Istoria Pământului cu sângele fraților. Spre a ne apăra mica noastră libertate noi urmăm principiului de a nu atenta asupra libertății celuilalt." (Sofronie 2015, 91)

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Bunin 1968 [1900] — I. A. Bunin, *Epitaful*, în: I. A. Bunin, *Nuvele şi povestiri*, vol. 1, Bucureşti, 1968 (1900), 108-112.

Burström et al. 2009 — M. Burström, T. Diez Acosta, E. González Noriega, A. Gustafsson, I. Hernández, H. Karlsson, J. M. Pajón, J. R. Robaina Jaramillo, B. Westergaard, *Memories of a world crisis. the archaeology of a former Soviet nuclear missile site in Cuba*, JSA 9, 3, 2009, 295-318.

Burström et al. 2013 — M. Burström, A. Gustafsson, H. Karlsson, *From nuclear missile hangar to pigsty: an archaeological photo-essay on the 1962 world crisis*, în: S. Bergerbrant, S. Sabatini (ed.), *Counterpoint: essays in archaeology and heritage studies in honour of Professor Kristian Kristiansen*, BAR International Series 2508, Oxford, 2013.

Cărtărescu 2010 — M. Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*, Bucureşti, 2010.

Dogaru, C. 2015 — C. Dogaru, *Presa sub arme: între ură şi apel democratic la cenzură*, http://www.criticatac.ro/27593/presa-arme-intre-ur-apel-democratic-la-cenzur/ (accesat: 23 aprilie 2015).

Dostoievski 1968 — F. M. Dostoievski, *Însemnări de iarnă despre impresii de vară*, în: *Opere* 4, Bucureşti, 1968, 58-127.

Dragoman 2015 — R.-Al. Dragoman, *Materialitatea Experimentului Piteşti: eseu arheologic despre memoria represiunii şi rezistenței în România comunistă / Materiality of the Piteşti Experiment: an archaeological essay on the memory of repression and resistance in Communist Romania*, BiblMarm 5, Baia Mare, 2015 (în curs de apariție).

Dragoman, Oanță-Marghitu 2013 — R.-Al. Dragoman, S. Oanță-Marghitu, *Arheologie şi politică în România*, BiblMarm 4, Baia Mare, 2013.

Ernu 2012 — V. Ernu, *Inteligheția rusă azi. Interviuri, discuții, polemici despre Rusia de ieri şi de azi*, Chişinău, 2012.

Jünger 2004 — E. Jünger, *Pagini din Kirchhorst. Coliba din vie. Ani de ocupație*, Iaşi, 2004.

Oberländer-Târnoveanu 2013 — E. Oberländer-Târnoveanu, *Raport de management. 2013. Muzeul Național de Istorie a României*, http://www.cultura.ro/uploads/files/Muzeul_National_de_Istorie_a_Romaniei_-_Raport_de_activitate_pentru_anul_2013.pdf (accesat: 21 ianuarie 2015).

https://biblioteca-digitala.ro

Olsen 2010 — B. Olsen, *In defense of things: archaeology and the ontology of objects*, Lanham – New York – Toronto – Plymouth, 2010.

Reunión 1976 — *Hacia una arqueología social (Reunión en Teotihuacan, octubre de 1975)*, México, 1976.

Sofronie 2015 — Arhimandritul Sofronie, *Scrisori către familia Protoiereului Boris Stark*, Suceava, 2015.

https://biblioteca-digitala.ro

Manifesto for a critical archaeology of capitalism in Romania

(Abstract)

This text is a manifesto for a critical study of the material dimension of capitalism (i.e. neoliberalism) in Romania, in all its aspects: pro-capitalist types of discourse; restructuring the discipline in accordance with the values of contemporary capitalist ideology; the material culture of everyday life, public space and economic projects in capitalist society; the material dimension of legitimation and promotion of capitalist ideology; the material apparatus of the military system mobilized to defend and export capitalism in Eastern Europe; etc. We argue that, conceived in this way, archaeology should become a form of resistance to and action against capitalist ideology.

Radu-Alexandru DRAGOMAN
Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", Bucureşti
al_dragoman@yahoo.com.

Sorin OANȚĂ-MARGHITU
Muzeul Național de Istorie a României, Bucureşti
sorinoanta@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Contribuții la istoria muzeului băimărean, 1898-2014

VIOREL RUSU, LUCIA POP

Cuvinte cheie: *Baia Mare, Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş, colecții muzeale.*
Keywords*: Baia Mare, Maramureş County Museum of Histoy and Archaeology, museum' collections.*

Conturarea, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, la nivelul comunității băimărene, a unor colecții de „obiecte vechi", relativ modeste numeric dar valoroase din punct de vedere documentar-istoric, a fundamentat şi susținut ideea păstrării şi valorificării acestora întrun context instituționalizat, idee favorizată şi de fenomenul general de creştere exponențială a interesului public față de vestigiile şi mărturiile trecutului. De cele două momente importante din istoria muzeului băimărean, respectiv înființarea *Asociației Muzeale Băimărene* (1899, 31 august) şi a *Muzeului Orăşenesc Baia Mare* (1904, 19 iunie) este strâns legat numele istoricului băimărean, dr. Schönherr Gyula (1864-1908), membru corespondent al Academiei de Ştiințe Ungare din Budapesta, personalitate marcantă în domeniul cercetării istorice şi a culturii în general. Acesta a manifestat de timpuriu interes față de ştiința istoriei, el organizând, în aprilie 1877, o expoziție de arheologie în curtea "casei mari" (strada Horea), reluată după patru ani într-o manieră care tindea spre perfecționism[1].

Sistematizarea şi dezvoltarea colecțiilor muzeale, inventarierea pe baza unor criterii ştiințifice au fost pentru dr. Schönherr preocupări constante care au determinat şi accelerat procesul de instituționalizare a nucleului cultural, tezaurizator al mărturiilor trecutului. Registrele de inventar ale colecțiilor, acum documente istorice, rubricatura lor, modalitatea de completare, informațiile privind proveniența pieselor demonstrează rigurozitatea şi atenția deosebită față de bunurile ce aparțineau comunității.

O caracteristică generală pentru istoria instituțiilor muzeale transilvane din a doua jumătate a secolului XIX şi începutul secolului XX, este înființarea acestora pe fundamentul unor colecții publice şi cu sprijinul nemijlocit al societăților de arheologie şi istorie, societăți „susținătoare de muzeu" care aveau misiunea de a ocroti colecțiile, ferindu-le de înstrăinare sau distrugere, îmbogățindu-le şi făcându-le cunoscute prin publicații şi expoziții[2]. Cum era şi firesc, constituirea colecțiilor, în majoritate prin donații, a influențat profilul muzeelor în general, deci şi a muzeului băimărean. „Ca şi oricare muzeu care se îmbogățeşte numai prin donații şi depozite, sporirea colecțiilor anevoios progresează şi nu se poate dezvolta sistematic într-o direcție unitară, predilecțiile şi valorile donatorilor vor determina vrând nevrând caracterul muzeului"[3].

Din aceste motive şi din nevoia de sprijin financiar, muzeele „singuratice" au solicitat sprijinul statului. Înființarea în anul 1898 a Inspectoratului General al Muzeelor, existența unui Regulament de funcționare au constituit fundamentul organizatoric al muzeelor transilvane. Muzeele constituite pe baza colecțiilor particulare au continuat să existe dar s-a creat o relație favorabilă cu muzeele preluate de stat. Un mare câştig în evoluția lor a fost pătrunderea oamenilor de specialitate şi în sistemul fragil al muzeelor de provincie. Din acest punct de vedere muzeul băimărean a fost avantajat de prezența şi activitatea istoricului Schönherr Gyula, care de la început a imprimat un vădit caracter ştiințific activității muzeale. Direcțiile principale de activitate asumate prin statutele de funcționare anunțau un program diversificat şi elevat de acțiune în sensul trezirii, dezvoltării şi propagării interesului public față de muzeu, respectiv, culturalizarea maselor prin răspândirea ştiinței. Pentru realizarea

[1] Morvay 2002, 20.
[2] Petranu 1922, 37, 38.
[3] Petranu 1922, 4.

https://biblioteca-digitala.ro

acestui obiectiv foarte important, se avea în vedere reunirea intelectualității locale cu pregătire de specialitate, care la rândul ei să organizeze conferințe publice şi expoziții pe diverse teme. O atenție deosebită afost acordată, în contextul desfăşurării activităților muzeale chiar şi în condițiile dificile din acele timpuri, tipăririi unor cataloage pentru diferitele colecții şi a altor publicații prin care se făceau cunoscute mărturiile trecutului recuperate şi păstrate pentru generațiile viitoare dar şi îmbogățirii acestor colecții prin cercetări arheologice, donații şi achiziții.

Muzeul Orăşenesc Baia Mare, la rândul său a avut statute proprii de funcționare cu principii şi norme care erau respectate cu strictețe. Patrimoniul deținut în anii 1904-1905 era de aproximativ 7000 de piese, conform Registrelor de inventar, fiind structurat în colecții de arheologie, istorie, numismatică, artă, artă manufacturieră, ştiințele naturii, bibliotecă şi arhivistică.

Colecțiile de obiecte aflate în acel timp în grija asociației muzeale, sunt prezentate de dr. Schönherr Gyula, în calitate de preşedinte al asociației, în Introducerea *Ghidului colecțiilor Muzeului Orăşenesc Baia Mare,* editat de Asociația Muzeului băimărean cu prilejul deschiderii pentru public a muzeului în iunie 1904. Acest catalog prezintă în detaliu categoriile de obiecte, la cele mai multe precizând proveniența lor şi localizarea acestora în spațiul de expunere şi, ca atare, prezintă pentru noi o deosebită importanță documentară privind începuturile tezaurizării patrimoniale având în vedere faptul că o mare parte a acelor obiecte se regăsesc în colecțiile actuale.

În conformitate cu vechile Registre de inventar, prima donație a fost înregistrată în 30 IX 1898 şi cuprindea 58 de obiecte „antice", donație făcută de dr. Schönherr Gyula. Printre acestea amintim, pinteni vechi găsiți în ruinele cetății medievale de la Seini, opaițe vechi din lut ars, ghiulele şi potcoave descoperite în zona oraşului Baia Mare, fragment de spadă medievală descoperit la Lăpuşel, sigilii din secolele XVII-XVIII. Facem mențiunea că erau deschise, în paralel, două registre unul de intrare a obiectelor, care se regăseau în cel de al doilea, registrul de evidență propriu zis.

Foarte curând urmează donații consistente alcătuite din monede (315), cărți şi publicații (148), fotografii vechi (15), arme albe şi de foc (50), obiecte care se regăsesc aproape în totalitate, în colecțiile de azi. Piese medievale precum puşti grele de cetate, halebarde şi vârfuri de lance au fost donate de primăria oraşului iar buzdugane „cu 10, 12, şi 16 ciorchine" (buzdugane ghintuite, n.n.), „ cu noduri netede" (buzdugane sferice, n.n.) şi lamelate, 10 exemplare au fost „depuse de arhiva oraşului" care funcționa pe lângă primărie, aceste arme fiind folosite în principal „pentru menținerea ordinei publice". În aceeaşi perioadă, respectiv înainte de 1900, sunt semnalate în registre „săbii, puşti, şi carabine...unelte de apărare a serviciilor miniere şi silvice pendinte (dependente, n.n.) de Direcția regală maghiară Minieră..."[4].

În anul 1903, prin aceeaşi modalitate, a intrat în patrimoniul muzeului „barda ghîdelui", respectiv paloşul oraşului, piesă de secolele XVI-XVII, semnificativă pentru istoria locală. Acest paloş la două mâini, produsul unui atelier spaniol, cu text în limba latină inscripționat pe lamă, alături de documentele de arhivă atestă dreptul de judecată deplină, privilegiu de aplicare a pedepsei capitale (ius gladii), acordat magistratului oraşului Baia Mare de către regele Matia Corvin în anul 1484 (piesa nu a intrat încă în circuitul ştiințific prin cercetare şi publicare, n.n.).

Din aceeaşi perioadă semnalăm şi accesorii militare: pinteni (din localitățile Seini, Medieş, Ardud), donația notarului oraşului Gavril Svaiczer, piese de harnaşament, potcoave şi părți componente ale unei armuri medievale (cuirasă, coif, obrăzare şi mănuşă), donate de Primărie, de Direcția Minelor Statului şi de persoane particulare, care de asemenea se regăsesc în colecțiile de azi[5]. În a doua jumătate a anului 1904, când este constituit deja Muzeul Orăşenesc Baia Mare, în evidențe încep să fie înregistrate achizițiile.

[4] *Utmutató* 1904, 51-56.

[5] Registrul de inventar al Muzeului Oraşenesc Baia Mare, refăcut în anii 1924, 1925.

https://biblioteca-digitala.ro

Arme de lovire, secolele XIV-XVIII

Paloşul oraşului

Sabie, secolul XVII

Iatagan, secolul XVIII

Pistoale cu cremene, secolul XVIII

Puşti grele, secolele XVI-XVIII

Printre primele achiziții menționăm copia foto, pe suport cartonat, a documentului din anul 1327 emis de cancelaria regelui Carol Robert de Anjou (1301-1342), diplomă privilegială cu caracter privat, prin care se acorda unor proprietari dreptul de a percepe

https://biblioteca-digitala.ro

vamă la trecerea podului de lângă Zazarbánya (Mina Săsar) Această copie, cumpărată de la Alexandru Kovács, a fost publicată în Anuarul muzeului un an mai târziu.

Spectaculoasa colecţie de obiecte şi însemne de breaslă s-a format în perioada 1902-1904. Printre primele obiecte intrate în inventare au fost farfurii şi căni de cositor, unele datate şi inscripţionate care au fost donate de persoane fizice, cum ar fi piesa datată 1721, aparţinând breslei cuţitarilor, donată de dr. Schönherr Gyula. Obiectele de breaslă, unele, au fost donate chiar de meşterii breslaşi. De exemplu tiparul sigiliului din anul 1631, al breslei tăbăcarilor, lada breslei olarilor din anul 1784 şi documente precum carnet de călătorie, certificat de moralitate din 1853, „libel de muncă" (carte de muncă, n.n.) din 1863, constituie donaţia lui Sámuel Bagoşi din Baia Sprie, binecunoscută familie de olari, cu meşteşugul transmis din tată în fiu, făcută muzeului în anul 1904. Lăzile de breaslă sunt piese de excepţie, spectaculoase, bine conservate în timp. Amintim lada breslei măcelarilor, secolul XVI, care este cea mai veche din această categorie de obiecte, lada breslei croitorilor, 1800 sau lada breslei lăcătuşilor, 1840. În colecţia pieselor legate de evoluţia breslelor, îndeosebi a celor băimărene, se detaşează ansamblul tiparelor de sigilii. Cele mai vechi piese păstrate sunt din secolul XVII şi aparţineau breslei tăbăcarilor (1631) şi breslei curelarilor şi şelarilor din Baia Mare (1651)[6].

Un mic grupaj de obiecte este legat de un alt meşteşug foarte răspândit şi transmis din generaţie în generaţie şi anume dogăritul. Astfel, anul 1904, Samuil Dézsi, meşter dogar din Baia Mare, donează o piesă de excepţie, un butoiaş datat 1816, însemn al breslei iar, de la urmaşii acestuia, peste ani de zile (1981), au fost achiziţionate şi alte obiecte specifice meşteşugului, ladă de de breaslă (două piese de secol XVIII), un interesant „jurnal de călătorie" din anul 1816, documente de breaslă, inclusiv o fotografie a ultimilor meşteri dogari băimăreni din anul 1870, o rindea de mari dimensiuni, peste 2 m lungime, datată 1884, piesă unicat.

Consistentă şi impresionantă în acelaşi timp este colecţia de lacăte şi chei constituită tot în anii 1903-1904, prin donaţii făcute de meşterii lăcătuşi din oraş sau de Direcţia Minelor din Baia Mare. Această colecţie care se păstrează şi astăzi, cuprinde piese din cele mai diversificate ca formă şi dimensiuni, majoritatea datând din secolul XVIII. Printre acestea se află şi vechile zăvoare de la porţile mari de intrare în oraşul medieval, obiecte masive, cu elemente tehnice şi decorative care amplifică semnificaţiile patrimoniale dovedind, încă o dată, priceperea şi măiestria meşterilor locali.

Bogăţia subsolului în zăcăminte neferoase, cu o mare concentraţie de aur şi argint, motivaţia naturală a practicării de timpuriu a mineritului şi a declanşării procesului istoric de formare şi dezvoltare a unor aşezări urbane, precum Baia Mare, Baia Sprie a influenţat în mod firesc şi structura primelor colecţii muzeale care au cuprins încă de la începuturile constituirii lor, obiecte specifice acestei vechi îndeletniciri. Astfel, obiectele semnalate în primele poziţii ale Registrului de inventar, au fost vechi opaiţe miniere din lut ars, acestea alături de alte piese medievale (în total 58), constituie prima donaţie făcută muzeului amintită deja. În anul 1904, inginerul Anton Szmik oferă muzeului flori de mină şi unelte mineresti, în acest an fiind semnalate şi primele achiziţii de obiecte muzeale. Din aceeaşi perioadă regăsim în patrimoniul de astăzi, unelte specifice tradiţionale (ciocan, daltă, ţâncuş, târnăcop, sapă, lopată), recipiente pentru zdrobirea minereului (mojare), vase de probă şi creuzete (întregi sau fragmentare), polonice de aramă folosite în monetărie, mijloace de iluminat în subteran (opaiţe de ceramică, opaiţe de fier, cupru sau aramă, cu corp închis sau deschis), instrumente de măsură (balanţe şi truse cu 3 până la 30 de greutăţi, busolă cu arc), monede minereşti.

[6] Zdroba 1971, 122.

https://biblioteca-digitala.ro

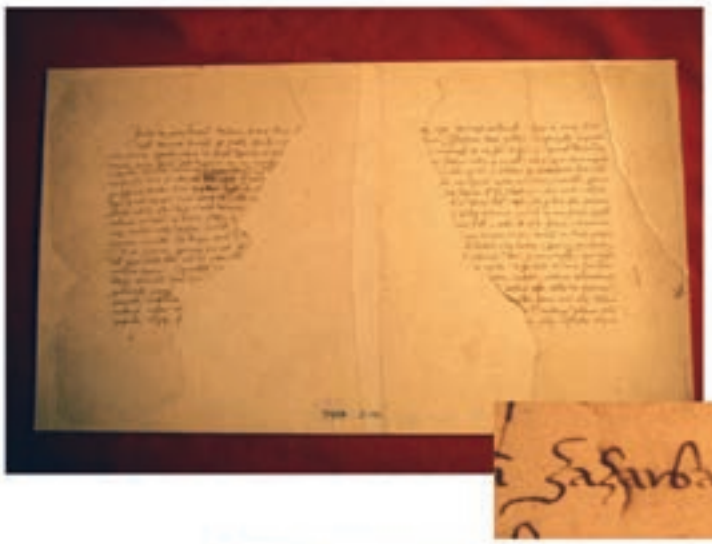

Document emis de
regele Carol Robert de Anjou
în anul 1327, fotocopie, 1904

Farfurie de cositor, comanda breslei
cuțitarilor, 1721

Tiparul de sigiliu al breslei
șelarilor și curelarilor, 1651

Meșteri dogari din Baia Mare, 1879

Unele dintre aceste piese au o sporită valoare documentară fiind datate sau cu text inscripționat, altele prezintă însemnul mineritului (ciocanele încrucişate) cele mai multe fiind importante pentru faptul că au făcut parte din recuzita vechii monetării. Realizarea tehnică şi

https://biblioteca-digitala.ro

artistică a obiectelor executate la monetărie de-a lungul timpului, atestă de fapt priceperea şi măiestria meşterilor gravori, aurari şi argintari, din Baia Mare, aceştia fiind deseori „împrumutați"de alte monetării din Transilvania. Acest meşteşug, printre primele atestate documentar în Baia Mare a devenit în timp o adevărată artă pentru o bogată diversitate de obiecte, de la cele mai simple şi uzuale (tacâmuri, cupe şi potire), până la cele mai complexe (podoabe, accesorii vestimentare, obiecte decorative şi de cult), lucrări semnalate în evidențele economice ale oraşului (inventarele bunurilor ce aparțineau comunității), valoarea lor făcând parte din veniturile generale. Ultimele monede au fost bătute la monetăria din Baia Mare în anul 1861. Astfel de monede sunt cuprinse în *Inventar, despre obiectele muzeului oraşului Baia Mare,* din anul 1930 (f.18, 19) fascicol documentar păstrat în registrele de inventar din perioada interbelică.

Din aceeaşi colecție veche se păstrează monede minereşti, pfenigi, din aramă („moneda roşie"), cu ciocanele încrucişate pe revers, din secolele XVII-XVIII. Unele din aceste monede au fost bătute la monetăria din Baia Mare (1623), având sigla corespunzătoare „NB" (Nagy Bánya) sau la monetăria din Kremnica (1764), cu sigla „KB" (Kremnicz Bánya).

Colecția tiparelor de sigilii şi amprente în ceară (localități, instituții, bresle) a fost inițiată tot în anul 1898, prin donații ale unor persoane fizice, a Casei de Depuneri din Baia Mare a Direcției Minelor sau prin descoperiri întâmplătoare. Aceste piese (peste 400 exemplare) acoperă aproximativ 500 de ani, perioada secolelor XIV-XIX, inclusiv ştampilele unor instituții locale din a doua jumătate a secolului XIX şi prima jumătate a secolului XX.

Piese care se detaşează în mod evident în această colecție, prin semnificația lor documentar-istorică, sunt tiparele de sigilii ale oraşelor medievale Baia Mare şi Baia Sprie. Astfel, exemplificăm cu tiparul sigiliului oraşului Baia Mare, datat 1483, care are placa sigilară de formă circulară, în câmpul central fiind redată, în manieră stilizată, o compoziție tematică, unitară, legată de principala ocupație a membrilor comunității urbane şi anume mineritul. Legenda, gravată cu caractere gotice, în limba latină, este dispusă în câmpul marginal urmând forma circulară a compoziției centrale. Textul legendei este „S.(IGILLUM) RIVULI DOMINARUM.1483.", în traducere: S.(IGILIUL) RÂULUI DOAMNELOR.1483. [Sigiliul oraşului Râul Doamnelor, 1483 (*Rivulus Dominarum*, unul din numele oraşului medieval Baia Mare, n.n.)]. Se presupune că placa tiparului sigilar este opera unui meşter argintar din Baia Mare. Mânerul de fier al tiparului este de forma unei tije fațetate octogonal. Acest sigiliu a fost folosit până la mijlocul secolului al XVII-lea când apare un altul care a păstrat compoziția tematică din câmpul central al vechiului sigiliu[7].

Menționăm faptul că aceste două tipare de sigilii ale oraşului Baia Mare au fost selecționate pentru a fi cuprinse în expoziția temporară "Comorile României", organizată de Muzeul Național de Istorie a României, având ca parteneri 19 instituții muzeale din România, printre care şi Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş, expoziție care urmează a fi vernisată în cursul anului 2015, în China.

Colecția cuprinde câteva piese care se încadrează în istoria monetăriei locale. Spre exemplu, intrarea monetăriei în stăpânirea habsburgică se reflectă în câmpul gravat al unor tipare de sigilii din secolul al XVIII-lea, precum cele aparținând Oficiului monetar cezaro-regesc din Baia Mare, KAISERL(ICH) KŐNIGL(ICHES) MŰNZ AMT IN NAGYBANIEN, şi Inspectoratului Superior Minier din Baia Mare, înființat în anul 1748.

Din fericire, multe din aceste tipare de sigilii au şi amprentele în ceară, respectiv sigiliile propriu-zise, acestea, la rândul lor constituindu-se întro colecție de excepție.

[7] Németi 1969, 20.

https://biblioteca-digitala.ro

Zăvoare masive de porți, secolele XVII-XVIII

Opaițe de lut, secolele XV-XVIII

Truse cu greutăți, secolul XVIII

Tipar de sigiliu al orașului
Baia Mare, 1483

Tipar de sigiliu al orașului
Baia Mare, secolul XVII

https://biblioteca-digitala.ro

Inițierea colecțiilor numismatice s-a făcut în anul 1890 totalizând până în anul 1905, 865 de monede din diferite țări dintre care multe au fost donate de dr. Schönherr Gyula şi Casa de Depuneri din Baia Mare[8]. Apar şi alte instituții donatoare precum Gimnaziul superior (colectivul cadrelor didactice) sau Asociația femeilor din Baia Mare. Kreutzeri austrieci, parale ruseşti, monede minereşti (secolele XVII-XVIII), multe piese neidentificate, monede cu sigla monetăriei băimărene, constituie colecțiile inițiale care au fost mult dezvoltate în timp mai ales în perioada anilor 1950-1970 când s-au făcut descoperiri întâmplătoare de tezaure monetare medievale (Baia Mare, Remeți, Cetățele, Berchez, Vad). Formularele bancare de 5, 10, 20 guldeni, din secolele XVIII-XIX, bancnotele din secolele XIX şi XX, provin de asemenea din fondul vechi al muzeului.

Sunt unele piese din vechile colecții care au fost mai puțin mediatizate sau valorificate în timp, comparativ, spre exemplu, cu însemnele de breaslă sau armele. Din aceste motive vom insista poate mai mult asupra unora care, după părerea noastră merită să fie evidențiate în acest context. Astfel, din lunga perioadă istorică în care oraşul Baia Mare, cu toate domeniile sale, a aparținut comitatului Satu Mare, reprezentativă este o hartă a comitatului, executată pe pânză, de mari dimensiuni, inscripționată în limba maghiară iar textele, respectiv, nota şi legenda, în limba latină. Ea redă cu acuratețe elementele geografice şi localitățile în conformitate cu statutul lor în secolul al XVIII-lea. Spre exemplu, Nota, inscripționată în partea de sus, dreapta, face o prezentare statistică a celor mai importante localități din comitat şi anume: Oraşe libere regale (*Liberae Regiae Civitates*), 2, respectiv, Baia Mare (*Nagy Bánya*) şi Satu Mare (*Szatthmár Nemethi*), cetăți, locuri întărite, oraşe (Oppida), 15 şi sate (Pagi), 247, totalizând 264 de localități. Credem că harta datează din prima jumătate a secolului XVIII, când cele două oraşe, Satu Mare (Szatthmár) şi Mintiu (Nemethi) au fost unite definitiv (1721), primind şi statutul de oraş liber regal[9]. De importanță deosebită în structura vechiului patrimoniu este fondul iconografic cu mare valoare documentară pentru cunoaşterea trecutului, fie el sicial-politic, economic, militar, fie cultural sau religios, din viața comunităților locale. Din fericire muzeul băimărean a colectat şi colecționat, întrun mod cât se poate de ordonat şi responsabil astfel de materiale imagistice pe care, de la începuturi şi până astăzi, multe generații de specialişti s-au străduit să le păstreze, să le conserve şi să le pună în valoare.

Cea mai mare parte a imaginilor, indiferent de tehnica realizării şi a suportului material, aparținând secolelor XVIII şi XIX, provin din fondurile vechi ale muzeului în care au intrat la un moment dat prin procedura donațiilor făcute de persoane fizice sau instituții. Informațiile documentare privind conturarea acestor colecții şi dezvoltarea lor în timp ne sunt oferite de Registrele de inventar ale Muzeului Orăşenesc Baia Mare. De altfel, aceste registre consemnează obiectele intrate în colecțiile foarte variate ca şi conținut începând cu anul 1898 până în jurul anilor 1950, dată de la care evoluția poate fi urmărită prin intermediul documentelor din arhiva instituției şi a registrelor actuale de evidență ştiințifică a patrimoniului.

O bună parte din acest material imagistic, îndeosebi cel aparținător celei de a doua jumătăți a secolului XIX şi primelor decenii ale secolului XX, se raportează la configurația vechiului oraş medieval. *Centrul istoric* de astăzi al municipiului Baia Mare. Astfel, stampele, cu procedee şi tehnici variate de executare (desene, acuarele, gravuri, grafică, litografii) se constituie întro colecție de aproximativ 30 de piese care, cu mici excepții au intrat în patrimoniul muzeului băimărean după anul 1900. Printre donatori îi semnalăm pe Pap Zsigmond (1902), Stoll Károly (1908) şi Schönherr Gýula (1908). Stampele reprezintă imagini de ansamblu ale oraşului din ultimele decenii ale secolului XVIII şi începutul secolului XIX.

[8] Registrul de inventar al Muzeului Orăşenesc Baia Mare, refăcut în anii 1924, 1925.
[9] Rusu, Pop, Botiş, 2013, 15.

https://biblioteca-digitala.ro

Comitatul Satu Mare, hartă, secolul XVIII

Vedere generală din Baia Sprie spre satul Tăuții de Sus și spre orașul minier Baia Mare, stampă, 1787

Din acest grupaj amintim stampa reprezentând o vedere dinspre berăria din Baia Sprie, spre satul Tăuții de Sus şi oraşul minier Baia Mare, realizată în tuş de baronul Franz von Haklberg und Landau, datată 12 iunie, 1787, ne oferă câteva amănunte semnificative. În

https://biblioteca-digitala.ro

ansamblu, tematica acestei lucrări este deosebit de generoasă reuşind să cuprindă imagini din trei lacalități care, întradevăr sunt foarte apropiate unele de altele. Interesul nostru se îndreaptă însă spre registrul secundar al stampei rezervat Băii Mari. Aici se află reprezentări, de mici dimensiuni, ale unor edificii foarte importante secole la rând pentru comunitatea băimăreană. cum este complexul arhitectural format din monumentala biserică gotică „Sfântul Ştefan", turnul-clopotniță cu acelaşi nume, edificii construite în secolele XIV, XV şi clădirea bisericii romano-catolice „Sfânta Treime", ridicată în prima jumătate a secolului XVIII. Din vechea construcție, odinioară principala dominantă a oraşului, respectiv din biserica gotică, în ultimele decenii ale secolului XVIII se mai păstrau doar pereții, sacristia şi o parte a acoperişului din zona altarului. În plan mai îndepărtat al aceluiaşi registru se distinge silueta Turnului Măcelarilor (Bastionul de muniții), componentă importantă a vechii centuri de piatră din sistemul medieval de apărare al cetății demarat în ultimele decenii ale secolului XV, şi Capela Rozalia construită în anul 1771, când oraşul era bântuit de pestă. Această stampă ca şi următoarele din prezentare sunt cele mai vechi şi printre puținele imagini păstrate care ne redau etape esențiale din evoluția edilitară, de altfel importantă componentă a istoriei locale[10].

Sunt câteva stampe care au ca tematică diferite secvențe din desfăşurarea unor importante evenimente istorice. Spre exemplu, stampa ce ilustrează o scenă din bătălia pentru recucerirea Budei de către armatele coaliției antiotomane din anul 1686. Imaginea redă un tablou sintetic al luptelor desfăşurate în perioada 22 iulie-20 august 1686 din prima linie a complexului de fortificații ce înconjura cetatea. Este pregnant caracterul sângeros al bătăliei de vreme ce, în prim plan se văd „capete de turci înălțate în sulițe" sau cai şi călăreți deopotrivă câzând sub lovituri nemiloase[11]. Compoziția este deosebit de complexă şi numai prin cercetarea detaliilor se poate observa cât de riguroasă este această prezentare a uneia din cele mai importante confruntări armate europene din secolul al XVII-lea. Legenda (cheia explicativă), deosebit de amplă şi amănunțită este inscripționată în limba italiană şi consemnează în final numele autorului, respectiv „Arnoldo Van Vestrhő". Deosebite din punct de vedere artistic, având şi caracter inedit sunt stampele care au ca tematică Împărțirea Poloniei-1773, Împărații Alexandru I, Franz I, Wilhelm, Maximilian (acuarelă color), Leopold I-1695 sau Castelul Huniazilor şi Cetatea Caşoviei-1617.

Turnul bisericii „Sfântul Ştefan" din Baia Mare, apare ca un laitmotiv atât în stampe cât şi în fotografii, ceea ce ne demonstrează însemnătatea sa deosebită pentru membrii comunității băimărene de-a lungul timpului. Un loc important în colecție îl are stampa încadrată perfect în planul topografic al oraşului Baia Mare, realizat în anul 1809 de către acelaşi autor aminitit, baronul Franz von Haklberg und Landau. Planul, inscripționat, ca şi textul legendei, în limba latină, are în registrul inferior o compoziție în culori pastelate care, la rândul său este alcătuită din trei imagini distincte cu tematică diferită, respectiv o scenă câmpenească, o scenă de lucru în teren a topografilor şi imaginea care prezintă Baia Mare privită dinspre sud, suprapusă primei scene. În această ultimă secvență în contextul edilitar mai extins al oraşului sunt scoase în evidență edificii importante precum Gimnaziul superior de stat, Biserica romano-catolică „Sfânta Treime" şi desigur turnul bisericii „Sfântul Ştefan", ruinele acelei construcții gotice nefiind cuprinse din cauza unghiului din catre este realizată imaginea. O ultimă reprezentare a bisericii, de această dată în totală ruină, ne oferă un desen în creion, realizat de Pap Zsigmond în anul 1842, lucrare donată de autor muzeului în 1902. Desenul ne ilustrează turnul bisericii „Sfântul Ştefan" cu terminația în formă de bulb cu vârful conic prelungit, detaliu de arhitectură pe care îl va mai păstra doar puțin timp. Aceste reprezentări conferă lucrării o mare valoare documentară fiind singura imagine, după ştiința noastră, care ne redă monumentala construcție în acest

[10] Blaga, Bălan 1971, 137, 138.
[11] Blaga, Bălan 1971, 129-136.

https://biblioteca-digitala.ro

stadiu urmat foarte repede de înlăturarea completă a ruinelor, moment consemnat de documentele scrise[12].

Asediul cetății Buda din anul 1686, stampă

Împărații Alexandru I, Franz I, Wilhelm III și Maximilian, acuarelă color

Bătălia de la Neerwinden, 18 martie 1793

Castelul Huniazilor

Comunitatea băimăreană a fost de timpuriu receptivă la noua invenție, fotografia, din prima jumătate a secolului XIX (1829, 1839), aşa cum o dovedesc cele câteva fotografii din

[12] Blaga, Bălan 1971, 9-13.

https://biblioteca-digitala.ro

colecțiile noastre care sunt printre primele imagini cu aspecte din oraş, executate în jurul anilor 1850-1860. Printre fotografii de altădată ai oraşului Baia Mare îi amintim pe cei a căror fotografii, reprezentând portrete sau peisaje, se regăsec în patrimoniul muzeului şi anume: Elek Kovács care îşi deshide atelierul în anul 1885 activând până în primele decenii ale secolului XX, Sándor Ürmösi, Károly Lacher, Adolf Gerzon, Máthyás Huszthy care a debutat în fotografie în anul 1905 fiind unul dintre cei mai cunoscuți şi apreciați fotografi din Baia Mare, Szécsen Zoltan în perioada interbelică, Suba Zoltan, care a practicat această meserie în perioada 1937-1977, ambii foşti ucenici ai lui Máthyás Huszthy. Fotografiile care, ne redau imagini ale oraşului Baia Mare din a doua jumătate a secolului XIX şi primele decenii ale secolului XX, au intrat în colecții în perioada 1898-1910. Prima donație semnalată este făcută în anul 1898, 29 decembrie, de către Gábor Stoll şi constă în două fotografii reprezentând piața veche în jurul anilor 1850-1860, păstrate până astăzi şi sunt cele mai vechi imagini din oraş cu o reală valoare documentară. Prin intermediul acestora avem o configurare a pieței, colțul de nord-est şi latura de vest. Pornind de la aceste imagini avem posibilitatea de a urmări evoluția ei atât în ceea ce priveşte aspectul cât şi funcționalitatea sa. Astfel, în decurs de aproape 100 de ani ea se transformă din piața pavată cu pietre de rîu şi loc de desfăşurare a târgurilor anuale (secolul XIX), întrun centru urban modernizat, cu parc amenajat în anii interbelici, În perioada următoare sunt înregistrate alte donații: G. Kovács (1898), G. Schönherr (1903, 1904, 1908), V. Seemayer (1903), A. Smik (1903), J. Kaiser (1903), E. Kovács (1904). Fotografiile care fac obiectul acestor donații, în jur de 100, reprezintă în special piața mare a oraşului din diferite unghiuri, străzi din aceeaşi zonă (Podul Viilor, Crişan, Vasile Lucaciu) şi imagini de ansamblu luate fie de pe dealurile din jur fie din turnul Sfântul Ştefan. Cea mai consistentă donație este aceea a istoricului Schönherr Gýula şi cuprinde câteva zeci de fotografii. Spre exemplu donația din 1904, 29 mai, este consemnată în Inventarul Muzeului Orăşenesc Baia Mare, refăcut în perioada 1924-1925 astfel: *Priviri din regiunea Baia Mare şi fotografii cu porturi populare, 24 bucăți, donațiune Dl. Iuliu Schönherr*. Cu siguranță aceste imagini au fost executate de fotografi băimăreni dar numai una singură păstrează pe verso însemnul autorului respectiv *Ürmösi Sándor, fényképés Nagybányan*. Pe de altă parte un grupaj de câteva zeci de fotografii reprezentând în principal portrete şi grupuri restrânse de oameni, desigur necunoscuți, au pe ambele părți emblema studiuoului băimărean cu numele autorului, unele fiind şi datate.

Colecțiile mai importante amintite până acum, conturate în perioada de început a activității muzeale din Baia Mare, au fost dezvoltate ulterior în conformitate cu obiectivele planurilor de activitate care urmăreau în principal îmbogățirea patrimoniului existent dar şi inițierea unor colecții noi.

Schimbări semnificative în evoluția muzeelor transilvane, mai ales din punct de vedere organizatoric, au survenit după momentul istoric 1 Decembrie 1918 când s-a desfăşurat procesul de integrare a vieții muzeale în contextul noilor orientări legislative în domeniu, proces coordonat de Inspectoratul Muzeelor din Transilvania, organism nou înființat. Interesat de situația reală în care se aflau relativ tinerele instituții culturale, Coriolan Petranu, inspectorul general al muzeelor din Transilvania, a desfăşurat o amplă documentare pe teren publicând în anul 1922 concluziile cercetării sale. Astfel, în tabloul muzeelor existente în primele decenii ale secolului XX, Muzeul Orăşenesc Baia Mare, este la poziția 13 din cele 27, făcând parte din prima categorie, aceea a muzeelor cu peste 5.000 de obiecte respectiv cu un patrimoniu de 8.000 piese[13].

[13] Petranu, 1922, 4.

https://biblioteca-digitala.ro

Piața orașului Baia Mare în anii 1850-1860

Piața orașului Baia Mare în a doua jumătate a secolului XIX

Piața Cetății, anii 1880

Pompieri în exercițiu la Gimaziul Superior de Stat, sfârșitul secolului XIX

Au început să fie aplicate măsuri concrete pentru revigorarea rețelei muzeale româneşti din Transilvania. Astfel, în perioada 1923-1925, în contextul instaurării administrației românești în teritoriile aparținătoare fostului stat austro-ungar, Inventarul Muzeului Orăşenesc Baia Mare este refăcut în limba română, în conformitate cu indicațiile ierarhice superioare. Prin adresa nr. 77 din 13.03.1923, a Inspectoratului General al Muzeelor din cadrul Ministerului Cultelor şi Artelor, se aloca suma de 10.000 lei pentru dezvoltarea

https://biblioteca-digitala.ro

instituției. Adresa este semnată de inspector general Tzigara Samurcaş. Banii respectivi trebuiau folosiți într-un an de zile şi era obligatoriu întocmirea unui raport asupra cheltuielilor[14]. Din documente reiese că acea sumă de 10.000 lei a fost folosită pentru „colecțiile muzeului oraşului Baia Mare, anume, sporirea colecțiilor şi întreținerea lor. În primul rând ne obligăm a reface în româneşte toate inscripțiile şi etichetele muzeului şi a ne îngriji de traducerea în româneşte a inventarului ."[15]. Adresa oficială este semnată de primarul oraşului Gavril Pop şi este datată 13 iulie 1923. Aceste registre refăcute ne oferă informații în plus față de cele anterioare în sensul poziționării pieselor în expunere, existând rubricatură specială pentru acest lucru, de exemplu:

Nr. Crt.	Data înregistrării	Obiectul	Câte bucăți	În ce valoare	Donatorul	Cumpărat
	30 XII 1903	Săbii vechi	3	223-225	Primăria oraşului Baia Mare	

Nr. cu care este înregistrat	Se păstrează în sala nr.	Observațiuni
191 - 3	Coridor I	s-a găsit în părețele unei case vechi (191)

A fost o perioadă dificilă, în care muzeul s-a confruntat nu numai cu probleme administrativ-financiare, ci şi cu lipsa personalului specializat. În perioada 1923-1926, când Muzeul Orăşenesc Baia Mare a fost condus de către un prestigios profesor de la Liceul Gheorghe Şincai, Aurel Coza (1898-1981), cu sprijinul autorităților locale, acesta a fost redeschis pentru public în anul 1924. Atunci au fost expuse 5026 piese având la bază un principiu de etalare dependent de spațiul impropriu şi de mobilierul existent[16].

Cadrul legislativ de funcționare a acestor instituții se conturează în perioada interbelică prin Legea nr.1241/1932, pentru organizarea bibliotecilor şi muzeelor publice comunale, lege inițiată de Nicolae Iorga, prin care este definit pentru prima dată obiectul muzeal. Această măsură legislativă a determinat schimbări imediate în rețeaua muzeală, aşadar şi la muzeul băimărean[17].

Ordinul Prefecturii județului Satu Mare nr. 13857/1932 cuprinde hotărâri şi decizii privind funcționarea acestor instituții culturale: „Art.II. Întocmirea regulamentelor de organizare şi funcționare a bibliotecii şi a muzeului comunal se va face după ce vor publica în M.O. regulamentele de aplicare a legii prevăzute prin Art. 10 şi 28". S-a ridicat şi problema unei locații corespunzătoare pentru instalarea muzeului în clădirea fostei bănci a oraşului (str.Crişan nr. 9, n.n.)[18].

O adresă oficială a muzeului, condus de dr. Traian Tănase, către prefectul de Satu Mare oferă informații relevante pentru istoria instituției şi a colecțiilor. Astfel, aflăm că: „oraşul Baia Mare posedă un muzeu regional, recunoscut ca persoană juridică prin Ordinul Ministrului Ungur nr. 45669 din 3 iunie 1900. Muzeul posedă: 3.000 obiecte din diferite domenii etnografice, numismatice, paleografice, ceramică, pictură etc. Pe lângă muzeu mai există o bibliotecă cu 5.000 volume, majoritatea cărților sunt maghiare, româneşti nu avem

[14] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureş (în continuare SJAN MM), *Fond Primăria Baia Mare*, Acte administrative, Dosar 1544/1924, f. 1

[15] *Ibidem*, f. 4 (Confirmarea asupra primirii alocației bugetare de 10.000 lei din partea Inspectoratului general al Muzeelor).

[16] Achim 1979-1981, 60.

[17] Achim 1979-1981, 57.

[18] SJAN MM, *Fond Primăria oraşului Baia Mare*, Acte administrative, Dosar 47/1932, f. 232.

https://biblioteca-digitala.ro

decât publicațiunile Academiei Române ce ni le-a trimis gratuit. Valoarea totală a muzeului şi a bibliotecii este de cca. 12.000.000 lei. Muzeul este deschis de două ori pe săptămână pentru localnici iar pentru vizitatorii străini la dorință". În acelaşi document din anul 1938 erau solicitate fonduri pentru îmbogățirea colecțiilor şi achiziționarea de cărți româneşti pentru bibliotecă[19].

În pofida lipsurilor şi a greutăților de tot felul, muzeul băimărean a reuşit, în perioada interbelică, să se impună ca o instituție culturală cu o destul de largă audiență la public, mai cu seamă la mediul intelectual românesc care a iradiat în jurul Liceului Gheorghe Şincai.

În urma izbucnirii celui de al doilea război mondial şi instaurării administrației horthyste în nord-vestul Transilvaniei, muzeul băimărean, asemenea altor instituții culturale, s-a confruntat cu foarte mari greutăți care au dus la închiderea muzeului până în anul 1950.

Perioada anilor postbelici a însemnat în principal resurse financiare nesigure, spațiu şi mobilier impropriu, lipsă de personal şi, mai cu seamă, necesitatea alinierii întregii activități la noua ideologie impusă de regimul comunist instalat la conducerea țării.

Implementarea modelului administrativ sovietic a însemnat promovarea oraşului Baia Mare ca reşedință a regiunii cu acelaşi nume, context în care s-a pus problema organizării muzeului regiunii. Spațiul destinat acestuia, situat pe strada Crişan, nr. 9 a fost predat directorului Károly Zoltán la 1 octombrie 1951, obiectivul deschiderii sale la „7 Noemvrie" (aniversarea Revoluției Bolşevice, sărbătorită atunci şi în Republica Populară Română) fiind îndeplinit „cu mare ajutor al P. M.-ului şi al Secției Culturale regionale", după cum aflăm dintr-un raport al instituției pe trimestrul IV al anului 1951[20].

Patrimoniul era preluat de la fostul Muzeu Orăşenesc Baia Mare, într-un raport din anul următor specificându-se că „muzeul are peste 5000 de obiecte"[21].

În spiritul noii ideologii, aceeaşi sursă considera că „în trecut colecțiile erau total dezordonate, mai ales aceia (sic!) care erau în depozit. Inventarele vechi au fost nefolositoare, având un conținut neştiințific şi nedeterminat"[22]. Totuşi, responsabilul muzeului afirma că patrimoniul continua să se îmbogățească, atât prin intermediul achizițiilor („în cursul lunii august 1952 am primit spre cumpărare 17 buc. de nasturi din argint executați de argintari în sec. XVII-XVIII"), cât şi prin alte mijloace („am câştigat pentru muzeu 1 buc. privilegiu al oraşului dat de Francisc Iosif, sigiliul original al oraşului din sec. XVI, 2 buc. monede din argint şi 17 buc. monede din aur")[23].

În anul 1953, la conducere a fost numită Kovács Elena în mandatul căreia muzeul a reuşit să rezolve problema unui spațiu adecvat prin mutarea în clădirea din str. 1 Mai nr. 8, „corespunzătoare pentru expunerea şi conservarea colecțiilor", dar în care era „nevoie să se facă reparații şi amenjări", după cum aflăm din procesul verbal de preluare încheiat la 22 decembrie 1954[24].

La nivelul Comitetului pentru Aşezămintele Culturale din Republica Populară Română de pe lângă Consiliul de Miniştri erau elaborate planuri de activitate anuale în care figurau şi muzeele regionale. Astfel, Planul de activitate pe anul 1953 adus la cunoştința Sfatului Popular al Regiunii Baia Mare prin adresa nr.1696/1953, menționa, printre altele : „Pentru trimestrul III, Muzeul regional din Baia Mare va pregăti o expoziție volantă (temporară şi intinerantă, n.n.) care va reflecta realizările regimului de democrație populară. La sfârşitul fiecărui trimestru veți organiza câte o consfătuire cu personalul ştiințific al

[19] *Ibidem*, Dosar 1042/1938, f. 40.
[20] Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş, (în continuare, MJIA MM), *Fond propriu*, Dosar 1/1951-1952, f. 2.
[21] *Ibidem*, f. 15.
[22] *Ibidem*.
[23] *Ibidem,* f. 26.
[24] *Ibidem*, Dosar 9/1953-1960, f.37.

https://biblioteca-digitala.ro

muzeelor regionale, raionale şi comunale din regiunea Dvs, pentru analizarea rapoartelor de sctivitate, a planurilor de muncă, executării lor şi a tuturor problemelor ce se vor ivi."[25] În ceea ce priveşte bugetul alocat „o deosebită atenție trebuie acordată execuției bugetului la muzeu conform planurilor de muncă aprobate, controlului şi îndrumării, organizării vizitelor la muzeele din regiune."[26]

Pe lângă Academia R.P.R. funcționa o Comisie ştiințifică a muzeelor, monumentelor istorice şi artistice care monitoriza activitatea muzeelor şi urmărea starea monumentelor istorice din teritoriu. Astfel muzeul atenționează instituția ierarhic următoare asupra necesității unor măsuri urgente „pentru protecția monumentelor istorice asfel încât orice clădire asupra căreia sunt indicațiuni de legături cu trecutul istoric şi cu luptele revoluționare să fie apărate de orice atingeri sau transformări."[27]

Era perioada în care se identificau clădirile cu valențe istorice pentru întocmirea primei Liste a Monumentelor Istorice, listă care se păstrează în original astăzi la muzeu, alături de Fişele obiectivelor propuse.

Pentru optimizarea activității specifice, Comitetul pentru Aşezăminte Culturale, în adresa nr. 3921/1953, recomandă „să fie cooptați profesori de ştiințele naturii şi istorie, tovarăşi activişti culturali cu dragoste față de munca muzeală."[28]

Dar, aceşti „tovarăşi activişti culturali" nu prea erau atraşi de munca muzeală, iar lipsa specialiştilor a marcat puternic aceste instituții, situația schimbându-se doar după anii 1960. Cercetând documentele din arhiva instituției am considerat importantă o adresă de răspuns a Muzeului Regional Baia Mare, datată 8 iulie 1953 şi semnată de directorul Kovács Elena, către Institutul pentru Proiectarea Oraşelor şi Construcțiilor Publice şi de Locuit, din Bucureşti, deoarece realizează o prezentare concisă a patrimoniului de istorie legat de trecutul oraşului Baia Mare, vis-a-vis de intenția realizării unei monografii: „Pe la începutul secolului nostru (XX, n.n.), un savant de istorie din Baia Mare, Dr. Gyula Schőnherr, s-a ocupat de această problemă, majoritatea notițelor lui este la muzeu ceea ce înseamnă un material bogat conținând datele arhivistice privitoare la istoria oraşului. Până în prezent nu cunoaştem conținutul întreg al materialului, cercetările noastre în această direcție fiind în curs."[29].

Documentul prezintă în continuare patrimoniul muzeal care cuprinde : "hărți, planuri şi gravuri din secolele XVIII şi XIX, colecția de fotografii vechi cu vederi ale oraşului din secolul XIX din care se poate reconstrui aspectul oraşului din acest timp", material documentar foarte important pentru o eventuală monografie a oraşului preconizată la vremea respectivă.[30]

În această perioadă, muzeul băimărean a participat la câteva cercetări arheologice importante, dintre care se detaşează campaniile de la Pir (raionul Carei atunci, azi jud. Satu Mare), derulate în anii 1953 şi 1954, în colaborare cu Muzeul Regional Sf. Gheorghe, reprezentat prin dr. Székely Zoltán, directorul instituției. Cercetările „au scos la iveală un prețios material privitor la epoca bronzului, cultura Otomani", acesta îmbogățind, conform raportului anual, „fondul muzeului cu piese numeroase şi prețioase care se adaugă fondului existent anterior de 10.731 de piese"[31].

Muzeul a fost închis în anul 1955 pentru reparații capitale, fiind redeschis cu ocazia zilei de 23 August 1956 cu o „expoziție de artă populară", vizitată pe parcursul a 14 zile de

[25] MJIA MM, *Fond propriu*, Dosar 8/1953, f. 63 (Copia documentului este anexată la adresa 115/11.02.1953 a Sfatului Popular Regional Baia Mare către Muzeul Regional Baia Mare).
[26] *Ibidem.*
[27] MJIA MM, *Fond propriu*, Dosar 9/1953-1960, f. 33.
[28] *Ibidem,* Dosar 8/1953, f. 8, 9.
[29] *Ibidem,* Dosar 8/1953, f. 86.
[30] *Ibidem.*
[31] *Ibidem*, Dosar 5/1954-1955, f. 128.

https://biblioteca-digitala.ro

1200 vizitatori şi o „expoziție regională de artă plastică" pe care au admirat-o 4000 de vizitatori pe durata a 40 de zile[32].

Din chestionarul citat anterior putem afla date interesante privind evoluția pieselor care alcătuiau colecțiile muzeului băimărean: „anul 1951-5615 buc., 1952-6084 buc., 1953-6084 buc., 1954-10.731 buc., 1955-închis pentru reparații generale, 1956-10.779 buc., 1957-10.779 buc."[33].

Numărul exponatelor, dar şi cel al vizitatorilor din această perioadă trebui analizat cu multă circumspecție, documentele din anii următori infirmându-l. Astfel, într-o situație înaintată la solicitarea Comisiei Muzeelor Ştiințifice din subordinea Comitetului de Stat pentru Cultură şi Artă, Muzeul Regional Maramureş raporta în octombrie 1964 un număr de 5517 exponate[34].

Situația personalului a fost critică până în anul 1955, muzeul funcționând practic cu 2 posturi (director şi îngrijitor), abia în 1955 fiind aprobate un număr de 6 posturi: director, restaurator, preparator, îndrumător, contabil, îngrijitor[35].

Muzeul Regional Baia Mare a avut în subordine mai multe entități: Muzeul oraşului Baia Sprie („aşezat într-o singură încăpere" în anul 1957), Muzeul raional Satu Mare, Muzeul raional Sighet (începând cu anul 1954), Muzeul raional Carei (care în 1957 practic nu a desfăşurat activități, nefiind încadrat cu personal), iar din noiembrie 1957 şi casa memorială „Ady Endre" din satul Micențiu, com. Căuaş, raionul Carei (azi, jud. Satu Mare), despre care rapoartele afirmă cu emfază că a fost vizitată, de la început, de „un mare număr de colectivişti țărani din împrejurimi şi particulari"[36].

În realitate, numărul vizitatorilor era mult mai mic, Muzeul Memorial „Ady Endre" fiind citat într-un raport centralizat pe țară că „de-a lungul unui an întreg (respectiv 1959) abia a realizat 100 de vizitatori", cauza fiind „nesocotirea activității de popularizare a instituțiilor muzeale"[37].

Rapoartele de activitate denotă că „lasă de dorit modul de control şi îndrumare a muzeelor din regiune, Muzeul nostru nereuşind să-şi creeze un prestigiu de for tutelar față de celelalte muzee"[38].

În ceea ce priveşte activitatea specifică, conducerea instituției consideră ca fiind „un rezultat pozitiv al activității noastre deschiderea în cinstea zilei de 23 August 1960 a unei noi secții a muzeului, secția de artă românească modernă şi contemporană, realizând prin aceasta o veche dorință a oamenilor muncii din oraşul nostru"[39].

„Problema reorganizării expoziției de bază a constituit problema centrală a activității colectivului nostru în perioada anului 1960" se afirmă într-un raport de activitate, fiind obținută „clădirea fostului penitenciar al oraşului" pentru a fi transformată în birouri şi depozite, astfel încât parterul clădirii principale din str. 1 Mai nr.8 „să fie destinat secției de istorie (comuna primitivă- feudalism) mărindu-se astfel spațiul de expunere cu 7 săli"[40]. În acelaşi an, conducerea muzeului regional a fost solicitată să întocmească un raport referitor la situația muzeului oraşului Baia Sprie pe care l-a trimis Secției Regionale de Învățământ şi Cultură[41].

[32] *Ibidem*, Dosar 1/1956-1957, (Chestionar asupra activității muzeului regional Baia Mare pe perioada 1947-1957) f. 36.
[33] *Ibidem*.
[34] *Ibidem*, Dosar 2/1964-1965, f. 120.
[35] *Ibidem*, f.37.
[36] *Ibidem*, Dosar 1/1958, f.4.
[37] *Ibidem*, Dosar 1/1964-1965, f.7.
[38] *Ibidem*, Dosar 9/1953-1960 (Dare de seamă asupra activității depuse în cursul anului 1959), f.116.
[39] *Ibidem*, Dosar 1/1960, f.1 (Raport de activitate pe anul 1960).
[40] *Ibidem*.
[41] *Ibidem*, f.65.

https://biblioteca-digitala.ro

Constatând că entitatea din Baia Sprie „nu a desfăşurat o activitate corespunzătoare şi satisfăcătoare față de menirea ce o are, conducerea muzeului băimărean propunea ca „materialul muzeistic să fie predat muzeului regional", iar „fondul de salar" să fie „transcris la muzeul nostru pentru complectarea (sic!) personalului nostru necesar în urma îmbogățirii fondului nostru muzeistic şi înființării secției de artă"[42].

În urma raportului, Comitetul Executiv al Sfatului Popular al Regiunii Baia Mare a emis Decizia nr. 21/1961 prin care, cu data de 1 ianuarie 1961 se desființa Muzeul oraşului Baia Sprie, „activitatea sa fiind înglobată la Muzeul regional care îi va prelua întregul inventar"[43]. Cu aceeaşi dată au fost transferate posturile din „schema şi fondul de salarii în întregime de la raionul Şomcuta la Muzeul regional"[44]. În urma acestei decizii, muzeul băimărean îşi sporea semnificativ colecțiile cu un număr de 1145 „obiecte muzeale" şi 112 volume, conform listelor de inventariere întocmite[45].

Între acestea, cămaşa de zale atribuită lui Pintea, arme din perioada medievală, obiecte folosite în activitățile miniere, dar şi 23 de flori de mină[46].

Pe palierul resurselor umane, constatăm că în anul 1963 muzeul dispunea de „10 salariați (1 director, 1 muzeograf principal, 2 îndrumători, 1 gestionar bunuri, 1 desenator, 1 supraveghetor, 2 îngrijitori, 1 restaurator)", în contextul în care „nomenclatorul aprobat prin H.C.M. 473/1961 prevedea la un muzeu regional categoria a III-a, un personal de 17 cadre de specialitate şi 10 personal administrativ"[47].

De aceea, Comitetul pentru Cultură şi Artă propunea Comitetului Executiv al regiunii „să aprobe cu data de 1 noiembrie suplimentarea schemei muzeului regional cu 3 posturi de muzeografi", pentru care erau „propuşi a fi încadrați 3 absolvenți", „1 post de dactilograf principal şi 1 post supraveghetor"[48].

În anul 1964, Comitetul Executiv al Sfatului Popular al Regiunii Maramureş a decis „transferarea castelului din Valea Borcutului nr. 85" (castelul Pokol, n.n.) în proprietatea Muzeului regional[49]. Imediat, a apărut ideea organizării în această locație a „unui muzeu al mineritului, care ar fi unic în țară. (...). Însăşi ambianța ar corespunde acestui scop. În câteva încăperi din interiorul castelului ar urma să fie prezentat istoricul dezvoltării mineritului în regiunea noastră (unelte, maşini, tehnică) până la nivelul contemporan. În celelalte încăperi se va prezenta dezvoltarea mineritului în întreaga țară. În Dealul la poalele căruia e aşezat castelul ar urma să se amenajeze galerii de mină care să redea tehnica exploatării miniere în diferitele perioade ale dezvoltării sale"[50].

Pentru „a se putea trece la munca de cercetare, în vederea organizării Muzeului mineritului din Valea Borcutului", Comitetul pentru Cultură şi Artă propunea Comitetului Executiv al regiunii să aprobe „înființarea unui post de muzeograf principal cu data de 20 decembrie 1964" şi încadrarea pe post a unei persoane-Borlea Cornel[51].

În aceeaşi perioadă, mai exact la 7 noiembrie 1964, directorul muzeului, Octavian Bandula, înainta forurilor superioare documentația privind „organizarea secției de etnografie" pe Dealul Florilor şi „construirea unui local nou, modern, răspunzând tuturor cerințelor ştiințifice şi tehnice ale muzeografiei actuale", cu o „suprafață de 7425 m.p.

[42] *Ibidem*, f. 65-66.
[43] *Ibidem*, Dosar 9/1953-1960 (Decizia nr. 21/1961 a Comitetului Executiv al Sfatului popular al Regiunii Baia Mare), f.125.
[44] *Ibidem*, f.125.
[45] *Ibidem*, Dosar 9/1953-1960, f. 101.
[46] *Ibidem*, f. 98-101.
[47] *Ibidem*, Dosar 1/1963-1965, f. 80.
[48] *Ibidem*, f. 80-81.
[49] *Ibidem*, Dosar 1/1963-1965, f. 18 (Decizia nr. 1027/1964 a Comitetului Executiv al Sfatului popular al Regiunii Maramureş)
[50] *Ibidem*, f. 76 (Propuneri privind lărgirea şi îmbunătățirea activității muzeului, 2 oct. 1964)
[51] *Ibidem*, f. 92.

https://biblioteca-digitala.ro

repartizată pe 3 nivele (demisol, parter şi etaj)", valoarea estimată a investiției fiind de 20.722.000 lei[52].

Pentru „campaniile de cercetări şi achiziții, cât şi elaborarea tematicii şi documentarea ştiințifică" se solicita „suplimentarea schemei muzeului de la data de 15 noiembrie 1964" cu două noi posturi, un muzeograf principal şi un fotograf[53]. Această veritabilă „ofensivă culturală" pentru „intensificarea mişcării etnografice în regiunea Maramureş" s-a concretizat şi în organizarea la 3-4 septembrie 1965 la Baia mare, „în sălile Muzeului regional, a primului simpozion regional de etnografie şi folclor"[54].

Aşadar, după secțiile de istorie şi artă, la nivelul muzeului regional se înființau două noi secții, minerit şi etnografie, prima neavând însă o consistență pe măsura patrimoniului posibil să fie pus în valoare într-o regiune cu specific minier de excepție.

Perioada anilor 1964-1965 a fost deosebit de prolifică pe palierul cercetărilor arheologice efectuate în diverse puncte situate în regiune, un document de sinteză referitor la activitatea desfăşurată în anul 1964 menționând săpăturile arheologice efectuate la Cuhea (şantier condus de Radu Popa, cercetător la Institutul de Arheologie al Academiei din Bucureşti şi Mircea Zdroba, muzeograf la Muzeul Regional Maramureş), Onceşti (şantier condus de Hadrian Daicoviciu, lector universitar la Facultatea de Istorie a Universității clujene, Ioan Glodariu, cercetător la Filiala Academiei din Cluj şi Octavian Bandula, directorul muzeului băimărean), Ciumeşti-Berea (colectiv format din Vlad Zira, cercetător la Institutul de Arheologie al Academiei din Bucureşti, Ioan Németi şi Mircea Zdroba, muzeografi în cadrul Muzeului Regional Maramureş, primul urmând, în anul următor, să fie încadrat la muzeul din Carei), Sighet-Solovan (şantier condus de Kurt Horedt, conferențiar universitar la Facultatea de Istorie a Universității clujene, Ioan Németi, muzeograf la Muzeul Regional Maramureş şi Francisc Nistor, muzeograf la Muzeul etnografic din Sighet), Remetea-Oaş (şantier condus de Maria Bitiri, cercetător la Institutul de Arheologie al Academiei din Bucureşti şi Aurel Socolan, muzeograf principal la Muzeul Regional Maramureş), Potău (lucrări conduse de Sever Dumitraşcu, cercetător la Filiala Academiei din Cluj, Tiberiu Bader şi Iurasciuc Ivan, muzeografi la Muzeul orăşenesc Satu-Mare) şi Medieşul Aurit[55].

Cercetările efectuate, prin descoperirile lor, dintre care unele excepționale (vom exemplifica doar prin şantierul de la Cuhea, unde Radu Popa dezvăluia, „pentru prima dată la noi în țară, aspectul concret al unei reşedințe voievodale din epoca de cristalizare a statelor feudale româneşti"[56]) au adus informații noi privitoare la diverse epoci şi au determinat creşterea considerabilă a colecțiilor muzeale.

Anul 1965 a însemnat abandonarea proiectului de creare a unui muzeu al mineritului în „casa Pokol" de pe Valea Borcutului ca urmare a deciziei Comitetului executiv al Sfatului popular al regiunii de a organiza „o casă de copii şcolari începând cu 1 noiembrie 1965", fapt pentru care muzeul era somat, la 19 octombrie, să ia „măsuri de a evacua, în termen de 5 zile, obiectele de muzeu depozitate în acest local"[57].

În toamna aceluiaşi an, mai exact la 24 noiembrie, la Baia Mare era descoperit un important tezaur monetar de 986 monede din aur, în greutate de peste 3,5 kg, dintre care 3 monede antice, restul de 983 fiind datate datate între 1437 şi 1613, conform concluziilor unei comisii din care au făcut parte Eugen Chirilă şi Dumitru Protase, cercetători ai Institutului de istorie şi arheologie din Cluj şi Octavian Bandula, directorul muzeului băimărean. Cei 3 propuneau într-un proces verbal încheiat la 1 decembrie 1965 şi însuşit de academicianul

[52] *Ibidem*, Dosar 2/1964-1965, f. 31-35
[53] *Ibidem*, f. 38.
[54] *Ibidem*, f. 97.
[55] *Ibidem*, Dosar 1/1965, f. 56-57 (Dare de seamă asupra îndeplinirii planului de cercetare ştiințifică pe anul 1964).
[56] *Ibidem*, f. 118-120 (Şantierul arheologic Cuhea, raport olograf întocmit de Radu Popa).
[57] *Ibidem*, f. 217.

https://biblioteca-digitala.ro

Constantin Daicoviciu, directorul institutului clujean ca, datorită marelui număr de dublete, Muzeul regional să primească 166 de monede „de mare interes ştiinţific, care vor contribui substanţial la îmbogăţirea patrimoniului acestuia", celelalte „820 de piese întregi şi o jumătate de piesă" urmând „să fie predate Băncii R.S.R. care va dispune de ele potrivit normelor în vigoare"[58].

Fondul documentar scris, componentă foarte importantă a patrimoniului unui muzeu de istorie, se regăseşte în vechile registre de inventar ca fiind destul de consistent. Documentele au fost date spre păstrare muzeului de către Arhiva oraşului de pe lângă Primăria Baia Mare. Sunt menţionate 54 diplome, sec. XIV-XVIII, 8 titluri de nobili şi emblemele lor, manuscrise, dintre care amintim Cartea de contabilitate a oraşului între anii 1660-1737 şi desigur foarte multe documente care nu erau inventariate. În perioada păstrării lor la muzeu au fost valorificate în expunere[59].

Înfiinţarea Serviciului Regional al Arhivelor Statului a determinat preluarea de la muzeu, de către această instituţie, în anul 1954, a unei cantităţi de documente apreciată la 10.000 kg. Documentele erau datate de la mijlocul sec. XVII până în anul 1944, inclusiv şi nu erau inventariate. Predarea fondului documentar nu se finalizase încă în anul 1957, după cum rezultă din adresa nr. 6629 din 23 nov. 1957, care cuprinde instrucţiuni privind clasarea şi inventarierea materialelor ce urmează a fi predate Arhivelor Statului de către biblioteci şi muzee.

Pe palierul organizaţional, menţionăm solicitarea adresată la 11 ianuarie 1965 Comisiei Muzeelor Ştiinţifice din cadrul Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă privind „trecerea Muzeului regional din Baia Mare din categoria III-a în categoria II-b"[60]. Acesteia nu i s-a dat curs atunci, dar începând cu data de 1 martie 1966 Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă comunica aprobarea trecerii instituţiei muzeale băimărene de la gradul III la gradul II A[61].

În anul 1967 s-a reuşit „redeschiderea expoziţiei de bază a secţiei de istorie (istorie veche şi medie), căreia i s-au adus îmbunătăţiri cu noi materiale arheologice şi documentare"[62].

Tot în acel an, muzeul reuşea una dintre achiziţiile sale importante pentru colecţia istorică, respectiv un potir de argint, înalt de 21 cm, executat într-un atelier braşovean şi dăruit de Ştefan Cantacuzino, domnul Ţării Româneşti (1714-1716) unei mănăstiri din Maramureş.[63]

Este o piesă de excepţie, susceptibilă de a face parte din Tezaurul patrimoniului cultural naţional, având în vedere complexitatea valorică pe care o prezintă. Potirul de cult, din argint aurit, cu însemnele de meşteruluii braşovean (G.L.- Georg Lang) a fost achiziţionat contra-cost (3000 lei) de la Ionescu Cârligel Constantin din Bucureşti. În conformitate cu informaţiile furnizate de acesta, obiectul a ajuns în posesia sa în virtutea unor relaţii de familie, ultimul deţinător al lui fiind Adina Brătianu care, la rândul său l-ar fi primit de la Ion sau Ionel Brătianu[64].

[58] *Ibidem*, f. 212.
[59] Petranu. C., *Op.cit*., p.141.
[60] MJIA MM, *Fond propriu*, Dosar 1/1965, f. 1.
[61] *Ibidem,* Dosar 3/1966, f. 54.
[62] *Ibidem*, Dosar 2/1967-1968, f. 144.
[63] *Ibidem,* Dosar 3/1967, f. 120 (Procesul verbal al comisiei de achiziţii din data de 8 mai 1967 îl invocă şi pe Radu Popa, reputatul cercetător medievist, ca fiind de faţă la analiza ofertei)
[64] *Ibidem*, Dosar 3/1967, f. 120, 122.

https://biblioteca-digitala.ro

Potir de cult,
argint aurit, 1715-1716

Descoperiri arheologice de la
Lăpușul Românesc

https://biblioteca-digitala.ro

Valoarea sa documentar-istorică este deosebită, piesa fiind dăruită de către Ştefan Cantacuzino, domn al Țării Româneşti, probabil în anul 1715 sau 1716 unei mănăstiri din Maramureş cu hramul „Înălțarea Domnului Hristos", singura cu acest hram fiind la vremea respectivă cea din satul Biserica Albă (veche localitate românească din Maramureşul istoric situată pe malul drept al Tisei, azi în Ucraina, n. n.)[65].

În acelaşi an 1967, muzeul a început să organizeze cel mai longeviv şantier arheologic din regiune, cel de la Lăpuşul Românesc, dedicat epocii bronzului şi coordonat de către Carol Kacsó, angajat al instituției începând cu data de 1 decembrie 1965. Cercetările au contribuit la îmbogățirea semnificativă a colecțiilor muzeale, doar în prima campanie fiind descoperite numeroase obiecte, inclusiv 269 mărgele şi 5 inele de aur[66].

Anul 1968 aduce schimbarea denumirii, dar şi a structurii organizaționale a muzeului, odată cu modificarea administrativă asumată de regim prin revenirea la structura clasică a județelor, în locul regiunilor. Muzeul Județean Maramureş, cu sediul în Baia Mare, str. 1 Mai nr. 8 îşi desfăşoară activitatea cu patru secții: istorie, artă, etnografie şi minerit, patrimoniul său constituindu-se din „fosta colecție a Muzeului regional, precum şi din descoperirile arheologice, achizițiile de artă şi etnografie de pe teritoriul județului Maramureş"[67].

Tot atunci, Comitetul pentru Cultură şi Artă al județului constata că, „din cauza încadrării a câte unui singur muzeograf pentru fiecare secție, nu există posibilitatea desfăşurării unei munci de calitate şi de cuprindere a tuturor zonelor şi a tuturor aspectelor vieții materiale şi spirituale ale locuitorilor autohtoni, fiind în urma altor județe"[68].

Soluția identificată „pentru ca muzeul să iasă din impasul creat este asigurarea unui număr sporit de cercetători-muzeografi, fapt ce se poate realiza prin trecerea muzeului nostru din categoria II-A în categoria I", solicitarea fiind adresată Comitetului de Stat pentru Cultură şi Artă[69].

Muzeul a început să devină activ şi pe segmentul editorial, în anul 1969 fiind publicat primul număr al anuarului „Marmatia", „îngrijit ştiințific" de Aurel Socolan, director şi Carol Kacsó, muzeograf. Până atunci, instituția editase lucrări interesante, care valorificaseră cercetările arheologice efectuate în zonă.

În anii 1969-1970 „colecțiile muzeului s-au îmbogățit în mod substanțial prin achiziții de noi piese de mare valoare ştiințifică şi documentară"[70].

La secția de istorie, foarte importante erau „săpăturile arheologice" în urma cărora „s-au descoperit obiecte datând din neolitic (Coroieni, Călineşti) şi epoca bronzului (Oarța de Jos, Sarasău)", „piese de ceramică, uzuale şi de artă, piese de aur", achizițiile pe anul 1969 cifrându-se la 2850 lei[71]. La secția de etnografie achizițiile au însumat 14.500 lei în anul 1969 şi 13.000 lei în 1970, iar la secția de artă 24.500 lei în 1969 şi 34.000 lei în anul următor, în timp ce la secția de minerit au fost achiziționate în anul 1969 un număr de 500 eşantioane minerale în valoare de 23.500 lei.[72].

Achizițiile nu erau întotdeauna simplu de realizat, în special în ceea ce priveşte monedele. Astfel, după ce în decembrie 1970 muzeul a achiziționat două monede din aur, un „solidus, emisiune 555-556, în greutate de cca. 4,40 grame", tipărit la Ravenna şi „un ducat,

[65] Ursu, 2002, 69-71.
[66] MJIA MM, *Fond propriu,* Dosar 3/1967, f. 162; Dosar 1/1968, f. 6.
[67] *Ibidem*, Dosar 1/1968, f. 59.
[68] *Ibidem*, f.179.
[69] *Ibidem.*
[70] *Ibidem,* Dosar 2/1970, f. 11.
[71] *Ibidem*. De menționat că secția Istorie includea atunci şi activitatea arheologică, abia în 1990 înființându-se în cadrul muzeului secția de Arheologie.
[72] *Ibidem,* Dosar 2/1970, f. 11-12 (Dare de seamă asupra activității Muzeului județean Maramureş pe anul 1969), f. 158 (Dare de seamă asupra activității Muzeului județean Maramureş pe anul 1970).

https://biblioteca-digitala.ro

emisiune 1599, în greutate de cca. 3,50 grame", tipărit la Baia Mare, la începutul anului 1971 Miliția județeană le-a confiscat şi a deschis un dosar penal[73].

Demersurile muzeului, reprezentat prin directorul Aurel Socolan, s-au finalizat cu emiterea „ordinului de încetare a procesului penal" la 12 iunie 1971, monedele fiind însă „confiscate în favoarea statului" şi depuse la Banca Națională[74]. La 14 iulie acelaşi an, muzeul s-a adresat Procuraturii din Baia Mare, solicitând instituției să anuleze dispoziția nr. 52 B din 12 iunie 1971 prin care monedele erau confiscate în favoarea statului, soluția lovind „în însăşi instituția statului care este chemată să pastreze asemenea obiecte"[75].

Directorul Aurel Socolan, considera că „incidentul se poate rezolva în mod favorabil instituției muzeale, ca document pentru urmaşii noştri, pentru istoria României şi istoria relațiilor comerciale din lumea romană, precum şi a documentării existenței monetăriei din Baia Mare"[76].

O imagine sintetică asupra colecțiilor muzeului în anul 1973 arată că patrimoniul însuma un număr de 23.898 de piese, dintre care secția de istorie avea 16.723 (arheologie-13.000, feudalism-3.178, perioada modernă-55, contemporană-490), secția de artă-585, cea de etnografie-2.530, iar secția de minerit, un număr de 4.060 piese[77].

Tot în anul 1973, apare menționată, în locul celei de minerit, „secția de mineralogie, cu scopul organizării unei expoziții permanente de eşantioane minerale şi minereuri reprezentative pentru bazinul minier Baia Mare, precum şi a efectuării unor studii asupra minereurilor neferoase", motiv pentru care muzeul se adresa Institutului de Cercetări Miniere pentru Minereuri Neferoase din oraş pentru sprijinirea muzeografului principal Victor Gorduza[78].

Anul 1975 a însemnat organizarea primei sesiuni anuale de comunicări ştiințifice a Muzeului Județean Maramureş, tema fiind „Maramureşul pe coordonatele istoriei, ale culturii şi civilizației româneşti", directorul instituției, Valeriu Achim, declarând că sesiunea se dorea anuală, „nu din întâmplare ori dintr-o reproducere mecanică a unei formule uzuale, ci în mod absolut conştient, din ferma hotărâre de a reedita anual, dându-i astfel un caracter de perenitate, de permanență"[79].

Colaboratorii instituționali ai primei sesiuni ştiințifice au fost Muzeul Maramureşean Sighetu Marmației, Institutul de învățământ superior Baia Mare, Filiala Baia Mare a Arhivelor Statului şi Filiala Baia Mare a Societății de istorie.

Începând cu data de 1 ianuarie 1976, prin Decizia nr. 26 a Comitetului Executiv al Consiliului Popular al județului se înființau, în cadrul muzeului băimărean, secția de ştiințe naturale, cu „sediul principal Casa Iancu de Hunedoara" şi care avea, „într-o primă etapă, întregul fond de minerale aparținând muzeului (6.000 eşantioane)" şi „secția tehnică" (de istoria tehnicii, mai exact), aceasta urmând să „cuprindă piesele tridimensionale existente în colecția muzeului, din domeniile tehnicii miniere, a mijloacelor de transport, a măsurării timpului"[80].

Astfel, numărul secțiilor muzeului a ajuns la 5: secția de istorie, secția de artă, secția de etnografie şi artă populară, secția de ştiințe naturale şi secția de istorie a tehnicii, ultimele două rezultând din fosta secție de minerit-mineralogie.

---

[73] *Ibidem,* Dosar 1/1971, f. 82-83.
[74] *Ibidem,* f. 80.
[75] *Ibidem,* f. 84.
[76] *Ibidem*.
[77] *Ibidem,* Dosar 1/1973, f. 38.
[78] *Ibidem,* f. 91. Victor Gorduza (1942- 2014) a condus Muzeul de Mineralogie Baia Mare începând cu 1992, când acesta a devenit instituție de sine stătătoare, prin desprinderea secției de specialitate din structura Muzeului Județean.
[79] *Ibidem,* Dosar 4/1975, f. 72.
[80] *Ibidem,* Dosar 1/1976-1980, f. 87.

https://biblioteca-digitala.ro

Tot în 1976 au început demersurile oficiale pentru ca muzeul să primească un nou spațiu în Baia Mare, str. Bicazului nr. 1-3, locație în care își desfășura activitatea Centrala Minelor și Metalurgiei Neferoase Baia Mare. Faptul s-a petrecut în anul 1977, iar în perioada 1978-1989 au fost efectuate lucrări de reparații la șarpantă, la instalațiile electrice și sanitare, lucrări de tencuieli exterioare și s-a introdus încălzirea centrală, pentru ca imobilele să fie adaptate la „cerințele muzeografice de expunere și la crearea unui micro-climat adecvat conservării și valorificării pieselor muzeale”[81].

Alocările bugetare pentru lucrări au fost inegale ca valoare, mai mari în anii 1978-1979 (1,8 milioane lei în anul 1978, 1,1 milioane în 1979) și reduse simțitor în perioada următoare (592 mii în 1980, 199 mii în 1981, 824 mii în 1982, 636 mii lei în anul 1985), astfel că, în pofida măsurilor stabilite periodic în „comandamentul de investiții cu privire la executarea lucrărilor de reparații la Muzeul județean”, nu s-a reușit deschiderea acestuia la „1 Decembrie 1988”, astfel cum se preconiza în „nota privind lucrările de amenajare și posibilitățile de finanțare în vederea organizării expozițiilor permanente de istorie și mineralogie ale Muzeului Județean Maramureș”[82].

Un alt obiectiv, care părea realizabil, a vizat deschiderea pentru public a expoziției permanente de istorie la data de 15 august 1989, „în cinstea Congresului al XIV-lea al P.C.R.”[83]. Nici acesta nu a fost însă îndeplinit, expoziția permanentă de istorie rămânând, în continuare, o adevărată „fata morgana” pentru muzeografia băimăreană.

În perioada de după 1965, instituția muzeală a dezvoltat patrimoniul cultural în funcție de resursele financiare, suplinind insuficiența acestora prin cercetări de teren și încurajarea donațiilor. Au fost inițiate și dezvoltate colecții noi, unele cu caracter inedit, asupra cărora vom insista în continuare.

Astfel, Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș se numără printre puținele instituții de importanță regională din România, care tezaurizează și valorifică prin expunere o colecție de orologerie, cu aproximativ 300 de piese. În anul 1974, au intrat în evidența științifică primele câteva zeci de exemplare, prin procedura achiziționării contra-cost, de la Benedek Mihai (1914-?), cunoscut și priceput meșter ceasornicar din Baia Mare. Acest moment a fost oportun pentru constituirea și, ulterior, dezvoltarea în timp a unei noi și inedite colecții în structura patrimonială a muzeului. Forma, diversitatea, ingeniozitatea tehnică și artistică oferă colecției de orologerie complexitatea specifică unui patrimoniu de excepție, cu mare căutare la publicul vizitator. Colecția cuprinde piese aparținând perioadei de timp cuprinsă între secolele XVIII-XX, cu mecanisme fabricate în diferite ateliere europene, respectiv din Germania, Austria, Elveția, Franța, Italia, România dar și din Japonia, America de Sud, Statele Unite ale Americii sau Canada. Predomină *pendulele de perete,* cu gong și greutăți, cu tragere la 8, 10 sau chiar 100 de zile, din secolele XIX și XX (prima jumătate), a căror mecanisme sunt adăpostite în impresionante cutii (tip mobilă), de construcție manuală, cu frumoase elemente decorative. Din aceeași mare categorie fac parte așa numitele *pendule populare* care, la rândul lor, cuprind mai multe feluri de ceasornice. Unele, pendule mai modeste ca dimensiuni, cu arc și mecanisme sonore, atrag atenția prin simplitatea decorului și asemănarea formelor cutiilor de lemn, pendule de acest fel fiind întâlnite în casele intelectualității rurale, respectiv a preoților și a dascălilor, în secolul XIX. Altele, numite și *pendule țărănești,* cu execuție foarte simplă, prevăzute cu clopot sau gong pentru marcarea sonoră a orelor, au cadranele din lemn, pictat naiv, cu motive florale și animaliere (provenind din Elveția, Germania sau Austria, secolele XVIII-XIX), ceasuri ieftine și la îndemâna locuitorilor de la sate. Tot pendule populare sunt cele cu cadran realizat în tehnica „tablei ciocănte”, unele pictate și personalizate, majoritatea de proveniență elvețiană, secolul XIX.

[81] *Ibidem,* f. 112.
[82] *Ibidem,* Dosar 1/1987-1989, f.14.
[83] *Ibidem,* f. 55.

https://biblioteca-digitala.ro

Pendulă de perete contemporană Revoluției Franceze (1789-1799)

Pendule de salon, secolul XIX

Ceasuri populare, cu 'tablă bătută', secolul XIX

Ceasuri de buzunar Roskoph, secolul XIX

Ceas de perete, secolul XIX

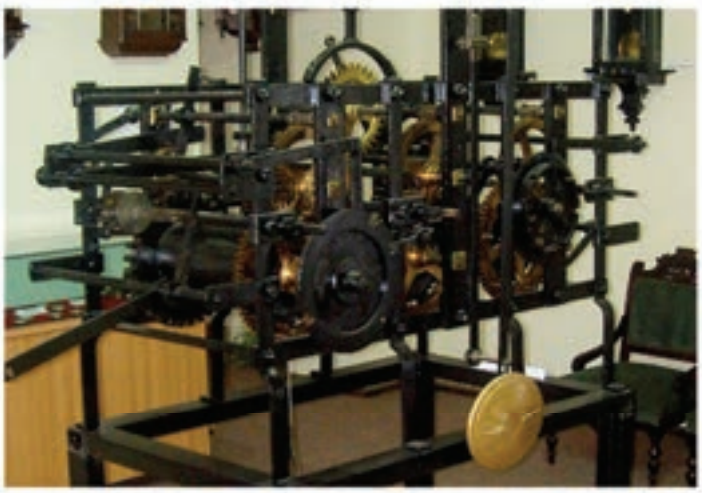

Mecanismul orologiului din Turnul Sf. Ștefan, 1895

Din colecție se detaşează cele câteva exemplare de *ceasuri cu cuc,* preferate în lumea satelor îndeosebi, începând cu mijlocul secolului XVIII, când, în Germania a fost fabricat primul orologiu de acest fel, model care, ulterior, se va răspândi foarte repede, fiind mult îndrăgite. A fost ales cucul deoarece era singura pasăre care cânta pe două tonuri, urmat de

https://biblioteca-digitala.ro

pitpalac, aceste păsărele ieşind din căsuţa lor la sferturi, mecanismul fiind acţionat de contragreutăţi. Din vasta categorie a ceasurilor portative fac parte *ceasurile de masă* care, pe lângă un design plăcut, au utilitatea trezirii, îndeosebi dimineaţa, este vorba de aşa numitele „deşteptătoare". Multe dintre ceasurile de acest fel expuse sunt produse de binecunoscuta firmă *Junghans* (Germania), mecanisme care, după 1860, vor fi fabricate după modelul american, respectiv, în loc de greutăţi vor fi acţionate de arcuri. După anul 1947, România a intrat în rândul ţărilor cu producţie în serie de ceasornice prin înfiinţarea primei fabrici la Arad, numită iniţial *Cooperativa Precizia,* ulterior *Fabrica Victoria* (din 1960), apoi *Aradora.* Aici se produceau, cu preponderenţă, ceasuri deşteptătoare, dar şi ceasuri de mână sau pendule de perete, precum *Precizia, Garanţia, Aradora* sau *Victoria*[84].

Ceasurile de buzunar (de brâu). Mecanisme delicate, cele mai multe funcţionând pe baza principiului Anker, erau montate în carcase deseori înnobilate de metale preţioase, cadrane emailate, instalaţii sonore iar capacele de protecţie erau inscripţionate şi frumos ornamentate cu diferite scene inspirate din viaţa de zi cu zi. În această categorie se înscrie, spre exemplu, cel mai popular ceas din România, de la sfârşitul secolului XIX-începutul secolului XX, şi anume ceasul de buzunar *Roskoph Patent.* Românii, receptivi la „noul" european, la scurtă vreme după inventarea acestui robust şi ieftin ceas de buzunar, de către Georges Roskoph (1813-1889), vor face comenzi consistente în Elveţia, inclusiv pentru dotarea unor ofiţeri din armata română. Impresionante prin dimensiuni, prin carcasele placate şi înnobilate cu diferite scene tematice, unele producţii limitate, sunt binecunoscutele ceasuri de buzunar, *Doxa*, *Omega, Longines* sau *Zenith,* aparţinând secolului XIX, unele cu mecanism cronometru, comandate în Elveţia special pentru dotarea personalului angajat la Căile Ferate Române[85].

Din această colecţie de ceasuri sunt unele piese care se detaşează de celelalte prin diferite caracteristici care le conferă o oarecare plusvaloare. Astfel: cel mai vechi, este o pendulă de perete, contemporană Revoluţiei Franceze (1789-1799), când, în octombrie1793 a fost introdus un „calendar revoluţionar", în sistem metric, conform căruia ziua era împărţită în 10 ore cu 100.000 secunde, calendar care în ianuarie 1806 a fost scos din uz de către Napoleon Bonaparte; cel mai impunător este un ceasornic de perete, cu mecanism sonor şi tragere la 8 zile, a cărui cutie de lemn, cu ornamente strunjite, are o lungime de 135 cm, iar cea mai mică pendulă de perete măsoară 10/6,5 cm.

O piesă cu mare valoare istorică este mecanismul orologiului din Turnul Sf. Ştefan din Baia Mare, montat în turn la sfârşitul secolului XIX funcţionând, probabil, până în jurul anilor 1960. Pe angrenajul roţilor dinţate care acţionează mecanismul este inscripţionat în limba maghiară, numele meşterului ceasornicar, DADAÝ JÓZSEF şi atelierul de orologerie din Oradea, unde a fost confecţionat în anul 1895: „NAGY VÁRODONN 1895, APRIL., 7; KÉSZITETTE DADAÝ JÓZSEF".

În perioada cuprinsă între anii 1996-1998, mecanismul dezafectat a fost recuperat din turn, operaţiune complicată care a însemnat fotografiere în detaliu, dezmembrarea părţilor componente după care acestea au fost supuse procedurilor specifice operaţiunilor de restaurare-conservare şi apoi reasamblate, mecanismul fiind acum în perfectă stare de funcţionare. Orologiul, astăzi piesă de muzeu, clasată în categoria juridică Tezaur, are semnificaţii documentare care aparţin istoriei oraşului Baia Mare şi memoriei comunităţii acestuia.

[84] Nedelea, 2007, 45-51.
[85] Nedelea 2001, 53-55.

https://biblioteca-digitala.ro

Unelte miniere, secolele XIX-XX

Chiblă (găleată), secolul XIX

Ax de troliu manual de extracție, secolul XVIII

Teodolite, secolele XIX-XX

O constantă în dezvoltarea de-a lungul timpului a colecțiilor de tehnică minieră, colecții fundamentate, aşa cum am amintit anterior, în jurul anilor 1900, o constituie descoperirile întâmplătoare sau în contextul cercetărilor arheologice sistematice precum şi recuperările de pe teren. Acestora li s-au adăugat donațiile făcute periodic de către instituțiile de profil, Direcția Minelor (după 1900), Centrala Minelor (anii 1980-1985) sau REMIN (anii 2000), cu sediul în Baia Mare şi de către unitățile miniere din zonele Baia Sprie, Cavnic, Borşa, Tg. Lăpuş.

https://biblioteca-digitala.ro

Patrimoniul de excepție, structurat astăzi în colecții bine conturate, permite o fericită completare a istoriei documentare scrise privind evoluția mineritului în Maramureş pentru o perioadă de timp cuprinsă între secolele XIV–XX.

Începând cu anul 1975, în contextul unui plan de dezvoltare a patrimoniului, de lungă durată, au fost achiziționate opaițe, unelte de minerit din zonele Chiuzbaia şi Cavnic. A fost demarată o amplă cercetare de teren (anii 1980-1985), când, în colaborare cu foşti ingineri minieri, Lenghel Gheorghe, Maternik Ştefan, au fost recuperate şi achiziționate obiecte specifice, unelte, opaițe, lămpi cu carbid, mojare mari de măcinat minereu, documente scrise, fotografii, aparținând secolului XIX şi primei jumătăți a secolului XX, din zonele Baia Mare, Baia Sprie, Băița şi Cavnic.[86]

În anul 1976, în cadrul Muzeului Județean Maramureş, a fost înființată secția de tehnică minieră, care a existat ca atare până în anul 1996. Rațiunea sa a vizat dezvoltarea unor colecții noi de tehnică minieră, pe baza unei ample cercetări de teren pentru identificarea, depistarea şi recuperarea, din obiectivele miniere ale județului, a mărturiilor trecutului şi prezentului legate de minerit şi de activitățile conexe.[87]. Primele piese au fost achiziționate în anul 1980, în aceeaşi perioadă fiind recuperate foarte multe obiecte specifice din clădirea şi curtea interioară ale fostului sediu al Centralei Minelor şi Metalurgiei Neferoase (C.M.M.N.). Aceste imobile din Baia Mare, în care au funcționat odinioară Monetăria, Inspectoratul Superior Minier şi Direcția Minelor Statului constituie astăzi patrimoniul Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş.

Fondul documentar aflat în patrimoniul muzeului este constituit şi dezvoltat după anii 1970, acoperind o perioadă cuprinsă între secolele XVII şi XX. Dintre documentele medievale achiziționate în această perioadă amintim o diplomă de înnobilare din 1609, în care generalul imperial Basta se adresează locuitorilor din această zonă (document în limba latină, nepublicat).[88] Colecțiile de istorie medievală s-au mai îmbogățit cu câteva documente de breaslă şi carnete de călătorie din primele decenii ale sec. XIX.

Un loc important în aceste colecții documentare îl are fondul memorial „Vasile Lucaciu" care s-a constituit începând cu anii 1965, prin achiziționarea corespondenței de familie (1888-1920), apoi (în anul 1974) a graficei „Apoteoza lui Vasile Lucaciu" de Aurel Pop urmată de fotografii şi documente achiziționate de la nepotul marelui luptător, medicul Vasile Lucaciu, pentru ca, în anul 2000, muzeul din Şişeşti să primească o donație importantă, constituită în colecția „Epaminonda Lucaciu".

Am avut onoarea şi deosebita plăcere de a-l cunoaşte pe distinsul urmaş al părintelui Vasile Lucaciu, în perioada anilor 1978-1979 (muzeograf Pop Lucia, n.n.). Eu eram în primii ani de muzeografie, iar dumnealui era medic specialist la Spitalul C.F.R. din Cluj Napoca. Atunci, la domiciliul familiei de pe strada Paris, am stat îndelung de vorbă despre bunicul şi tatăl său, despre familia Lucaciu, despre mândria de a face parte din aceasta. Am aflat multe informații despre membrii familiei, pe care nu le ştiam atunci, inclusiv despre necazurile de care a avut parte, în anii dictaturii comuniste, cauzate de faptul că bunicul şi tatăl său au fost preoți greco-catolici. În felul acesta s-a statornicit o colaborare de aproape 30 de ani, perioadă în care multe momente au fost derulate la Şişeşti, în contextul unor ample evocări omagiale a

[86] Cercetările de teren şi achizițiile au fost realizate de muzeografii Viorica Ursu, Lucia Pop, Gheorghe Robescu, conservatori fiind Livia Dragoş şi Maria Pop.

[87] Secția a fost coordonată, în perioada 1980-1996, de către Sajnelic Maria, muzeograf, care a desfăşurat o sistematică activitate de recuperare în zonele miniere, de evidență şi fişare a obiectelor nou intrate în patrimoniu. În colaborare succesivă, cu Reisfeld Nicolae şi, din 1994, cu Viorica Mendre, gestionar conservator, au organizat colecția de sine stătătoare. Restaurarea pieselor din metal s-a efectuat de către specialiştii din cadrul Laboratorului de Restaurare, Reisfeld Nicolae şi Dorian Ghiman (din anul 1995) , iar a obiectelor de lemn de către specialiştii coordonați de către Gheorghe Dâmb, din cadrul Secției de Etnografie şi Artă Populară.

[88] Documentul a fost descoperit şi achiziționat de Viorica Ursu, muzeograf, în anul 1988, de la familia Isac Gheorghe, din Cluj-Napoca, odată cu gravura executată de Sadeler, din anul 1601, reprezentând chipul voievodului Mihai Viteazul.

https://biblioteca-digitala.ro

vieții şi activității lui Vasile Lucaciu sau, pur şi simplu în vizită, cu nelipsitele reculegeri la mormintele celor dragi. De la familia Lucaciu din Cluj- Napoca, prin achiziție sau prin donație, au intrat în patrimoniul Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş în cei 30 de ani, obiecte, fotografii şi documente legate de activitatea lui Vasile Lucaciu şi a fiului său Epaminonda. Pentru cele trei generații ale familiei Lucaciu vom avea întotdeauna un gând nobil de recunoştință.

Mulțumită acestui bogat fond putem aduce confirmări documentare, imagistice ale unor informații biografice cunoscute sau nu despre familia Lucaciu. Cea mai mare parte a materialului imagistic şi a documentelor oferă informații referitoare la viața şi activitatea primului misionar greco-catolic român în Statele Unite, Epaminonda Lucaciu.

Un alt fond important este legat de personalitatea lui George Pop de Băseşti (1835-1919), constituirea lui începând cu anul 1968 prin achiziționarea corespondenței cu vicarul Silvaniei, Alimpiu Barbuloviciu, din perioada 1881-1890, pentru ca, în anul 1974, să fie înregistrată donația făcută de Leanca Victor din Câmpina, alcătuită din 22 documente de familie. Acestea au fost predate spre păstrare donatorului de către Pretor Sorescu, strănepotul lui George Pop de Băseşti. Un an mai târziu a fost donat tabloul (U/P) reprezentându-l pe George Pop de Băseşti, autor fiind pictorul Mircea Vremir. În aceeaşi perioadă, piese de mobilier au fost recuperate din Someş-Odorhei unde au fost duse de către Maria Pop de Băseşti, căsătorită cu Pretor Sorescu şi nepoata Elenei Pop Hossu Longin, fiica lui George Pop[89]. Una dintre cele mai importante achiziții din acest fond memorial este un tablou, impresionant ca dimensiuni şi compoziție, intitulat „Triptic", opera pictorului Octavian Smigelschi (1866-1912). Acest tablou cu o tematică istorică foarte complexă, a aparținut lui George Pop de Băseşti, fiind achiziționat, de la acelaşi Leanca Victor din Câmpina, în anul 1978. Ambele colecții sunt valorificate în muzeele memoriale de la Şişeşti, respectiv de la Băseşti.

De-a lungul timpului, după anii 1980, preponderent prin cercetări de teren, au fost constituite şi alte colecții memoriale aparținând unor personalități care, prin activitatea lor, au influențat în mod benefic evoluția istorică a comunităților din această zonă. Astfel, amintim pe: *Epaminonda Lucaciu* (1877-1960, fiul lui Vasile Lucaciu), considerat în perioada şederii sale în America, 1904-1921, „preotul cu cea mai mare parohie din lume", iar după întoarcerea sa în țară, la Şişeşti, care a continuat opera tatălui său; *Alexiu Pokol (1872-1935)*, un veritabil „om de afaceri" băimărean, din primele decenii ale secolului XX; *Teofil Dragoş (1874-1934)*, avocat, personaj public din Baia Mare interbelică sau *Gavril şi Nicolae Barbul (1879-1943),* proprietari din Mocira, memorandişti şi oameni politici ai timpului.

[89] Pop 2000, 21.

https://biblioteca-digitala.ro

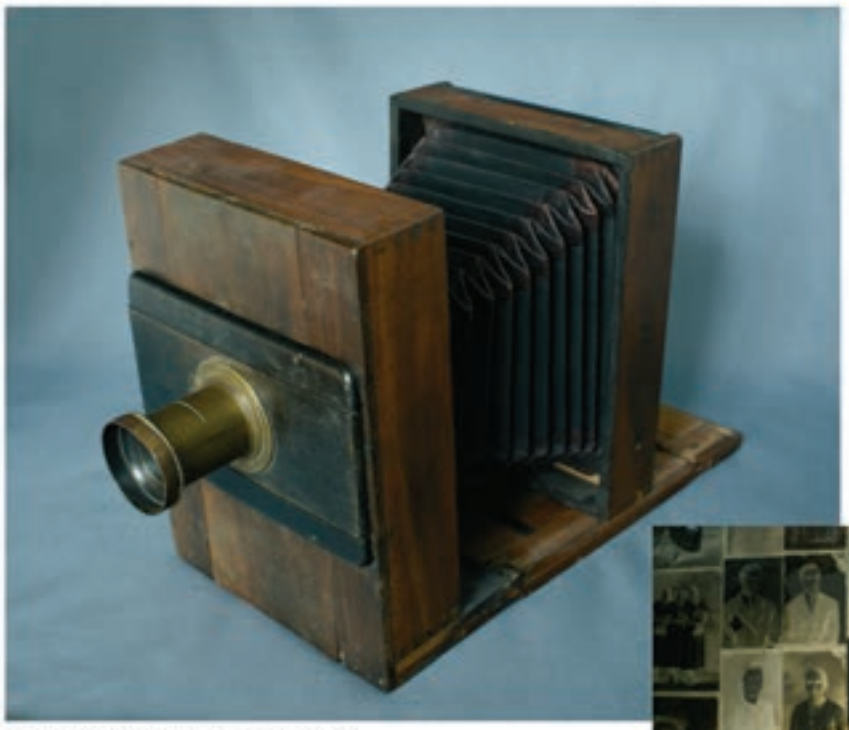

Aparat foto cu burduf, secolul XIX

Clișee pe sticlă, secolele XIX-XX

Manifestare populară, 17 octombrie 1945

Demonstrație în Baia Mare, 23 august 1952

Galeria personalităților locale, reflectate în patrimoniul memorial muzeal, este completată de oameni al căror destin a fost legat de oraşul Baia Mare şi, în mod special, de istoria instituției noastre muzeale. Este vorba despre *Schönherr Gyula* (1864-1908), istoric, membru al Academiei Ungare, fondator al Muzeului orăşenesc Baia Mare în anul 1904 sau despre profesorul *Aurel Coza,* director al acestei instituții, în perioada interbelică (material inedit), amintiți deja în contextul prezentului material. Un grupaj distinct din ansamblul

https://biblioteca-digitala.ro

patrimoniului memorial este format de colecțiile materiale care au ca obiect memoria colectivă. Spre exemplu, cele câteva zeci de documente manuscris cu versuri funebre pentru soldații căzuți în primul război mondial, din zona Lăpuşului (material inedit) sau colecția de obiecte, fotografii şi acte personale care au aparținut celor 29 martiri de la Moisei, sfârşitul celui de al doilea război mondial (masacrul comis de jandarmii horthyşti în ziua de 14 octombrie 1944).

Avem în vedere şi bunuri culturale care nu fac parte dintrun grupaj memorial cu semnificații istorice dar au aparținut unor oameni obişnuiți, mai puțin cunoscuți, cum a fost *un român* oarecare de pe aceste meleaguri care, în drumul său de întoarcere din America, în anul 1914, a aşternut pe hârtie un veritabil „jurnal de călătorie" (material inedit) sau avocatul băimărean *Octavian Cîmpeanu*, anii 1920 şi, de ce nu? *Anonimul* care ne-a lăsat mărturii ale trăirii sale cotidiene din vremuri demult trecute.

Un parcurs oarecum diferit de celelalte colecții l-a avut în timp biblioteca instituției, structurată în *Fondul documentar* şi *Fondul curent*. Fondul documentar, cu peste 10.000 de volume, are o extensie în timp cuprinsă între secolele XV-prima jumătate a secolului XX. Până în anii 1980, patrimoniul de carte a fost depozitat în spații mai puțin compatibile cu normele de conservare specifice acestei categorii de bunuri culturale, respectiv la parterul unei clădiri cu acces din Piața Cetății, locație în care se aflau şi alte depozite ale muzeului, respectiv pentru colecțiile de flori de mină şi ceasuri. În anii 1980, cărțile, au fost mutate la noul sediu din strada Monetăriei în spații tranzitorii (şi acestea, unele, improprii), pentru ca, în anii 2002-2003 să fie depozitate în actualul areal.[90]

Colecția veche de fotografii, prezentată anterior, a fost mult dezvoltată în timp prin campanii sistematice de cercetare pe teren începând cu anii 1980. Este perioada în care se conturează o nouă colecție şi anume aceea de negative pe sticlă, aparate de fotografiat şi accesorii foto. Sutele de plăci fotografice provin din studiourile foştilor fotografi băimăreni îndeosebi Szécseny Zoltan şi Suba Zoltan, acesta din urmă fiind vreme îndelungată un colaborator apopiat al muzeului. De la fiica acestui binecunoscut fotograf băimărean, recent (2013-2014), a fost achiziționată o impresionantă colecție de clişee pe sticlă (*Colecția Suba Zoltan,* cu peste 1400 piese), clasificate şi scanate. Aceste clişee pe sticlă, de dimensiuni standard, reprezintă în principal portrete, grupuri de oameni iar clişeele pe celuloid redau evenimente şi momente importante din viața comunității băimărene dinainte şi după eliberarea oraşului la 17 octombrie 1945.

Aparatele de fotografiat şi accesoriile au intrat în patrimoniu prin achiziții, în cea mai mare parte tot de la foşti fotografi, de la persoane pasionate de fotografie, în perioada 1980-1999, sau prin transfer de la Inspectoratul Județean de Poliție Maramureş în anul 2010. Cel mai vechi este un aparat de fotografiat cu burduf în cutie din lemn de cireş datând de la sfârşitul secolului XIX.

Una dintre achizițiile importante ale muzeului din perioada de după 1970, a fost un tablou pictat de Mezei József, *Panorama oraşului Baia Mare*, datat 1854, u/p, ofertantul fiind academicianul Ştefan Pascu (1974). Compoziția tematică a tabloului este structurată în trei registre importante, dispuse pe orizontală. Primul registru cuprinde o scenă câmpenească, în mijlocul naturii fiind redate mai multe personaje, al doilea registru prezintă imaginea panoramică a oraşului Baia Mare dinspre sud. Printre edificiile urbane se disting mai multe construcții importante laice şi religioase, între care detaşează în mod vizibil silueta Turnului Sf. Ştefan care odinioară avea rolul de clopotniță a bisericii gotice. În registrul trei sunt redate frumoasele împrejurimi naturale ale oraşului respectiv dealurile dinspre nord, între care se află şi Dealul Crucii, cel mai important punct de exploatare minieră din zonă. Semnificația

[90] Din anul 2008 biblioteca muzeului beneficiază de o primitoare sală de lectură, propice pentru cercetătorii interesați de studierea trecutului.

https://biblioteca-digitala.ro

documentară a compoziției tematice a picturii este deosebită şi pentru a percepe mai bine această importanță ne vom întoarce puțin în timp, prin intermediul relatărilor consemnate de Schönherr Gyula în Ghidul muzeului din anul 1904, despre biserica gotică Sfântul Ştefan „meşterul Ioan Gaspar Huzel a făcut un plan al bisericii (între anii 1770-1774), despre care pentru muzeul nostru s-a făcut o copie precisă şi fidelă. Planul al doilea pe care-l păstrăm în original, a fost întocmit în anul 1856-când locul bisericii a fost amenajat pentru parc-de către

Panoramă Baia Mare, autor Mezei József, 1854

Detaliu

József Mezei, pictor cu renume în acest ținut. Cu toate acestea, numai în baza acestor imagini, ar fi imposibil să formăm o imagine verosimilă despre înfățişarea bisericii existentă de odinioară. Ne vine în ajutor într-un fel două desene despre ruinele bisericii făcute în toamna anului 1842, de către Pap Zsigmond de Törökfalva/Buteasa/, primul preşedinte a asociației noastre muzeale încă în anii săi de tinerețe pe care muzeul nostru le păstrează cu grijă mare. Cu cinci ani ulterior ce desenele în

https://biblioteca-digitala.ro

cauză au fost executate, autoritățile locale ruinele le-au transportat şi dacă pietatea presimțirii apropiatelor distrugeri nu ar fi fost imortalizate, imaginea lor, azi numai documentele scrise ar vorbi despre frumusețile de odinioară al monumentului nostru distrus. Mărturiile rare privitoare la biserica dispărută mai sunt întregite de fotografiile executate de pe părțile ornamentate rămase până în vremurile contemporane ale turnului. Acestea provin din anii premergători restaurării meritând o atenție deosebită imaginea geamului rotund din partea apuseană a turnului, cu blazonul regelui Mathia/Corvinul/ aflat deasupra geamului, care, cu ocazia lucrărilor de restaurare, a fost îndepărtat şi astăzi face parte dintre piesele cele mai valoroase ale muzeului nostru"[91].

Menționăm faptul că al doilea plan realizat de Mezei József nu se mai păstrează astăzi. În schimb, se regăsesc desenul şi fotografia ruinelor bisericii, mărturii amintite mai sus. Tabloul, reprezentând o frumoasă panoramă a oraşului Baia Mare, este anterior planului respectiv şi reprezintă una dintre cele mai vechi imagini de ansamblu ale oraşului Baia Mare. Aşa cum, în urmă cu mai bine de 40 de ani au prins contur colecții noi în patrimoniul muzeal, ne referim în mod special la structura celui istoric, ideea unui mic „muzeu" al sportului în Maramureş s-a configurat în anul 2003 când patrimoniul Muzeului Județean de Istorie şi Arheologie s-a îmbogățit cu o consistentă colecție cu caracter sportiv, alcătuită din fotografii şi clişee, cupe, medalii şi insigne, fanioane şi afişe, material documentar, bunuri culturale ce se constituie astăzi în *Colecția Ion P. Pop*. Domnul Ion P. Pop, fost membru în Comitetul Olimpic Român, redactor la cotidianul „Graiul Maramureşului", veteran al jurnalismului sportiv din județ, a colecționat cu meticulozitate un fond material şi documentar referitor la evoluția sportului în Maramureş, în perioada 1970-2006. Este impresionantă colecția de Afişe sportive care urmăresc evenimentele din lumea sportului din anii 1950 până în anul 2006, importanța lor documentară pentru acest segment de istorie locală recentă fiind deosebită. Această colecție ne permite, în orice moment al viitorului, prezentarea în detaliu a domeniilor sportive reprezentative pentru Maramureş având în vedere existența şi a unui bogat material informativ şi imagistic.

Dezvoltarea ulterioară a acestor colecții cu altele asemănătoare, precum *Colecția Moskovici,* intrată prin donație în patrimoniul muzeului în anul 2014, conferă instituției noastre statutul de muzeu județean unic în România care administrează o asemenea bogăție de material sportiv, material care poate face oricând dovada perioadelor de glorie a sportului maramureşean.

Printre achizițiile relativ recente (2011) se numără şi *Colecția Sasi Nagy Béla.* Medicul Nagy Béla (1934-2009) a fost foarte cunoscut în Baia Mare şi nu numai, atât ca specialist radiolog cât şi pentru pasiunea sa numismatică fiind unul dintre cei mai consecvenți colecționari din țară. Muzeul, respectiv specialiştii arheologi şi istorici au apelat deseori la cunoştințele sale stabilindu-se în timp o colaborare temeinică. Pe fundamentul acestor relații de colaborare şi în conformitate cu mai vechea dorință a sa, Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş a valorizat această colecție deosebită prin organizarea, în anul 2008, a unei expoziții temporare sub genericul „2500 de ani de medicină ilustrată în numismatică. Colecția Sasi Nagy Béla". Prin achiziționarea acestei colecții unice în România prin consistența sa (peste 2200 piese cu o foarte mare extensie în timp, din antichitate până în secolul XX) şi prin tematica unitară de istorie medicală, instituția noastră a dezvoltat patrimoniul administrat şi a îmbogățit în acelaşi timp colecțiile personalizate, respectând astfel un program bine conturat de cercetare şi colectare a obiectelor cu valoare muzeală.

[91] *Utmutató* 1904, 49-50.

https://biblioteca-digitala.ro

Trofee şi afişe sportive

În cadrul evoluției instituționale a muzeelor din Baia Mare, 2006 a fost un an special, Consiliul Județean Maramureş aprobând, prin trei Hotărâri succesive (80, 81 şi 82 din 19 septembrie), înființarea a trei entități muzeale, prin reorganizarea Muzeului Județean Maramureş.

La 1 octombrie 2006, pe harta muzeologiei româneşti apăreau Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie, Muzeul Județean de Etnografie şi Artă Populară şi Muzeul Județean de Artă "Centrul Artistic Baia Mare". Fiecare dintre aceste entități a preluat patrimoniul cultural

https://biblioteca-digitala.ro

al secțiilor fostului Muzeu Județean, beneficiind de spații proprii şi de personalitate juridică[92].

Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie continuă activitatea secțiilor Istorie şi Arheologie, dezvoltând patrimoniul cultural mobil specific acestora. Sediul său este în Baia Mare, str. Monetăriei nr. 1-3, instituția fiind acreditată prin Ordinul nr. 2340 din 5 iulie 2012 al Ministrului Culturii, publicat în "Monitorul Oficial" nr. 502 din 23 iulie 2012[93].

Pe lângă localul *Monetăriei,* edificat în cursul secolului al XVIII-lea, muzeul mai administrează un important monument istoric, care a făcut parte din sistemul de fortificații al oraşului medieval Baia Mare, *Bastionul Măcelarilor.* Acesta a fost redat comunității locale şi a reintrat în circuitul turistic în anul 2011, datorită proiectului *Restaurarea şi revitalizarea Bastionului Măcelarilor din Baia Mare, Maramureş*, implementat de către Consiliul Județean Maramureş.

Dintre programele şi proiectele de cercetare derulate de către muzeu începând cu anul 2007, unele au reuşit să fie de rezonanță internațională, precum *programul de cercetare arheologică şi interdisciplinară în necropola tumulară de la Lăpuş* desfăşurat pe parcursul anilor 2007-2014, în parteneriat cu Universitatea „Ludwig-Maximilians" din München şi cu Universitatea „Kardynała Stefana Wyszyńskiego" din Varşovia. Rezultatele obținute au contribuit la mai buna cunoaştere a vieții spirituale în general şi a practicilor funerare în special a comunităților ce au locuit în acest spațiu în Bronzul Târziu, precum şi la îmbogățirea patrimoniului muzeal. Situl arheologic de la Lăpuş „Podanc" este unul dintre cele mai cunoscute situri din Europa şi, în acelaşi timp, proiectul arheologic cel mai longeviv al muzeului, fiind inițiat în anul 1967[94].

Un alt proiect interesant, început în anul 2008 de către Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş în parteneriat cu Institutul de Arheologie şi Istoria Artei din Cluj-Napoca, vizează *cercetarea arheologică a sitului de la Bozânta Mică "Grind"*. Obiectivele sale urmăresc cercetarea integrală a sitului, salvarea, protejarea, conservarea, restaurarea şi valorificarea complexă a rezultatelor obținute. Săpăturile arheologice desfăşurate anual au confirmat locuirea în această zonă pentru toate cele trei perioade istorice identificate: epoca bronzului (a doua jumătate a mileniului II î.Chr.), apoi epoca romană – Barbaricum (secolele II-III d.Chr.) şi epoca medieval timpurie (secolele VIII –IX d.Chr.)[95].

Proiectul de *inventariere a siturilor arheologice şi a monumentelor istorice din județ* s-a derulat în perioada 2007-2011 în parteneriat cu Ministerul Culturii şi Direcția Județeană pentru Cultură Maramureş, fiind realizate delimitări pentru 575 de situri arheologice şi monumente istorice înscrise în *Lista Monumentelor Istorice 2004*, precum şi pentru 120 de

[92] Muzeele au fost conduse interimar, până în ianuarie 2007, de către muzeografii Lucia Pop (Istorie), Dan Pop (Etnografie) şi Tiberiu Alexa (Artă). În noiembrie 2006, Consiliul Județean Maramureş a organizat concursul de proiecte de management pentru conducerea celor 3 muzee, câştigătorii fiind Viorel Rusu (Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie), Tiberiu Alexa (Muzeul Județean de Artă "Centrul Artistic Baia Mare") şi Gheorghe Robescu (Muzeul Județean de Etnografie şi Artă Populară). Aceştia şi-au început mandatele în ianuarie 2007, odată cu instalarea oficială.

[93] Structura organizațională a muzeului cuprinde Secția Istorie, Secția Arheologie, Biroul Bastionul Măcelarilor, Compartimentul Contabilitate-Financiar-Resurse Umane şi Biroul Administrativ-Logistic.

[94] Colectivul de cercetare a fost format din dr. Carola Metzner-Nebelsick (Universitatea „Ludwig-Maximilians" din München), responsabil ştiințific de şantier, dr. Carol Kacsó (Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş), inițiatorul şantierului începând cu anul 1967, dr. Louis D. Nebelsick (Universitatea „Kardynała Stefana Wyszyńskiego" din Varşovia), Bogdan Bobînă (Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş Maramureş). Acestora li s-au adăugat, pe parcursul cercetărilor efectuate şi alți specialişti, precum Ken Massy (Univ. München), Evamarie Bange (Arhiva de Stat, Luxemburg), dar şi studenți din România, Germania, Polonia.

[95] Colectivul de cercetare îi cuprinde pe dr. Ioan Stanciu (Institutul de Arheologie şi Istoria Artei Cluj-Napoca) – responsabil de şantier, dr. Marius Ardeleanu, Bogdan Bobînă, Raul Cardoş, Dorian Ghiman, dr. Dan Pop, Zamfir Şomcutean (Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş). La cercetările arheologice au participat şi studenți ai Universității „Babeş-Bolyai".

https://biblioteca-digitala.ro

situri arheologice noi care au fost identificate pe teren. Pentru toate acestea au fost întocmite fişe minimale şi fotografii care constituie o bază de date necesară atât din perspectivă ştiinţifică cât şi administrativă.

O prioritate instituţională a vizat întocmirea unor proiecte culturale şi editoriale care au fost depuse pentru finanţare la Administraţia Fondului Cultural Naţional. Astfel, în anul 2008, muzeul a implementat proiectul *Generaţia „Histarch" învaţă comunitatea,* al cărui obiectiv a fost atragerea tinerilor spre profesiile de istoric, arheolog şi muzeograf. *Muzeu fără bariere-accesul la cultura muzeală a persoanelor cu dizabilităţi* a fost un program cultural destinat nevăzătorilor (anii 2010-2011), experimentul realizând un tur tactil şi o incursiune în istoria oraşului Baia Mare prin intermediul unor piese din colecţiile muzeului.

"Aşezămintele Brâncoveneşti", medalie de bronz

"Azilul Elena Doamna", medalie de bronz, 1896

Medalie comemorativă Carol Davilla (1828-1884)

https://biblioteca-digitala.ro

Mari civilizații ale antichității, proiect cultural adresat în primul rând publicului şcolar s-a derulat pe parcursul anilor 2011- 2013, în fiecare an fiind realizate câte două expoziții care şi-au propus să releve aspecte din viața cotidiană a civilizațiilor celtică, romană, dacică, egipteană, greacă şi germanică, prin intermediul reconstituirilor şi al artefactelor originale[96].

În aceeaşi perioadă, Administrația Fondului Cultural Național a finanțat 3 proiecte editoriale propuse de către Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie şi care au vizat punerea în valoare a patrimoniului acestuia. Astfel, albumul *Minerit şi civilizație în Maramureş* (2010), reliefează bogăția şi frumusețea obiectelor din colecția de tehnică minieră a instituției muzeale, în timp ce *Baia Mare în imagini. Stampe şi fotografii* (2011) valorifică într-o viziune integratoare colecția de stampe şi fotografii ale muzeului. Al treilea proiect, finalizat cu publicarea albumului *Baia Mare oraş liber regal. Vestigii şi mărturii istorice medievale* (2013) pune în valoare colecțiile de istorie medievală ale muzeului, toate cele 3 albume fiind publicate în seria "Colecții Muzeale"[97].

Pe palierul *cercetărilor arheologice preventive* cel mai important şantier, prin prisma rezultatelor obținute atât în planul cunoaşterii, cât şi al îmbogățirii patrimoniului muzeal s-a desfăşurat în *Baia Mare, punctul Piața Cetății/Țintirim,*în perioada 2012-2014[98].

Ele au fost determinate de implementarea proiectului "Reabilitarea şi promovarea identității culturale şi istorice Piața Cetății-Turnul Ştefan" şi au dus la identificarea pe latura estică a Pieței, a celor două biserici situate în imediata vecinătate a bisericii gotice Sf. Ştefan, şi anume biserica Sf. Ecaterina (Sz. Katalin) şi Sf. Martin (Szt. Márton).

Din datele arheologice şi istorice-documentare pe care le deținem până la momentul săpăturilor rezulta că biserica Sf. Martin era situată în colțul sud-estic al Pieții Cetății şi a fost distrusă la începutul secolului XVIII când s-a construit peste ea biserica iezuită Sf. Treime. Săpăturile au relevat faptul că aceasta din urmă a fost construită în cel mai bun caz doar peste latura sudică a bisericii Sf. Martin. Despre locația bisericii Sf. Ecaterina se cunoştea doar faptul că se afla în vecinătatea celor două biserici menționate anterior şi a fost demolată în anul 1724. Săpăturile au pus în evidență atât locația, cât şi o parte din planimetria acesteia.

Alături de complexele arheologice prezentate mai sus au fost descoperite numeroase artifacte, cele mai multe din lut ars: fragmente ceramice (niciun vas întreg), cărămizi de diferite forme şi dimensiuni, fragmete de pipe, cahle; obiecte de sticlă: fragmente de mici dimensiuni de la ochiuri de geam; obiecte de plumb: fragmente de la ramele ochiurilor de geam; obiecte de metal, în mod special din fier şi bronz etc.

O arheologie a zonei înalte din Maramureşul istoric este un alt proiect implementat de către Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş în colaborare cu Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti, începând cu anul 2012. Scopul său îl constituie identificarea şi înregistrarea prin cercetări de suprafață a urmelor materiale pre- şi protoistorice dintr-o serie de micro-regiuni din zona înaltă a Maramureşului istoric (peste 850/900 m altitudine) şi a relațiilor dintre aceste urme materiale şi mediul înconjurător. Cercetările prieghetice de până acum au fost realizate în perimetrele localităților Borşa, punctul *Geamănul*, Moisei, punctul *Tarnița Purcărețului* şi Poienile de sub Munte, punctul *Zarika,* unde au fost semnalate, în literatura de specialitate, mai multe descoperiri arheologice[99].

[96] Coordonatorii proiectului au fost muzeografii Marius Ardeleanu şi Raul Cardoş, echipă fiind completată de Sorana Ardeleanu, Anca Bobînă, Bogdan Bobînă, Dorian Ghiman, Zamfir Şomcutean.

[97] Coordonatorii albumului din 2010 au fost Lucia Pop şi Carol Kacsó, ai celui din 2011, Viorel Rusu şi Lucia Pop, iar ai volumului editat în anul 2013, Viorel Rusu, Lucia Pop şi Ioan Botiş. Echipa a fost completată, pe parcursul celor 3 proiecte editoriale de Zamfir Şomcutean, realizatorul fotografiilor, Minerva Luca, realizatoarea coperților şi Florin Pop, care a asigurat tehnoredactarea.

[98] Responsabilul de şantier a fost dr. Dan Pop.

[99] Coordonatorii proiectului sunt Bogdan Bobînă, Dan Pop (Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş) şi Alexandru Dragoman (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti), echipa incluzându-i pe Marius

https://biblioteca-digitala.ro

Prezentarea secvențială a evoluției Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş, insistând asupra configurării şi dezvoltării patrimoniului cultural ca element de identitate se doreşte a fi parte a unui demers de tip monografic, necesar şi firesc în contextul împlinirii unui secol de existență muzeală instituționalizată la Baia Mare.

Ardeleanu, Sorana Ardeleanu, Raul Cardoş, Dorian Ghiman, Zamfir Şomcutean (Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş) şi Ciprian Astaloş (Muzeul Județean Satu Mare).

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Achim 1981 — V. Achim, *Opt decenii de activitate muzeală la Baia Mare,* Marmatia 5-6, 1979-1981, 55-75.

Mihoc, Bălan 1971 — B. Mihoc, G. Bălan, *Stampe inedite din colecția Muzeului Județean Maramureş*, Marmatia 2, 1971, 128-143.

Morvay 2002 — G. Morvay, *Dr. Gyula Schönherr*, *Traducere şi note - forditotta és jegyzetekkel ellátta: Csoma György,* Baia Mare, 2002.

Nedelea 2001 — D. Nedelea, *Pelerinaj printre orologii*, vol. I, Ploieşti, 2001.

Nedelea 2007 — D. Nedelea, *Pelerinaj printre orologii*, vol. II, Ploieşti, 2007.

Németi 1969 — I. Németi, *Scurt istoric al sigiliilor oraşului Baia Mare,* Marmatia 1, 1969, 16-21.

Petranu 1922 — C. Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş. Trecutul, prezentul şi administrarea lor*, Bucureşti, 1922.

Pop 2000 — L. Pop, *Maria şi Viorica Pop de Băseşti*, Pro Unione, anul III, nr. 1-2 (5-6), Baia Mare, 2000, 20-22.

Rusu, Pop, Botiş 2013 — V. Rusu, L. Pop, I. Botiş, *Baia Mare, oraş liber regal. Vestigii şi mărturii istorice medievale,* Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş, seria Colecții Muzeale IV, Baia Mare, 2013.

Ursu 2002 — V. Ursu, *De la domnii Țării Româneşti pentru mănăstirea din satul Biserica Albă-Maramureş,* Marmatia 7/2, 2002, 66-72.

Utmutató 1904 — *Utmutató a Nagybányai Városi Múzeum Gyüjteményeihez,* A múzeum megnyitása alkalmából kőzrebocsatja a Nagybányai Múzeum Egyesület, Budapest, 1904.

Zdroba 1971 — M. Zdroba, *Sigilii ale breslelor din Baia Mare păstrate în colecțiile Muzeului Județean Maramureş*, Marmatia 2, 1971, 121-143.

https://biblioteca-digitala.ro

Contributions to the history of the Baia Mare Museum, 1898-2014

(Abstract)

This study presents the sequential evolution of the Maramureş County Museum of History and Archaeology, and chiefly that of its departments of history and archaeology, in the broader context of the museum organisational development which included the Baia Mare Town Museum Baia Mare (1904), the Baia Mare Regional Museum (1951), the Maramureş County Museum (1968) and, since the year 2006, the Maramureş County Museum of History and Archaeology.

The creation of the *Baia Mare Museum Association* (on August 31, 1899) and that of the *Baia Mare Town Museum* (on June 19, 1904) are linked to the name of dr. Gyula Schönherr (1864-1908), a Baia Mare-born historian who was a corresponding member of the Hungarian Academy of Sciences in Budapest, a prominent personality in the field of historic research and culture in general.

The heritage held by the museum in the years 1904-1905 included, according to the museum's inventory registers, approximately 7000 items and was structured by collections of archaeology, history, numismatics, art, artefacts, natural science, library and archives.

The communisation of Romania and subsequently the implementation of the Soviet administrative division of the country led to the creation, in the year 1951, of the Baia Mare Regional Museum, which took over the heritage held by the town's former museum. The new museum also managed a number of subordinated entities: the Town Baia Sprie Museum (disbanded on 1st January, 1961), the Satu-Mare District Museum, the Sighet District Museum (starting from the year 1954), the Carei District Museum, and the "Ady Endre" Memorial House, located in Micenţiu village, in the township of Căuaş, Carei district (currently Satu-Mare county).

The year 1964 marked the organization, besides the existing history and art departments, of two more departments – the department of mining and that of ethnography. The former of these was less complete than it could have been taking into account the rich heritage that should have been illustrated in a region with such an exceptional mining potential.

The same period was particularly prolific in terms of archaeological research, which was carried out in multiple sites of the region. In the year 1964 alone the museum conducted archaeological excavations in the following sites: Cuhea, Onceşti, Ciumeşti-Berea, Sighet-Solovan, Remetea-Oaş, Potău and Medieşul Aurit

The discoveries made during these excavations, some of which are exceptional, provided new information on various historic periods (we shall only mention here the Cuhea archaeological site, where Radu Popa brought to light, "for the first time in our country, concrete evidence of what a voivode's residence might have looked like in the period of the crystallisation of the Romanian feudal states") and led to a considerable increase of the museum's collections.

In 1965 the project of creating a museum of mining located in the building known as "the Pokol house" at Valea Borcutului was abandoned, since the People's Council of Maramureş region decided to turn the building into an "orphanage for school children".

The year 1968 marked a change in both the name and the organisational structure of the museum, as a result of the administrative reorganisation made by the government, following which the country returned to its traditional administrative division into counties instead of regions. The Maramureş County Museum located in Baia Mare, at no. 8, 1 Mai St., had four departments, i.e. history, art, ethnography and mining, its heritage including "the former collections of the Regional Museum, as well as the new archaeological discoveries, and artistic and ethnographic items collected from throughout Maramureş county".

https://biblioteca-digitala.ro

On January 1, 1976 were created the departments of natural science – having "its main location in the Iancu de Hunedoara House", which "at first hosted the museum's entire collection of minerals (6,000 items)" – and the "technical department" (or, more precisely, the department of technical history), which was to "include the museum's existing collection of tridimensional items illustrating the fields of mining technique, means of transport and time measurement".

Thus, the museum got to include 5 departments: the department of history, the department of fine arts, the department of ethnography and folk art, the department of natural science and the department of technical history. The last two of these originated from the former department of mining and mineralogy.

The official procedures for the acquisition of a new location for the museum at 1-3 Bicazului St. started in 1976 as well. This building had until then hosted the Central Administration of Mining and Non-Ferrous Metallurgy in Baia Mare. The new location was acquired in the year 1977. The repairs to the roof truss, electrical installations and outside plastering took place in the period 1978-1989, alongside with the central heating installation, so that the buildings were adapted to the "requirements for the museum's exhibitions and the creation of a microclimate which would be adequate for the conservation and valorisation of the museum exhibits".

2006 was a special year for the organisational evolution of the Baia Mare museums as the Maramureş County Council approved, through three successive Resolutions (nos. 80, 81 and 82 of September 19, 2006) the reorganisation of the Maramureş County Museum and the creation of three different museum entities.

On October 1, 2006, the County Museum of History and Archaeology, the County Museum of Ethnography and the Folk Art, and "The Baia Mare Artistic Centre" County Museum of Art appeared on the map of Romanian museology. Each of these three entities took over a section of the cultural heritage belonging to the departments of the former County Museum and were organised in their own buildings as separate legal entities.

The County Museum of History and Archaeology continues the activity of the former departments of History and Archaeology by developing the specific mobile cultural heritage of these departments. It is located in Baia Mare, 1-3 Monetăriei St. The institution was accredited through Order no. 2340 of July 5, 2012, issued by the Ministry of Culture and published in the "Official Journal" no. 502 of July 23, 2012.

Besides *the Mint*'s building which was erected in the 18th century, the museum also manages an important historical monument which was once part of the fortification system of medieval Baia Mare, namely *the Butchers' Bastion*. This was given back to the local community and re-entered the tourist circuit in the year 2011 due to the implementation of a project entitled *Restoration and Revitalisation of the Butchers' Bastion in Baia Mare, Maramureş*, by the Maramureş County Council.

While emphasising the organisational evolution, creation and development of the museum's collections, this paper also depicts the defining elements of the museum's cultural heritage, with the hope that it might be included in a future monograph whose appearance would be both necessary and reasonable in a period when we celebrate one century since the creation of the museum as an organisation in Baia Mare.

Viorel RUSU
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
viorelrusu70@yahoo.com

Lucia POP
Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş
lucipop50@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Forme de rezistență la încercările de colectivizare a agriculturii în Regiunea Baia Mare

IOAN BOTIŞ

Cuvinte-cheie: *istorie recentă, colectivizarea agriculturii, rezistență, regiunea Baia Mare, România.*
Keywords: *recent history, collectivisation of agriculture, resistance, Baia Mare region, Romania.*

În zilele de 3-5 martie 1949, la Bucureşti, a avut loc Plenara C.C. al P.M.R., unde liderii comunişti au hotărât, sub presiunea Moscovei şi după model sovietic, transformarea satului românesc prin colectivizarea graduală a suprafețelor agricole. După prezentarea raportului „Sarcinile P.M.R. în lupta pentru întărirea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare şi pentru transformarea socialistă a agriculturii", a fost adoptată rezoluția în care se preciza că „pentru a scăpa de întuneric şi mizerie trebuie să se construiască socialismul la sate, adică să treacă la gospodăria agricolă colectivă"[1]. Cu doar o zi înainte de începerea Plenarei, prin Decretul nr.83, au fost lichidate „resturile proprietăților moşiereşti", pământurile şi inventarul agricol ale proprietarilor vizați de acest decret trecând în proprietatea statului.

Colectivizarea agriculturii a fost precedată de introducerea cotelor obligatorii, în 1948, atât la produsele vegetale, cât şi la produsele animale. Din cauza creşterii cotelor în fiecare an, țărănimea a fost pusă de cele mai multe ori în imposibilitatea de a-şi plăti cotele. Urmarea a fost că mulți țărani au fost arestați, în conformitate cu Legea nr.68 din 16 februarie 1946, copiată după model sovietic. Nepredarea cotelor era pedepsită cu muncă silnică de la 5 la 15 ani. Aşa cum a fost gândit, sistemul cotelor obligatorii lovea în principal în țăranii înstăriți, deoarece cotele erau stabilite pe baza dimensiunilor proprietăților agricole şi creşteau progresiv, odată cu creşterea suprafețelor de pământ aflate în proprietate[2]. Emis la 30 aprilie 1949, Decretul 183/1949 prevedea ca sancțiuni pentru „dosirea, distrugerea ori denaturarea produselor sau mărfurilor" pedeapsa cu muncă silnică între 5-15 ani şi amendă de la 50.000 la 200.000 de lei[3]. Cu toate acestea, țăranii au continuat să se sustragă de la predarea cotelor, „inventând" diferite metode: ascunderea produselor, mituirea unor membri ai aparatului de colectare, pentru a fi impuşi cu o cantitate mai mică de produse, udarea grâului înainte de predare, pentru a cântări mai greu, recoltarea în timpul nopții, amestecarea grâului curat cu grâu cu impurități etc.[4].

În fine, anul 1948 este cel în care liderii comunişti nu şi-au mai ascuns intenția de a transforma agricultura românească într-una de tip socialist, în ciuda ostilității țărănimii față de modelul sovietic. „În domeniul agriculturii, stalinizarea însemna abolirea proprietății private asupra pământului şi înființarea gospodăriilor colective. În conformitate cu crezul marxist-leninist, țărănimea, datorită ataşamentului său inerent față de proprietatea privată, era o clasă reacționară care trebuia să fie reeducată într-o comunitate socialistă"[5]. În 27 decembrie 1948, Gheorghe Gheorghiu-Dej declara că singura cale prin care țărănimea săracă şi cea mijlocaşă puteau scăpa de mizerie şi de starea de înapoiere în care se aflau era trecerea țărănimii în gospodăriile colective[6].

[1] Constantinescu 1999, 606; Cătănuş, Roske 2004, 104.
[2] Kideckel, 2006, 76-86.
[3] Cătănuş, Roske 2004, 13.
[4] Cătănuş, Roske 2004, 17.
[5] Tudor 1999, 639.
[6] Cojoc 2001, 34.

https://biblioteca-digitala.ro

În 1949, comuniştii români au pornit „războiul total" împotriva ţăranilor, „esenţial pentru a obţine o economie complet controlabilă"[7]. „În domeniul agriculturii, stalinizarea însemna abolirea proprietăţii private asupra pământului şi înfiinţarea gospodăriilor colective. În conformitate cu crezul marxist-leninist, ţărănimea, datorită ataşamentului său inerent faţă de proprietatea privată, era o clasă reacţionară care trebuia să fie reeducată într-o comunitate socialistă (...) Înspirându-se din tradiţia bolşevică, comuniştii români erau convinşi că diferenţele dintre sectorul socialist (industrial) şi sectorul nesocialist (agrar) ale economiei trebuiau eliminate. Începutul «transformării socialiste a agriculturii» în România a fost oferită de teoria stalinistă cu privire la alianţa dintre clasa muncitoare şi ţăranii săraci, văzută ca baza socială pentru «dictatura proletariatului»"[8].

În lumea satului românesc, criticile dure aduse colhozurilor din Uniunea Sovietică în perioada interbelică şi a celui de-al doilea război mondial au creat o stare de spirit ostilă formelor socialiste de proprietate, ţărănimea opunându-se oricărei forme de exploatare colectivistă a pământului[9]. Acesta a fost unul dintre motivele pentru care, până la sfârşitul anului 1949, au fost înfiinţate, pe toată suprafaţa României, doar 56 de gospodării agricole colective, în Maramureş nereuşindu-se înfiinţarea nici unei G.A.C.[10]. Constatând lipsa de eficienţă a structurilor însărcinate cu înfiinţarea de gospodării colective, în ianuarie 1950, Comitetul Central al P.M.R. a înlocuit Comisia Agrară cu o Secţie Agrară, căreia i-a acordat fonduri mai mari în scopul accelerării campaniei de colectivizare a agriculturii. În 1950 au fost înfiinţate 971 de gospodării colective, dar în anul următor nici una, cu toate că au fost raportate 62 (acestea fuseseră înfiinţate în anul anterior, dar nu fuseseră inaugurate formal)[11].

Pentru a creşte ritmul colectivizării, activiştii de partid, Miliţia şi Securitatea au folosit presiuni şi ameninţări, maltratări şi torturi, arestări şi condamnări, mijloacele coercitive diferind de caz la caz. În pofida acestei realităţi, cunoscând abuzurile realizate în primul an de colectivizare forţată, Gheorghe Gheorghiu-Dej dorea să lase impresia că transformarea socialistă a agriculturii trebuie pusă în practică cu acordul ţărănimii. „În gospodăria colectivă trebuie să intre numai aceia care sunt convinşi că gospodăria colectivă este mai bună decât mica gospodărie individuală. Încet, încet, se vor convinge şi ceilalţi ţărani şi vor veni de bună voie, nu silit. Cu sila nu se poate face gospodărie colectivă. Dacă ai băgat spaima în oameni, greu poţi să te apropii de ei, mai ales că ţăranul nu uită. Metodele de constrângere sunt străine de noi şi fac foarte mult rău partidului nostru (...) O bună gospodărie nu poate fi rezultatul constrângerii. Tot ce s-a făcut sub presiune, arestări, bătăi, a amărât ţărănimea şi a făcut mare rău partidului, pentru că asemenea procedee îndepărtează masele de partid. Oamenii spun «Uite ce fac comuniştii!» (...) Nu este admisibil să ameninţi oamenii cu închisoarea sau să-i mâni cu biciul în gospodăria colectivă. Aceia cărora nu le pasă dacă ţăranul intră cu voie sau fără voie, fac conştient sau inconştient jocul duşmanului", afirma stalinistul Dej[12]. Cu toate acestea, acelaşi Gheorghe Gheorghiu-Dej, împreună cu ceilalţi „grei" ai partidului, Teohari Georgescu, Petru Groza şi Miron Constantinescu, au declarat că ţelul politicii economice pe anul 1950 este „accelerarea colectivizărilor, sporirea numărului staţiunilor de maşini şi tractoare, precum şi adoptarea sistemului de întreceri socialiste şi în domeniul agriculturii"[13].

În Maramureş, la fel ca în alte regiuni ale ţării, începutul anului 1950 a reprezentat o perioadă de intensificare a campaniei de colectivizare. Activişti de partid au fost trimişi în comuna Ieud, de pe Valea Izei, pentru a depune muncă de lămurire. Nu întâmplător comuna

[7] Tismăneanu 2005, 146.
[8] Tismăneanu 2005, 146-147.
[9] Dobeş, Bârlea, Fürtös 2004, 12.
[10] Tudor 1999, 639; Deletant 2001, 107; Dobeş, Bârlea, Fürtös 2004, 20.
[11] Deletant 2001, 107-108.
[12] Arhivele Naţionale Bucureşti, Fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie, Dosar 23/1951, f. 4-5.
[13] Anghelache 1999, 618.

https://biblioteca-digitala.ro

Ieud a fost aleasă de comunişti pentru a găzdui prima gospodărie colectivă din Maramureş: „considerată de comunişti ca având un trecut reacționar datorită împotrivirii fățişe la comunizare, a fost intenționat aleasă pentru înființarea primei gospodării agricole colective din județ, pentru a deveni un exemplu în fața țărănimii muncitoare din împrejurime”[14]. Exercitând presiuni (267 de țărani au fost „convinşi” să fie de acord cu un schimb de pământ pentru ca gospodăria colectivă să poată fi înființată), autoritățile comuniste au putut raporta înființarea, la 5 martie 1950, a primei gospodării colective agricole în Maramureş, denumită „Scânteia”, ce reunea 78 de țărani (70 încadrați în categoria țăranilor săraci, 7 țărani mijlocaşi şi un proletar agricol). La fel ca în alte regiuni ale țării, colectivizarea în Regiunea Baia Mare nu a avut o evoluție liniară, ci una sinuoasă, cu ritmuri diferite, „printr-o combinație de metode violente şi mijloacele de persuasiune, pe fondul unei legislații coercitive”[15].

Pentru acelaşi an, Comitetul județean de partid elaborase un plan ce preconiza înființarea, până la 1 septembrie 1950, de G.A.C.-uri în alte 13 comune din județ: Săpânța, Câmpulung la Tisa, Giuleşti, Vişeul de Jos, Crăciuneşti, Năneşti, Rozavlea, Cuhea, Bârsana, Moisei şi Călineşti, acțiune pentru care trebuiau mobilizate toate organizațiile de masă şi de bază ale partidului, pentru a convinge țăranii să intre în colectiv[16]. „În pofida acestei campanii susținute, în vara anului 1950 în județul Maramureş s-au înființat doar 4 gospodării agricole colective din 13 câte erau planificate: „Veac Nou” din Remeți, cu 71 de familii la 2 iulie 1950; „Partizanii Păcii” din Săpânța, cu 64 de familii la 16 iulie 1950; „Brazda Unită” din comuna Săliştea de Sus, cu 104 familii la 23 iulie 1950 şi „Gheorghe Doja” din comuna cu populație predominant maghiară Câmpulung la Tisa, cu 91 de familii la 6 august 1950”[17].

Cu toate că scopul final al colectivizării era deposedarea țăranilor de pământ, lipsirea acestora de independență economică şi transformarea lor într-o masă dependentă de stat în mod absolut, în actele de constituire a G.A.C.-urilor, cu cinismul specific regimului stalinist, se afirma că scopul gospodăriilor colective este acela de a asigura „victoria asupra chiaburilor, exploatatorilor, duşmanilor celor ce muncesc şi să înlăture mizeria şi întunericul în care s-au sbătut țăranii până acum”[18].

La fel ca în alte regiuni ale României, şi în Maramureş gospodăriile colective s-au dovedit o soluție acceptabilă doar pentru familiile sărace, numeroase şi lipsite de pământ. Gospodăriile nou înființate nu puteau exista în aceste condiții fără ca organele puterii să intervină pentru a le asigura suprafața de pământ necesară, acțiune realizată prin recurgerea la comasări, donații şi prin înscrierea forțată a țăranilor mijlocaşi în gospodăriile colective[19].

Violenței activiştilor de partid, Miliției şi Securității, în timpul primilor ani ai colectivizării forțate, i s-a răspuns cu un curent de ostilitate şi cu diferite forme de rezistență a țăranilor, în mai toate regiunile țării[20]. În 1950, constrângerile folosite de organele represive au sporit în intensitate, chiaburii au fost trimişi în judecată pentru a li se confisca pământurile, iar brutalitățile şi violențele fizice împotriva țăranilor au devenit mult mai numeroase decât în perioada anterioară. „Pe unde propaganda comunistă prinsese ceva cheag, susținută de amenințări şi intimidări, întovărăşirea se destrăma de la o zi la alta, astfel încât oamenii Securității erau nevoiți să informeze că în tot mai multe locuri țăranii care s-au întovărăşit în colective pentru a-şi ara pământul cu tractorul (...) şi-au refăcut haturile distruse de tractoare”[21].

[14] Dobeş, Bârlea, Fürtös 2004, 21.
[15] Dobeş, Bârlea, Fürtös 2004, 8.
[16] Dobeş, Bârlea, Fürtös 2004, 23-24.
[17] Dobeş, Bârlea, Fürtös 2004, 23-24.
[18] Nicoară 1999, 651; Dobeş, Bârlea, Fürtös 2004, 24.
[19] Ionescu 1994, 218-222.
[20] Tudor 1999, 639.
[21] Mocanu 1999, 34; Baciu 1990.

https://biblioteca-digitala.ro

La jumătatea anului 1950, în Ieud, la gospodăria agricolă colectivă nou înfiinţată, nu se prezentau la muncă decât aproximativ jumătate dintre ţăranii membri ai gospodăriei. Mulţi dintre ţăranii din G.A.C.-uri continuau să lucreze pentru ţăranii înstăriţi, care îi plăteau mai bine şi refuzau să-şi ducă în cadrul gospodăriilor inventarul. Numeroase documente confirmă această stare de fapt. „Chiaburii au reuşit să influenţeze unii membrii din colectiv care s-au angajat să lucreze pentru ei zile întregi, oferindu-i plată bună", se afimă într-un astfel de document, iar un altul consemnează că „o parte din colectivişti nu vor să vină la muncă în Gospodărie spunând că mai au de lucrat pe bucata lor de pământ, alţii motivează că nu au ce mânca, au nevoie urgentă de bani şi din această cauză se duc să muncească la chiaburi care le plăteşte zilnic"[22]. În numeroase localităţi, colectiviştii au refuzat să-şi ducă animalele, seminţele şi inventarul mort în cadrul gospodăriilor agricole colective. Pop Gheorghe din Suciu de Sus „nu vrea să-şi ducă în Gospodărie cai, 2 boi şi inventarul mort, spunând că trebuie să-i dea zestre fetei pe care o mărită"[23].

În special în prima fază a colectivizării agriculturii, un rol important l-a avut zvonistica în cadrul rezistenţei ţărănimii la noile forme de organizare a agriculturii. Imediat după înfiinţarea primei gospodării agricole colective, la Ieud, chiaburii din zonă au lansat zvonul că la gospodăria colectivă se spânzură oamenii de foame, că oamenii mănâncă la cazan cu porţia şi că e mai bine să-şi muncească fiecare ţăran pământul decât să lucreze la colectiv, pentru că n-o să primească nimic de la Gospodărie[24]. O altă categorie de zvonuri este aceea care afirma că regimul comunist din România nu poate dura mulţi ani, sosirea americanilor fiind iminentă. În mod firesc, în aceste condiţii, înscrierea în gospodăriile colective devenea nu doar inutilă, ci chiar o acţiune împotriva cursului firesc al istoriei. Devenită naţională, legenda sosirii americanilor a avut succes şi în Maramureş. Soţia unui preot a fost reclamată că a lansat zvonul „că a aterizat un aeroplan american", aceeaşi persoană distribuind ţăranilor icoane pe dosul cărora a scris „vai de voi comunişti"[25]. Împotriva răspândirii zvonurilor, autorităţile comuniste au organizat vizite la gospodăria colectivă din Ieud, pentru ca ţăranii să se convingă că e vorba doar de zvonuri lansate de duşmanul de clasă, care se opune înfiinţării de G.A.C.-uri[26]. Cu toate acestea, influenţa chiaburimii în lumea satelor a rămas destul de mare, fapt consemnat de autorităţile comuniste.

„Nicăieri nu s-au judecat mai tranşant ca în lumea satelor, veneticii, trădătorii, vânduţii, în opoziţie cu majoritatea rămasă credincioasă unui univers de care nu înţelegea să se despartă, chiar dacă i se cerea sacrificiul suprem"[27]. Acesta a fost şi cazul unor activişti de partid din Maramureş, consideraţi trădători de către localnici.

La doar trei zile după înfiinţarea primei gospodării colective din Maramureş, „Scânteia" din Ieud, a avut loc şi prima acţiune de pedepsire a unui colaboraţionist. „La data de 8 Martie a.c. după masă tovarăşul preşedinte al colhozului din comuna Ieud, care s-a înfiinţat în luna aceasta, tovarăşul Odica Vasile s-a dus în comuna vecină cu muncitorii de la colhoz pentru ceva lemne pentru construcţii, s-a întors seara cu căruţa unui chiabur şi era şi chiaburul în căruţă, pe când mergeau spre sat a fost atacat la marginea satului Ieud, de către 4 chiaburi între care era şi un ţăran sărac, numele lui nu îl ştie, ţăranul a fost antrenat ca să-l bată pe tov.Odica, care a fost bătut grav, a fost alarmat şi a venit tovarăşi de la colhoz în ajutorul tovarăşului. Chiaburii au fugit atunci, însă au fost prinşi de către securitate.

[22] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Regional Maramureş al P.C.R., Dosar 21/1950, f. 20-24; D.J.MM a A.N. Fond Comitetul Regional Maramureş al P.C.R., Dosar 21/1950, f. 71-72).
[23] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Regional Maramureş al P.C.R., Dosar 21/1950, f. 71-72.
[24] D.J.MM. a A.N., Fond Comitetul Judeţean Maramureş (Sighet) al P.M.R., Dosar 95/1950, f. 21; D.J.MM a A.N., Fond Comitetul regional Maramureş al P.C.R., Dosar 21/1950, f. 71-72.
[25] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Regional Maramureş al P.C.R., Dosar 21/1950, f. 71-72.
[26] Dobeş, Bârlea, Fürtös 2004, 25.
[27] Cătănuş, Roske 2004, 7.

https://biblioteca-digitala.ro

Tov.Odica este internat în Spitalul de Stat din Sighet. Tovarăşii de la judeţeană nu au putut să stea de vorbă cu tov.Odica, nu au putut lua nici un fel de informaţii de la el că nu a putut vorbi”[28].

Un alt incident s-a petrecut în comuna Rozavlea, raionul Vişeu, „doi flăcăi reacţionari, cu numele Popan Ioan şi Mârza Andrei, fiind la hora satului au strigat strigături duşmănoase împotriva regimului de democraţie populară şi împotriva GAC (...) Fiind înfruntaţi de ţăranul UTM membru în GAC Mârza Vasile, pentru obrăzniciile lor faţă de PMR şi de tovarăşii înscrişi în GAC, ei şi-au pus în gând ca să-l omoare! (...) Într-una din serile lui 18-19 IX a.c., cei doi flăcăi duşmani l-au aşteptat pe Tov. UTM Mârza Vasile, pe când se întorcea de la muncă agricolă spre casă, şi l-au lovit cu un par peste cap, dându-i direct în gură, crăpându-i buzele şi sărindu-i toţi dinţii din gură, tânărul a căzut jos ca mort fiind aflat de nişte ţărani l-au dus acasă şi apoi la spital, cu slabe speranţe de viaţă. Cei doi au fost prinşi şi arestaţi de miliţia din comună”[29].

Rezistenţa ţărănimii la încercările comuniştilor de a impune noi forme de proprietate asupra pământului a îmbrăcat forme extrem de diferite. Populaţia din Leordina şi Petrova a refuzat să ridice bonurile de predare a cotelor[30]. La Borşa, ţăranii au refuzat să recolteze suprafeţele însămânţate. În comuna Bocicoiel, „nişte răuvoitori, au refuzat să aducă snopi la treieriş, spunând că are alte cele de lucru”[31]. Un grup de ţărani din comuna Coroieni, Regiunea Baia Mare, au adresat o plângere Ministerului Agriculturii în legătură cu abuzurile săvârşite la înfiinţarea Gospodăriei Agricole Colective din comună (la 13 septembrie 1950): „Cu ocazia înfiinţării gospodăriei din comuna noastră, nu s-a avut în vedere nici dreptul de proprietate şi nici cel de autodeterminare al cetăţeanului. În consecinţă ni s-au luat pământuri de valoare şi ni s-au acordat în schimb terenuri necultivabile. Totodată pentru a fi determinaţi la intrarea în această gospodărie colectivă, s-a uzat forţa de bătaie, prin sfidarea legilor, şi moralei publice, ceea ce degenerează omul la gradul de animal. Faţă de cele precedente, protestăm cu energie şi vă rugăm să binevoiţi a lua măsuri pentru pedepsirea abuzivilor şi justa noastră despăgubire. Menţionăm că nu ne vom intimida în apărarea drepturilor noastre”[32].

În perioada 1949-1950, au avut loc revolte ţărăneşti de o mai mare amploare în Arad, Bihor, Suceava, Rădăuţi, Botoşani, Teleoman, Vlaşca, Ilfov şi Ialomiţa. Cu toate că în Maramureş revoltele nu au luat o astfel de amploare, ele nu au lipsit. În vara anului 1949, în legătură cu treierişul şi colectările, au avut loc agitaţii ţărăneşti în regiunile Baia Mare, Bihor, Arad, Suceava şi Sibiu[33].

În ziua de 16 octombrie 1950, în comuna Sălsig, locuitorii comunei au organizat o revoltă împotriva noului sistem al G.A.C. „După masă între orele 4 şi 5 tractoarele SMT au intrat în unele dintre trupuri ale GAC pentru a executa arăturile pentru însămânţările de toamnă. După ce tractorul a sosit la locul respectiv în care era şi preşedintele Gospodăriei Agricole Colective, în acel moment au apărut cca. 8-10 femei cu bâta în mână, care adresau preşedintelui că nu cumva să încerce să are pământul pentru că va păţi rău. Tot în acest moment au apărut şi bărbaţii, astfel că în câteva minute s-au strâns cca 70 de ţărani femei şi tineri, care au luat pe preşedintele GAC şi l-au bătut. Preşedintele a reuşit să scape fugind la Comitetul provizoriu unde apoi s-au adunat din comună de peste 200 de ţărani. Bărbaţi, femei şi tineri, manifestând şi strigând ca să lase preşedintele de la GAC. Sub această presiune preşedintele a fost nevoit să iasă pe ascuns şi să părăsească comuna”[34].

[28] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Judeţean Maramureş (Sighet) al P.M.R., Dosar 95/1950, f. 21.
[29] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Regional Maramureş al P.C.R., Dosar 21/1950, f. 5.
[30] A.C.N.S.A.S., Fond “D”, Dosar 7, vol.5, f. 82-83.
[31] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Raional Vişeu al P.C.R., Dosar 2/1950, f. 48.
[32] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Regional Maramureş al P.C.R., Dosar 21/1950, f. 19.
[33] A.S.R.I., Fond “D”, Dosar nr. 4638, f. 231-268.
[34] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Regional Maramureş al P.C.R., Dosar 22/1950, f. 102-103.

https://biblioteca-digitala.ro

În Săliştea, „elementele duşmănoase din comună" (un număr de 16 persoane) au trecut la aratul unor terenuri comasate de G.A.C., după care „în ziua de 14 Aprilie a.c. (1951 – n.n.) un număr de 100 de persoane au refuzat actul de schimb a terenului intrat în GAC aducând acest act la Sfatul Popular spunând că lor nu le trebuie pământ în schimb fără a lor"[35].

Într-un buletin al Direcției Generale a Securității Statului se arată că, în comuna Văleni, în 1951, lucrările erau cu mult rămase în urmă la gospodăria colectivă „din cauză că nu toți colectiviştii participă la muncă aici, aceştia angajându-se la diferiți chiaburi din comună, sub pretextul că în gospodărie nu au ce mânca (...) Greutăți de această natură întâmpină şi Gospodăriile Agricole Colective din comunile Remeți, Săpânța şi Câmpulung la Tisa, raionul Sighet, unde colectiviştii sub pretextul că nu au ce mânca pleacă şi se angajează la diferite instituții chiabureşti"[36].

Prin diferite forme de sabotaj țăranii au încercat să împiedice realizarea normelor impuse gospodăriilor de conducerea partidului. Astfel, chiaburul Tilici Nicolae zis Osianu din comuna Lăpuş, raionul Târgu Lăpuş, cu ocazia reparării tractorului a montat la acesta un rezervor de 2 kg benzină, din care cauză trebuieşte alimentat din oră în oră şi dă ocazii de incendii"[37].

Într-o notă informativă a Comitetului Raional Vişeu al P.M.R, din 22 aprilie 1952, privind „manifestările duşmănoase" din raion, se arată următoarele: „Cu ocazia însămânțărilor de primăvară în comuna Dragomireşti, s-au manifestat în ziua de 21 aprilie 1952 soția chiaburului Zubaşcu Ioan, cu numele Zubaşcu Florica, care a spus în fața a mai multor țărani că «Va rezista atât cât poate suferi atunci vor lua razna în dealul măgurii şi vor lua cu ei şi mitralieră»[38].

Puterea comunistă a găsit mereu noi mijloace de a confisca pământurile țăranilor şi de a comasa terenuri. Prin Decretul nr.111/1951 au fost confiscate terenurile părăsite, iar prin H.C.M. nr.308/1953 muncitorii, funcționarii, militarii activişti, învățătorii, preoții etc. au fost obligați să-şi „cedeze" terenurile agricole, pentru a nu-şi pierde locul de muncă, în vreme ce absenteiştilor, fugiți din comune pentru a nu fi aruncați în închisoare, din cauza cotelor nepredate sau din motive politice, li s-au luat terenurile[39].

Cu toate acestea, nemulțumirile şi rezistența țărănească a continuat. „La GAC Ariniş (...) membrii gospodăriei refuză să participe la muncile de toamnă, ca însămânțări şi recoltat, chiar cei 3 membrii de partid în frunte cu secretarul organizației de bază nu duc nici o activitate, ba mai mult nu vreau să lucreze nici ei (...) De asemenea colectiviştii refuză să muncească la recoltatul porumbului (...) Când colectiviştii sunt îndrumați de delegații Comitetului raional să participe la recoltat, ei le răspund că «Recoltați voi că şi aşa voi trageți foloasele». Nici în ziua de azi nu participă nici un colectivist la recoltat sau însămânțat şi în felul acesta este periclitat terminarea lucrărilor de toamnă", aflăm dintr-o informare a Comitetului Regional Baia Mare[40].

Un raport al Direcției Regionale a Securității Baia Mare privind unele acțiuni ostile colectărilor, care semnalează greutăți în colectarea produselor agricole în Asuajul de Jos, Târgu Lăpuş, Rogoz şi Copalnic Mănăştur, îl aminteşte pe „reacționarul" Sandor Ioan din Bârsana, care n-a vrut să predea grâu calitatea I-a, numai a II-a. „Delegatul de la batoză nevrând să primească din acest grâu, susnumitul a început să înjure cu cuvinte murdare şi chiar a vrut să lovească pe delegatul acestei batoze (...) În primăvara anului 1952 a sabotat campania de însămânțări, din care cauză a fost condamnat la 1 lună închisoare (...) În luna

[35] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Raional Vişeu al P.C.R., Dosar 8/1951, f. 69.
[36] A.C.N.S.A.S., Fond D, Dosar 7, vol. 1, f. 294-300 şi 334.
[37] A.C.N.S.A.S., Fond D, Dosar 7, vol. 1, f. 86-88.
[38] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Raional Vişeu al P.C.R., Dosar 33/1952, f. 13.
[39] Constantinescu 1999, 612.
[40] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Regional Maramureş al P.C.R., Dosar 54/1955, f. 207.

https://biblioteca-digitala.ro

aprilie a.c. înainte de a fi condamnat, când se duceau acțiuni de înființarea a întovărăşirilor agricole în comună, susnumitul în colaborare cu chiaburul Radu Vasile şi țăranul mijlocaş Bârsan Ioan, în noaptea zilei de 13-14 aprilie s-a dus pe terenul comasat pentru întovărăşit şi a început să are terenul ce a fost, comasat de la el, spunând că: «Lui nu-i trebuie întovărăşire şi el nu dă pământul, iar cine va îndrăzni să-i calce pământul îl va lovi în cap»"[41].

O notă a Comitetului regional Baia Mare a P.M.R. privind „unele manifestări ale duşmanului de clasă" în problema colectivizării din regiune, notă datând din 21 noiembrie 1958, dă informații despre formele radicale de rezistență ale țărănimii din zonă: în satul Stoiceni, Leşa Ioan a depus cererea de a intra în întovărăşire, iar în noaptea următoare „elemente necunoscute i-au aprins o claie de trifoi"; în Groşi (raionul Târgu Lăpuş) a fost omorât – fiind lovit în cap – un membru în întovărăşire, care a desfăşurat o intensă muncă politică pentru lărgirea întovărăşirii şi a fost şi membru în biroul organizației UTM; în Ruscova, elemente necunoscute au aprins grajdul întovărăşirii[42].

În Moisei, trei familii (6 persoane) nu au respectat dispozițiile privitoare la comasarea terenurilor agricole, au pătruns pe terenul comasat, l-au însămânțat cu diferite produse agricole şi şi-au însuşit recolta. Dați în judecată, autorii acestui act de rebeliune au fost condamnați la câte şase luni de închisoare, culpa lor fiind explicitată în timpul procesului astfel: „La fel din referatul depus la dosarul cauzei, precum şi din depozițiile martorilor audiați în cazul de față, mai rezultă că inculpații s-au împotrivit la comasarea terenului agricol din comuna Moisei, au împiedicat colectivizarea agriculturii din această comună amenințând membrii comisiei de comasare precum şi pe membrii comisiei de inițiativă a întovărăşirilor, cu furci şi coase, căutând să intimideze membrii comisiei de comasare în scopul de a-i demoraliza în munca de transformare socialistă a agriculturii"[43].

Procesul de disoluție a gospodăriilor colective a continuat şi după 1953, demostrând încă o dată că noile forme de proprietate erau străine mentalității țăranilor din zonă, artificiale şi inadecvate specificului zonal. „Comitetul raional de partid Sighet informează că la GAC Remeți un număr de 33 colectivişti au depus cereri pentru a ieşi din GAC. De menționat că aceşti oameni nu au participat la lucru nici în anii trecuți, sunt diferiți lucrători de la întreprinderi forestiere"[44].

La 24 februarie, autoritățile comuniste erau informate de Comitetul Regional Baia Mare despre acțiunile întreprinse în vederea încheierii colectivizării în regiune. Printre multele realizări, aspecte ale desfăşurării muncii politice de masă pentru colectivizarea agriculturii şi măsurile luate pentru întărirea economică organizatorică a noilor G.A.C.-uri, cei care informau autoritățile centrale erau nevoiți să recunoască faptul că mai existau „unele elemente duşmănoase" în regiune, elemente care stricau imaginea oferită de caravanele cinematografice prin documentarele propagandistice cu titluri de genul „Maramureş regiune înfloritoare".

În comuna Cuhea, la 21 februarie 1962, „numitul Bizău Vasile, în mod huliganic l-a acostat pe țăranul Moiş Vasile şi l-a tăiat cu cuțitul spunând că aceasta este pentru că s-a înscris în gospodărie." În Leordina, „cetățeanul Cocirma Gheorghe care a depus cerere pentru înființarea gospodăriei colective cu câteva zile în urmă, în mod ofensat s-a dus la sfatul popular şi a luat înapoi cererea şi a rupt bucăți în mod duşmănos, în fața mai multor cetățeni." „În Vişeul de Mijloc văd. Jusko Maria în mai multe rânduri a mers în sat şi a spus că mai bine îi taie degetele decât să se înscrie în GAC"[45].

Curajul de a rezista colectivizării forțate a fost plătit cu grele consecințe, mergând de la efecte ireversibile asupra sănătății opozanților până la alterarea statutului economico-

[41] A.S.R.I., Fond "D", Dosar nr. 9404, vol. 11, f. 258-261.
[42] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Regional Maramureş al P.C.R., Dosar 42/1958, f. 217.
[43] Arh.Jud.Vişeu, Fond Penal, Dosar 1496/1958.
[44] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Regional Maramureş al P.C.R., Dosar 39/1961, f. 93.
[45] D.J.MM a A.N., Fond Comitetul Regional Maramureş al P.C.R., Dosar 42/1962, f. 16-22.

https://biblioteca-digitala.ro

social. În numeroase cazuri, condamnările au fost însoțite şi de confiscarea bunurilor obținute. Persecuțiile nu s-au rezumat numai la capii de familie. Ele s-au extins asupra tuturor membrilor familiei şi pentru mulți ani. Cei mai marcați au fost copiii. Dați afară din şcoli, respinşi la slujbe pe motive de dosar, aceştia au fost urmăriți toată viața de «păcatul originar» de a fi făcut parte dintr-o familie care deținuse în proprietate câteva hectare de pământ[46].

Numai în perioada 1951-1952 organele M.A.I. şi cele ale procuraturii au arestat în regiunea Baia Mare 170 de țărani, dintre care 28 de chiaburi, 92 de țărani mijlocaşi şi 50 de țărani cu gospodărie mică. Dintre aceştia, Tribunalul Militar a condamnat la diferite pedepse cu închisoare 9 chiaburi, 51 de țărani mijlocaşi şi 24 de țărani cu gospodărie mică. În colonii de muncă au fost încadrați 4 chiaburi şi 3 țărani cu gospodărie mijlocie, iar 2 chiaburi au decedat în timpul anchetelor.[47] Cu toate acestea, nici procesele publice, nici condamnările la ani grei de închisoare, nici confiscările de pământuri însoțite de tot felul de abuzuri şi violențe nu au putut îndepărta atmosfera ostilă puterii comuniste din lumea satului maramureşean, atmosferă ostilă ce persistă şi astăzi în memoria individuală şi colectivă a celor care au cunoscut „binefacerile" colectivizării.

[46] Cătănuş, Roske 2004, 63.
[47] A.S.R.I., Fond „D", dosar nr. 7778, vol. 27, f. 1-10.

https://biblioteca-digitala.ro

Literatura

Anghelache 1999 — Camelia Anghelache, *Aspecte selectate din documentele deținute de arhivele naționale din fosta arhivă a C.C. al P.C.R. privind colectivizarea*, Analele Sighet 7. Anii 1949-1953: Mecanismele terorii, Bucureşti, 1999, 615-625.

Baciu 1990 — N. Baciu, *Agonia României 1944-1948*, Cluj-Napoca, 1990.

Cătănuş, Roske 2004 — D. Cătănuş, O. Roske, *Colectivizarea agriculturii în România. Represiunea, vol.1, (1949-1953)*, Bucureşti, 2004.

Cojoc 2001 — M. Cojoc, *Doborogea de la reforma agrară la colectivizarea forțată*, Constanța, 2001.

Constantinescu 1999 — V. Constantinescu, *Declanşarea colectivizării forțate a agriculturii*, Analele Sighet 7. Anii 1949-1953: Mecanismele terorii, Bucureşti, 1999, 606-614.

Deletant 2001 — D. Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul polițienesc, 1948-1956*, Iaşi, 2001.

Dobeş, Bârlea, Fürtös 2004 — Andrea Dobeş, Gh. M. Bârlea, R. Fürtös, *Colectivizarea în Maramureş. Contribuții documentare (1949-1962)*, Bucureşti, 2004.

Ionescu 1994 — Gh. Ionescu, *Comunismul în România*, Bucureşti, 1994.

Kideckel 2006 — D. A. Kideckel, *Colectivism şi singurătate în satele româneşti. Țara Oltului în perioada comunistă şi în primii ani după Revoluție*, Iaşi, 2006.

Mocanu 1999 — M. R. Mocanu, *Forme şi strategii de comunizare a societății româneşti (1949-1950)*, Analele Sighet 7. Anii 1949-1953: Mecanismele terorii, Bucureşti, 1999, 30-42.

Nicoară 1999 — C. Nicoară, *Adevărul despre alianța dintre clasa muncitore şi țărănimea muncitore*, Analele Sighet 7. Anii 1949-1953: Mecanismele terorii, Bucureşti, 1999, 651-659.

Tismăneanu 2005 — Vl. Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Iaşi, 2005.

Tudor 1999 — Alina Tudor, *Aspecte privind colectivizarea în județul trei Scaune. Revolta țăranilor şi cauzele ei*, Analele Sighet 7. Anii 1949-1953: Mecanismele terorii, Bucureşti, 1999, 637-646.

https://biblioteca-digitala.ro

Forms of resistance to collectivisation of agriculture in the Baia Mare region

(Abstract)

Between the 3rd and the 5th of March 1949, the general meeting of the Central Committee of the Romanian Labor Party took place in Bucharest, where the communist leaders decided, under pressure from Moscow and according to Soviet standards, to thoroughly transform the Romanian village by the gradual collectivization of the agricultural farmlands. In agriculture, "Stalinization" meant the abolition of land ownership and the establishment of collective farmsteads. In accordance with the Marxist-Leninist creed, the peasantry, due to its inherent attachment to private property, was a reactionary social class which had to be re-educated within a socialist community.

On the 27th of December 1948, Gheorghe Gheorghiu-Dej stated that the only means to help the poor peasantry get rid of their state of misery and rudimentarity was to enter them into collective farmsteads. In 1949, the Romanian communists started the "total war" against the peasantry, which was an essential step towards the attainment of a completely controlled economy. Within the world of the Romanian village, the harsh criticism of the Soviet collective farms in the period before and during the Second World War created a state of mind which was hostile to all socialist forms of property, the peasantry strongly opposing any form of collective land exploitation.

By the end of 1949 only 56 collective farmsteads had been established on the entire surface of Romania, of which not even one in Maramureş. Similarly to other Romanian districts, in Maramureş, the beginning of the year 1950 brought about a period of an increased collectivization campaign. During these first years of forced collectivization, the violence of the party activists, the Militia, and the Security Service employees was met with the hostility of the peasants who employed in different forms of resistance.

The courage of resisting the forced collectivization was paid with tough consequences that varied from deteriorations of the good health of the opposants, to alterations of their socio-economical status. In numerous cases, sentences were accompanied by the confiscation of goods. Persecutions did not stop at heads of families. They were extended upon all the members of a family and over a period of several years. The children were the ones most affected. Expelled from schools, rejected from jobs because of their "files", they were followed all their lives by the "original sin" of having been born in a family that used to own a few hectares of land.

During 1951-1952 only, the employees of the Ministry of Internal Defense and those of the Prosecutors' Offices arrested 170 peasants in Baia Mare, of which 28 wealthy peasants (kulaks), 92 middle peasants and 50 peasants with small households. The Military Court sentenced to prison 9 of the kulaks, 51 of the middle peasants and 24 of the peasants with small households. Four kulaks and three middle peasants were sent to work camps and two kulaks yielded during investigations. Nevertheless, all the public trials, the sentences to several years of prison, or the different abuses which were accompanied by confiscations of lands, could not erase the atmosphere of hostility towards the communist power, an atmosphere that can be found even today in the villages of Maramureş, in the individual and collective memory of those who have known the „blessings" of collectivization.

Ioan BOTIŞ
Muzeul Judetean de Istorie si Arheologie Maramures
botis.ioan@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro

Prescurtări bibliografice - Bibliographische Abkürzungen - Bibliographical abbreviations

ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
ActaMN	Acta Mvsei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca
ActaMP	Acta Mvsei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie şi Artă Zalău, Zalău
AnBan	Analele Banatului. Muzeului Banatului, Timişoara
Apulum	Apvlvm. Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
ArchÉrt	Archaeologiai Értesitő. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
ArchKözl	Archaeologiai Közlemények. Magyar Tudományos Akadémia. Archaeologiai Bizottság, Budapest
AS	Acta Siculica. Muzeul Național Secuiesc, Sfântu Gheorghe / Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy
BAM	Brvkenthal Acta Mvsei. Muzeul Național Brukenthal, Sibiu.
Banatica	Banatica. Muzeul Banatului Montan, Reşița
BAR	British Archaeological Reports, Oxford
BiblMarm	Bibliotheca Marmatia. Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş, Baia Mare
BMN	Bibliotheca Mvsei Napocensis. Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei, Cluj Napoca
BUA	Bibliotheca Universitatis Apulensis. Universitatea „1 Decembrie 1918", Centrul de Cercetări Pre- Şi Protoistorice, Alba Iulia
CommArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
Crisia	Crisia. Muzeului Țării Crişurilor, Oradea
CronCercArh	Cronica cercetărilor arheologice. Ministerul Culturii, Institutul Național al Patrimoniului, Bucureşti
Dacia / Dacia N.S.	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, Bucureşti; Dacia N.S. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne. Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti
DolgSzeg	Dolgozatok a Szegedi Egyetem Régiségtudományi intézetéből, Szeged / Arbeiten des Archäologischen Instituts der Universität, Szeged
EM	Erdélyi Múzeum. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár / Societatea Muzeului Ardelean, Cluj Napoca
FolArch	Folia Archaeologica. Magyar Nemzeti Múzeum – Történeti Múzeum, Budapest

https://biblioteca-digitala.ro

Godišnjak Sarajevo	Godišnjak. Akademija Nauka i Umjetnosti Borne i Hercegovine, Sarajevo
Jahresschr.mitteldt.Vorgesch	Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte. Deutscher Verlag der Wissenschaften for Landmuseum für Vorgeschichte, Halle / Berlin
JSA	Journal of Social Archaeology. SAGE Publications, London / Thousand Oaks / New Delhi
MAGW	Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Anthropologische Gesellschaft in Wien, Wien
Marmatia	Marmatia. Muzeul Județean de Istorie şi Arheologie Maramureş, Baia Mare
Materiale	Materiale şi Cercetări Arheologice. Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti
MittArchInstUngAkad	Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften / Régészeti Intézet, Magyar Tudományos Akadémia, Budapesta
Molnár István Múz	Molnár István Múzeum Kiadványai. Molnár István Múzeum, Székelykeresztúr / Muzeul Molnár István, Cristuru Secuiesc
MuzNaț	Muzeul Național. Muzeul Național de Istorie a României, Bucureşti
OH	Opuscula Hungarica. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München / Stuttgart
RevBistriței	Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Bistrița
RevMuz	Revista Muzeelor. Institutul Național pentru Cercetare şi Formare Culturală, Bucureşti
Sargetia	Sargetia. Muzeul Civilizației Dacice şi Romane, Deva
SCIV (A)	Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie). Academia Română, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti
StCom Caransebeş	Studii şi Comunicări. Etnografie. Istorie. Muzeul Județean de Etnografie şi al Regimentului de Graniță din Caransebeş, Caransebeş
StudArch	Studia Archaeologica. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica. Móra Ferenc Múzeum, Szeged
ŠtudZvesti	Študijné Zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied, Nitra
Terra Sebus	Terra Sebvs. Acta Mvsei Sabasiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica", Sebeş
Thraco-Dacica	Thraco-Dacica. Institutul Național Român de Tracologie, Bucureşti. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", Bucureşti
Tibiscum	Tibiscvm. Muzeul Județean de Etnografie şi al Regimentului de Graniță Caransebeş, Caransebeş
Tibiscus	Tibiscus. Muzeul Banatului, Timişoara

https://biblioteca-digitala.ro

TT	Történelmi Tár. Magyar Történelmi Tár. Magyar Tudományos Akadémia. Történelmi Bizottság, Budapest
Tyragetia	Tyragetia. Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chişinău
Ziridava	Ziridava (1-25). Complexul Muzeal Arad, Arad
Ziridava StArch	Ziridava Studia Archaeologica (26-). Complexul Muzeal Arad, Arad

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro